

Kenneth Burken retoriikka ja identifikaatio

Realismin ja ideologian synteesi

LASSE HYTÖNEN

Tampereen yliopisto

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

Filosofian pro gradu -tutkielma

Toukokuu 2016

TAMPEREEN YLIOPISTO

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

LASSE HYTÖNEN: Kenneth Burken retoriikka ja identifikaatio. Realismin ja ideologian synteesi

Pro gradu -tutkielma 85s.

Filosofia

Toukokuu 2016

Tutkielma tarkastelee kysymystä retoriikan realistisuudesta ja retoriikan taustalla vaikuttavista ideologioista sekä Kenneth Burken (1897–1993) identifikaatiota näiden välisessä suhteessa. Johdantoluvussa käsitellään lyhyesti kysymyksenasettelua sekä uuden retoriikan lähtökohtia.

Chaïm Perelman (1912–1984) puolustaa retoriikan objektiivisuutta ja rationaalisuutta ja esittää, että retoriikka on harkitsemiseen perustuvaa luonnollisen kielen argumentaatiota. Retoriikkaa esiintyy yhtä lailla tieteessä, sillä myös tieteelliset teoriat perustuvat luonnollisella kielellä esitettävälle argumentaatiolle. Burke vuorostaan esittää retoriikan realistisuuden perustuvan toiminnallisuuteen, joka ilmenee identiteettien välisessä vuorovaikutuksessa. Retoriikka on kommunikaatiossa oleva toiminnallinen osa-alue ja kommunikaatio on luonteeltaan symbolista (Luku 2).

Klassisen retoriikan taustalla on käytännöllisyys ja normatiivisuus. Tultaessa uuden retoriikan aikakaudelle retoriikassa kiinnitetään huomiota retoriikan analyttiseen puoleen. Burken kiinnostuksen kohteena ovat toiminnan taustalla vaikuttavat motiivit ja ideologiat. Tarkastelen retoriikan ja dialektiikan merkityksiä sekä näiden välisen suhteen muodonmuutosta Platonilla ja Aristoteleella ja siirryn Ciceron kautta Augustinuksen käsityksiin. Näkemykseni pohjautuu Burken esittämään retoriikan kehityksen kaareen, jossa retoriikka muokkautuu Aristoteleen yleisiä asioita koskevasta ja vastakkaisuuksiin päättelevästä käytännöllisestä taidosta kohti Augustinuksen yhden asian kaunistamiseksi ja terävöittämisiksi tarkoitettua saarnaamista (Luku 3).

Tarkoitukseni on tutkia Burken ajattelua seuraten, miten retoriikan taustalla vaikuttavat ideologiat ja motiivit ovat yhteydessä todellisuuteen realistisena toimintana. Yksilöiden välisessä vuorovaikutuksessa retoriikka vaikuttaa samanaikaisesti sekä ideoiden tasolla että reaali maailmassa havaittavina symboleina. Tuon ilmi Burken käsitteen identifikaatio, joka on se prosessi, jolla nämä symboleihin nivoutuvat ideat välittyvät yksilöistä toisiin. Identifikaatio perustuu konsubstantiaalisuuteen, jossa yksilö B samastaa itsensä yksilön A joidenkin ominaisuuksien kanssa. Konsubstantiaalisuus on erillisten yksilöiden välisten joidenkin ominaisuuksien samuutta ja yhtäläisyyden tunnetta (Luku 4).

Yksilöt toimivat taustalla vaikuttavien ideologioiden ja motiivien päämäärien saavuttamiseksi. Tässä vuorovaikutuksellisena keinona ovat retoriikka ja identifikaatio. Ajatukset välittyvät identifikaatiossa, jossa on kyse johonkin asiaan samastumisesta ja tunnistamisesta. Siinä on samalla kyse myös tämän jonkin asian muihin piirteisiin samastumisesta. Yhdellä esitettävällä asialla voi olla monta ominaisuutta ja merkitystä. Selvennän tutkielman lopuksi todellisuuteen vaikuttavien ideologioiden välittymisen tapaa, jossa universaali intressi kätkee sisäänsä puolueellisen intressin (Luku 5).

Asiasanat: Kenneth Burke, Chaïm Perelman, Aristoteles, Cicero, Augustinus, retoriikka, dialektiikka, realismi, ideologia, synteesi, identiteetti, toiminta, pragmatismi, dramatismi, vuorovaikutus, identifikaatio, konsubstantiaalisuus, symboli, yleisö, universaali yleisö

1 Johdanto	5
2 Uuden retoriikan rationaalisuus, objektiivisuus ja realistisuus	9
2.1 Retoriikan rappio ja uuden retoriikan lähtökohdat	9
2.2 Perelman argumentaation rationaalisuudesta ja objektiivisuudesta.....	13
2.2.1 Luonnollisen kielen argumentaation puolustus.....	13
2.2.2. Argumentin objektiivisuuden perusta on kannatuksessa	15
2.2.3 Argumentaatiolle asetettavat ennakkoehdot	16
2.2.4 Argumentin vakuuttavuus ja suostuttelu.....	17
2.2.5 Universaaliyleisö objektiivisuuden taustalla.....	18
2.2.6 Eliittiyteisön erityinen autoritäärinen asema	20
2.3 Burken retoriikan realistisuus	21
2.3.1 Pragmatismi retoriikan taustalla	21
2.3.2 Magia ei-realistista tiedettä vai primitiivistä retoriikkaa	22
2.3.3 Retoriikan toiminnallinen muoto	24
2.3.4 Toiminnan autonomisuus ja kontekstuaalisuus	27
3 Retoriikka Aristoteleesta Augustinukseen – realistisuudesta ideologioihin.....	29
3.1 Lähtökohdat	29
3.2 Retoriikan suhde dialektiikkaan Platonilla ja Aristoteleella.....	30
3.3 Ciceron kaunopuheisuus	35
3.4 Quintilianusin moraali ja Longinusin liikutus.....	41
3.5 Retoriikka osaksi Augustinuksen doktriinia	43
4 Burken retoriikka, identifikaatio ja yleisö.....	48
4.1 Retoriikan tehtävä	48
4.2 Identifikaatio ja suostuttelu	52
4.3. Identifikaation konsubstantiaalisuus	56
4.4 Identiteettien ominaisuudet identifikaatiossa	59
4.5 Yleisö.....	62
4.5.1 Aristoteelinen yleisökäsitys	62
4.5.2 Perelmanin universaali yleisö	64
4.5.3 Minä Burken yleisönä ja kohteena	65
4.6 Identifikaatio kahden ulottuvuuden välissä – ideoista vaikutuksiin	67

5 Ideologian retoriikka.....	68
5.1 Retoriikan kaksi eri muotoa.....	68
5.2 Marxin ideologia	70
5.3 Puolueellinen ja universaali intressi sekä eulogiset ja dyslogiset termit.....	73
6 Loppusanat.....	77
LÄHTEET	82

1 Johdanto

Uusi retoriikka on käsite, joka nousi keskustelun aiheeksi 1900-luvun alun jälkeen. Uuden retoriikan taustalla ovat pääasiassa puolalais-belgialainen Chaïm Perelman, joka kirjoitti teoksen *The New Rhetoric* (1958) yhdessä belgialaisen akateemikon Lucie Olbrechts-Tytecan kanssa, sekä amerikkalainen Kenneth Burke, jonka retoriikkaa käsittelevä pääteos *A Rhetoric of Motives* (1950) ilmestyi vain hieman ennen Perelmanin ja Olbrechts-Tytecan teosta. Näiden ohella uuden retoriikan kehittymiseen on vaikuttanut myös brittiläinen Stephen Toulmin, jonka teos *Uses of Argument* (1958) on päätyntä osaksi uuden retoriikan lähtökohtia.

Käsitteenä *uusi retoriikka* on harhaanjohtava siinä mielessä, että siinä uusi ei ole varsinaisesti syrjäyttänyt mitään vanhaa, vaan kyseessä on enemmänkin retoriikan uudelleen pinnalle tuleminen uusien analyttisten näkökulmien kanssa, maineenpalautus suhteessa sotapropagandassa käytettyyn retoriikkaan sekä vastavoima vuosisadan alun vuosikymmeninä vallinnutta loogisen positivismin ja sittemmin empirismin suosiota kohtaan. Hilka Summa luonnehtii toisen maailmansodan jälkeisen retoriikan uudelleentulemistä Richard Rortya mukaillen *retoriseksi käänteeksi*, jolla Summa tarkoittaa tieteen ja filosofian auktoriteettien suhteellistumista eli sitä, että myös tieteen ja filosofian alalla käytetään yleisöön vetoavaa argumentointia (Palonen & Summa 1996, 7). Argumentointi puolestaan on läheisessä suhteessa retoriikkaan, kun sitä ajatellaan vaikuttamisen ja perustelemisen näkökulmasta. Jukka-Pekka Puro puolestaan vertaa uutta retoriikkaa maailmansotien jälkeiseen retoriikan *uuteen aaltoon*, joka oli medioitumisen, maailmankuvan ja elämänmuutoksen murroksen aikaa (Puro 2006, 109–110). Molempien näkemyksistä huokuu laajentunut perspektiivi ja avoimuus tulkinnalle, ja etenkin Summan luonnehdinnassa heijastuu myös keskustelu tieteen totuudellisuuden suhteesta ulkopuolisiin intresseihin ja vaikuttimiin. Näin ollen lähestytään tieteenfilosofista keskustelua ja tieteen eettisiä kysymyksiä. Tässä kontekstissa nähdäkseen sekä Perelman että Burke liikkuvat puolustaessaan ja perustellessaan luonnolliseen kieleen pohjautuvaa argumentaatiota ja retoriikan asemaa.

Perelman sekä Toulmin keskittyvät teoksissaan pääasiassa argumentaation tutkimiseen. He molemmat tavoittelevat teoriaa argumentoivan tekstin analysoimiseksi. Perelman on lisäksi myös kiinnostunut retoriikan kohteesta, yleisöstä, ja hän lanseerasi erityisesti universaalien yleisön käsitteen, jota myös käsittelen osana tätä tutkimusta. Burke eroaa Perelmanista ja Toulminista siten, ettei hän ole niinkään kiinnostunut argumentin rakentamisesta ja analysoimisesta, vaan Burke

kiinnittää huomion retoriikan käyttöön ja toiminnan motiiveihin osana inhimillistä toimintaa eli siihen, mikä on retoriikan taustalla. Burkelle ihminen on *symboleja käyttävä eläin ja kaikki inhimillinen toiminta on symbolien käyttöä*. Inhimillisen toiminnan piirre on kokemusten ja aikomusten esittäminen symboleja käyttäen. Retoriikan tehtävä tässä kokonaiskuvassa on ymmärtää ihmisten välisiä ei-harmonisten toimintojen muotoja. (Summa 1996, 51–55.) Burken ajattelussa keskiöön nousevat taustalla piilevät motiivit ja ideologiat, jotka vaikuttavat ihmisten pyrkimyksiin, toimintaan ja kommunikaatioon, joka puolestaan vaikuttaa toisten yksilöiden toimintaan.

Mikäli retoriikassa on jotain uutta ja mikä yhdistää näitä kaikkia kolmea ajattelijaa ja ylipäänsä uutta retoriikkaa, niin se on modernin ajan entistä analyyttisempi suhtautuminen retoriikkaa kohtaan. Kun Aristoteleen aikana ja antiikin Roomassa retoriikan muotona vallitsi *Rhetorica Utens*, käytännöllinen retoriikka, niin uudessa retoriikassa painopiste on *Rhetorica Docens*, tutkimuksellinen retoriikka. Uusi retoriikka ei ole niinkään ohjeita siitä, kuinka tulla hyväksi puhujaksi ja miten pyrkiä vakuuttamaan kuulijat, vaan se on analyysia ja tutkimusta siitä, miksi ja miten jokin on vakuuttavaa, miten esimerkiksi argumentti rakentuu ja miten sitä käytetään. Burken uudessa retoriikassa vuorostaan on tarkoituksena *kysyä ja analysoida mitä retoriikka on, miten se toimii ja etenkin mitä sen taustalla piilee*. Tämä ei tarkoita sitä, etteikö retorista analyysia voi hyödyntää myös käytännöllisessä retoriikassa, mikä ilmentää näiden näkökulmien nivoutuvuutta toisiinsa. Retoriikan teoreettinen puoli ei uupunut Aristoteleeltakaan, vaan se oli keskeisessä osassa hänen retoriikan käsittelyä. Samanlaista ohjekirjaa retoriikkaan käytäntönä ei ole uuden retoriikan parista niin vahvasti kuitenkaan löydettävissä kuin mitä Aristoteles teoksessaan *Retoriikka* esitti. Uusi retoriikka ei ole siten mikään yhtenäinen liike tai oppi. Se on retoriikan uudelleen tulemisen aalto analyyttisestä näkökulmasta käsin.

Tämän tutkielman lähtökohdat ovat Burken ajatuksessa, jonka mukaan retoriikka on olemukseltaan realistista, mutta se ulottuu idealistiseen valtakuntaan identifikaation välityksellä. Burke (1969b, 46) kirjoittaa:

”The use of symbols, by one symbol-using entity to induce action in other (persuasion properly addressed) is an essence not magical but *realistic*. However, the resources of identification whereby a sense of consubstantiality is symbolically established between beings of unequal status may extend far into the realm of the *idealistic*.”

Burken sitaatti herättää kysymyksen, mitä Burke tarkoittaa sillä, että retoriikka on realistista eikä magiaa ja millä tavoin retoriikka vuorostaan linkittyy idealistisuuteen. Samoin herää kysymys siitä, mitä on identifikaatio ja mikä on sen suhde retoriikkaan? Millä tavoin olemukseltaan realistinen retoriikka kurottaa identifikaation myötä idealismin valtakuntaan?

Nämä ovat kysymyksiä, joita pyrin selventämään ja avaamaan tässä työssä. Tarkoitukseni on siten tarkastella, kuinka etenkin Kenneth Burken retoriikka esiintyy *toimintana* realistisessa maailmassa, mutta joka samanaikaisesti ulottuu realistisen maailman tuolle puolen ideoiden ja ideologioiden maailmaan. Pyrin aluksi vastaamaan kysymykseen, miten retoriikka on suhteessa tieteeseen ja realismiin, miten retoriikka on luonnollista argumentaatiota ja miten se on objektiivista niin tieteen näkökulmasta kuin realistista käsin kosketeltavana havaittavana toimintana realistisessa maailmassa. Tässä esitän sekä Perelmanin näkemyksen luonnollisen argumentaation objektiivisuudesta että Burken teesin retoriikasta toimintana, joka vastaa kysymykseen laajemmin retoriikan realistisesta luonteesta. Tämän jälkeen seuraan Burken viitoittamaa tietä retoriikan kehityksessä Platonista ja Aristoteleesta Pyhään Augustinukseen, joka samalla toimii Burken retoriikan kehityskaaren päätepisteenä kuljettaessa kohti retoriikan taustalla vaikuttavaa ideologiaa. Tätä kaarta pitkin päädytään saavuttamaan käsitys siitä, miten ideologia vaikuttaa retoriikan välityksellä toimintaan ja on sidoksissa realistiseen todellisuuteen. Tämän jälkeen tarkastelen Burken omaa käsitystä retoriikasta ja käyn läpi Burken retoriikan perustavaa elementtiä *identifikaatiota*, jonka avulla pyrin tuomaan esiin Burken retoriikan toimintaperiaatteet. Burken retoriikka on kommunikaatiossa mukana oleva toiminnallinen instrumentti, joka tarkoittaa samastumista tai tunnistamista. Yksilö A samastaa itsensä yksilöön B tai B tunnistaa jonkin samuuden identifikaation prosessissa ja tulee suostutelluksi ja vakuutetuksi tämän kautta. (Burke 1969b, 20–22; 43.) Lopuksi esitän näkemyksen, miten Burken retoriikassa yhdistyy realismin ja idealismin välinen synteesi, ja millä tavoin juuri identifikaatio nähdäkseni toimii ikään kuin portinvartijana näiden kahden maailman välissä ihmisten ollessa vuorovaikutuksessa toisiinsa.

Burken retoriikan teoria ei pääty retoriikan taustalla vaikuttavan ideologian ja motiivien tunnistamiseen, vaan jatkuu kohti laajempaa kokonaisuutta, jossa mukaan tulee hierarkia ja järjestys, jotka ovat Burken teoriassa korkeammilla tasoilla. Aiheen rajaamisen vuoksi en syvenny niiden käsittelyyn laajemmin.

Käytän tutkielmani lähteenä Kenneth Burken teosta *A Rhetoric of Motives* (1969, teos ilmestynyt alun perin vuonna 1950), joka on Burken laajemman inhimillisyyttä ja olemista

käsittelevän trilogian – *A Grammar of Motives* (1945), *A Rhetoric of Motives* (1950), *A Symbol of Motives* (julkaisematon) – toinen osa. Ensimmäisessä osassa, *A Grammar of Motives*, Burke tarkastelee *substanssin* käsitettä ja kaikille yksilöille yhteistä systeemiä, kontekstia, sitä mikä yhdistää ihmisiä ja mikä on yhteistä heidän ajattelulleen (Burke 1969b, 21). Käsitän sen eräänlaisena rakennelmana tai pohjana, joka perustuu symbolien käytölle, ajattelulle ja kielelle. Sen voisi kuvitella olevan ikään kuin verkkomainen meri tai eetteri, jossa yksilöt sijaitsevat ja ovat yhteydessä toisiinsa rakenteensa puolesta. Se on jotain, mikä on yhteistä kaikissa ihmisissä. Substanssin käsite on siis lähellä sellaista substanssin käsitystä, jossa substanssi on jonkin olion tai asian olemukselle perustavaa. Oliot ovat tässä ihmisiä ja heidän perusolemus on symbolien käyttö, ajattelu ja kieli. Se yhdistää ihmiset ihmisiksi.

Trilogian viimeinen osa jäi Burkelta kirjoittamatta sellaisena kuin hän sen toisessa osassa kuvaa. Siinä hänen oli tarkoitus käsitellä ihmistä erillisenä uniikkina identiteettinä, yksilönä, puhtaana irti kontekstista ja muista yksilöistä. Avaintermi tässä on *identiteetin* käsite (Burke 1969b, 21). Vaikka teos jäi kirjoittamatta, trilogian kolmannen osan aiheita Burken sanotaan käsittelevän esseekokoelmassa *Language as Symbolic Action* (1966) (Summa 1996, 54).

Trilogian toisen osan aiheena on retoriikka, jossa on kyse yksilöiden, identiteettien, välisestä vuorovaikutuksesta kontekstissa eli substanssissa, symbolien käytössä, ajattelussa ja kielessä. Retoriikalle yhteistä niin Aristoteleella, Cicerolla, Perelmanilla kuin Burkellakin on se, että retoriikan lähtökohtana on vuorovaikutus. On olemassa yksilö A, joka vaikuttaa yksilöön B. Burken teos *A Rhetoric of Motives* onkin juuri tähän yksilöiden vuorovaikutukseen liittyvä tarkastelu, jota hän kutsuu retoriikan alaan kuuluvaksi. Retoriikka käsittelee miten yksilöt ovat vastakkain toisiinsa nähden. Retoriikan keskeinen käsite Burkella on *identifikaatio*. (Burke 1969b, 22.)

Näin ollen Burken järjestelmä muodostuu tiivistettynä kaikille yhteisessä *substanssissa* toimivista monista erillisistä *identiteeteistä*, jotka ovat vuorovaikutuksessa keskenään *identifioitumalla* toisiinsa. Burken retoriikan tutkimuksen tavoitteena on etsiä niitä motiiveja, taustalla piileviä vaikuttimia ja ideologioita, jotka vaikuttavat näiden yksilöiden toimintaan toistensa kanssa. Burken mukaan (1969b, 23) retoriikka astuu kuvaan siinä vaiheessa, kun yksilö on konfliktissa toisen yksilön tai ryhmän kanssa:

”the individual is involved in conflict with other individuals or groups, the study of this same individual would fall under the head of Rhetoric.”

Päälähteen lisäksi käytän lähteinä myös Aristoteleen alkuperäisteosten suomenkielisiä käännöksiä teoksista *Retoriikka* ja *Topiikka*, sillä tulkintani mukaan Aristoteleella on suuri vaikutus Burken retoriikan teoriassa. Pohdin Aristoteleen retoriikan ja dialektiikan välistä suhdetta laajemmin siinä vaiheessa, kun pyrin tuomaan Burken avustuksella esille sen, miten retoriikka muuttaa muotoaan aristoteelisesta kaikkia asioita koskevasta suostuttelusta ja vakuuttamisesta kohti Augustinuksen yhden asian – ideologian – palveluksen valjastettua retoriikkaa. Samoin kuin retoriikka myös käsitys dialektiikasta muuttuu ajan saatossa. Aristoteleen vaikutus on Burken ohella nähtävissä vahvasti myös Perelmanilla.

Tarkastelussani retoriikan rationaalisuutta ja objektiivisuutta sekä käsityksiä retoriikan yleisöstä ja kohdentamisesta käytän lähteenä myös Perelmanin ja Olbrechts-Tytecan teoksen *Traité de l'argumentation - la nouvelle rhétorique* englanninkielistä käännöstä *The New Rhetoric: A Treatise on Argumentation* (1969).

2 Uuden retoriikan rationaalisuus, objektiivisuus ja realismisuus

2.1 Retoriikan rappio ja uuden retoriikan lähtökohdat

1800-luvulle saakka retoriikka oli pitkään eri muodoissaan kiinteästi osa ihmisten elämää, politiikkaa sekä opetus- ja tutkimusympäristöä. Antiikin Kreikassa retoriikka oli keskeinen taito ja opettajia saapui Ateenaan kaukaa. Ihmiset olivat halukkaita oppimaan puhetaitoa ja olivat valmiita maksamaan näistä opeista. Aristoteles (*Retoriikka*, 1355a39–1355b2) sanoo *Retoriikassaan* “jos kerran pidämme häpeällisenä kykenemättömyyttä fyysiseen puolustautumiseen, olisi outoa, jos emme pitäisi kunniakkaana puolustautumista sanoin, onhan se ihmiselle paljon ominaisempaa kuin ruumiinvoimien käyttö”. Antiikin Roomassa Cicero puolestaan määritteli kaunopuheisuuden korkeimmaksi hyveeksi (Cicero *Puhujasta*, 1.17; 3.55). Yhteiskunnalliset muutokset sekä kristinuskon voimistuminen asettivat retoriikan käytölle rajoitteita suhteessa siihen, missä asemassa

retoriikka oli vielä Rooman tasavallan aikana ollut. Retoriikasta tuli enemmänkin ylistyspuheiden muodossa esiintyvää retoriikkaa ja Augustinuksen myötä retoriikka muokkautui vahvemmin yhden asian ylistämisen retoriikaksi. Renessanssin ajalla retoriikka oli kukoistuksessaan antiikin Rooman kirjallisuuden ja humanismin ihannoinnin myötä ja muun muassa Niccolò Machiavellin *Ruhtinas* (1513) on tulkittavissa retoriseksi sovellukseksi sen hienostuneimmassa muodossaan. Siinä Machiavelli kirjoittaa monitulkintaisen näkemyksensä siitä, kuinka vallata ja hallita kaupunkivaltiota. Teos on osoitettu de' Medicin suvulle, jotka hallitsivat Firenzeä. Teos sisältää ohjeet hallitsijalle, mutta kun tekstiä tulkitsee, niin voi saada käsityksen, että teos on tarkoitettukin yllykkeeksi kansalle nousta hallitsijaa vastaan tasavallan puolesta. (Machiavelli 2009.) Ciceron arvostuksesta kertoo paljon se, että kirjapainotekniikan kehittyttyä toisena painettavana teoksena Gutenbergin *Raamatun* jälkeen oli Ciceron *De Officiis*, joka on suomennettu nimellä *Velvollisuuksista*. Retoriikan opetus jatkui pitkään yliopistojärjestelmän kehittyessä osana *triviumia*, jonka keskeiset alat olivat grammatiikka, logiikka ja retoriikka. Tässä kontekstissa vaikutti myös retoriikan ja aristoteelisen logiikan pohjalta Petrus Ramus, jonka mukaan sai nimensä suuntaus ramismi (Sellberg 2106). Ciceroaaniset opit olivat puhetaidon ja humanismin peruspilareita oppilaitoksissa vielä 1800-luvulle saakka, mikä näkyy esimerkiksi tarkasteltaessa Veli-Matti Rissanen tekemää katsausta Suomen Turun Akatemiassa 1700-1800 -luvulla tehdystä Cicero-tutkimuksesta. (Rissanen 2011.)

1900-luvulle tultaessa retoriikan suosio hiipui, jonka syitä voidaan etsiä muun muassa tieteen sisällä tapahtuneesta kehityksestä. Luonnollisen kielen lauseet eivät olleet riittävän analyttisiä eikä niitä voitu selkeästi kääntää havaintojen kielelle. Niin sanotut kovat tieteet eivät suhtautuneet kovin myönteisesti metafysiikkaan, eikä ole oletettavaa, että retoriikka olisi sen paremmin ollut arvostetussa asemassa tässä kehityksessä, sillä retoriikka perustuu luonnolliseen argumentaatioon ja asioille, jotka voisivat olla toisinkin. Retoriikka oli menettänyt akateemisen statuksensa yliopistollisena oppiaineena ja tieteenalana (Summa 1996, 51). Sen sijaan esimerkiksi matematiikka oli analyttistä, ja fysiikka ja kemia tekivät havainnoitavia ja hyödyllisiä tuloksia, joita seurasi hyödyllinen teknologinen kehitys. Uuden retoriikan teoreetikoista etenkin Perelman esittää luonnollista kieltä ja argumentointia puolustaessaan kritiikkiä aikansa epistemologista keskustelua, formaalia logiikkaa ja demonstratiivista päättelyä kohtaan, sillä mikäli järki olisi tekemisissä vain sellaisten asioiden kanssa, joita ei ole tapana harkita, se ajautuisi ongelmiin (Perelman, 1969, 1–3). Tämä ei tarkoita, etteikö logiikalla olisi merkittävä paikkansa ja hyöty myös luonnollisen argumentaation kannalta, vaan että tällainen demonstratiivinen ja formaalin logiikan kaltainen

toiminta ei saisi omia järkeä ja rationaalisuutta vain itselleen. Tiedon varmuus on haaste uuden tiedon etsinnälle.

Retoriikan rappiota edesauttoi logiikkaan painottuvan tieteellisen kehityksen ohella maailmansodissa käytetty propaganda ja sotien aiheuttamat seuraukset. Puheet ja propaganda yhdistettiin retoriikkaan, jota käytettiin näissä eettisesti arveluttavissa merkeissä varsinkin toisen maailmansodan aikana luomaan vihaa kansanryhmiä kohtaan ja viemään eteenpäin fasistista ideologiaa. Voidaan oikeastaan esittää sellainen kysymys, että miksi syypää oli itse retoriikka eivätkä ihmiset motiiveineen retoriikan taustalla? Mistä johtui se, että seuraamukset olivat nimenomaan retoriikan vika eikä esimerkiksi ihmisten valehtelun ja totuuksien vääristelyn vika? Näissä kysymyksissä ilmenee hyvin sellainen asenne retoriikkaa kohtaan, että retoriikka olisi jotenkin ei-totuudellisen ja epämääräisyyksien kanssa tekemisissä olevaa toimintaa. Sen päämäärät mielletään helposti kyseenalaisiksi ja retoriikka ajautuu huonoon valoon, vaikka pitäisi ehkä pikemmin etsiä syytä ihmisistä ja heidän tarkoituksiperistään. Burkelainen käsitys retoriikasta ja ideologiasta toiminnan taustalla pyrkii selventämään näitä tarkoituksiperiä.

Burke viittaa monesti teoksessaan *A Rhetoric of Motives* juuri toisen maailmansodan Saksan fasismiin ja piti kansallismielisiä ajatuksia edelleen uhkina myös oman aikansa yhteiskunnassa, jossa hän näki merkkejä samankaltaisista elementeistä (Burke 1969b, 32). Mikäli katsomme tilannetta tämän päivän maailmassa, keskustelu on vilkasta ja kehityssuuntana on nähtävissä enemmissä määrin ihmisten luokittelua, eriarvoisuuden korostamista ja kansallisten ideologioiden voimistumista useissa valtioissa. Etninen erottelu ja rasismi ovat arkipäivää 2010-luvun yhteiskunnissa, ja tällainen puhe hyväksytään joko kieltämällä se tai sovittamalla se kiertoteitse hyväksyttävämmäksi ja ymmärrettävämmäksi toiminnaksi. Näin ollen ääripäät lähestyvät kohti keskustaa ja sen sijaan, että jotkut toiminnat olisivat ääripäässä tapahtuvaa poikkeuksellista liikehdintää, niistä tulee normalisoituessaan arkipäivää ja niihin suhtaudutaan jollain kieroutuneella tavalla ymmärtäväisesti ja osana arkea. Tällaisessa on uhkana todellisuuden hämärtyminen ja moraalinen rappio. Kieli muokkaa todellisuutta ja todellisuus uudelleen kieltä. Luonnollinen argumentaatio on siis tästä näkökulmasta varsin paljon tekemisissä todellisuuden kanssa.

Niin Burken kuin Perelmanin yhtenä tavoitteena on retoriikan maineen palauttaminen, mutta myös rationaalisuuden, objektiivisuuden ja realistisuuden kysymyksiin vastaaminen. Burken ja Perelmanin kautta tulee ilmi, miten retoriikka itsessään on realistista ja miten argumentti voi olla

objektiivinen ilman, että se tulisi olla todistettavissa tosi-epätosi -akselilla tai että se olisi havaintojen kanssa absoluuttisesti verifioitavissa.

Perelmanin esittämä ratkaisu argumentin objektiivisuuteen on *kannatuksessa* eli *vertaisarvioinnissa* (Perelman 1969, 1–3). Argumentti on objektiivinen, kun se tietyin ehdoin hyväksytään ja hyväksynnän muodostaa ihmiset. Riittävä objektiivisuuden vaatimus täyttyy universaaliuden myötä. Tämä on samalla eräänlainen sovellus totuuden konsensus- ja koherenssiteoriasta, jossa tietyn väitteen totuus riippuu sen suhteesta muihin ihmisten totena pitämiin asioihin. Perelman kuvaa totuutta faktojen yhdenmukaisuudeksi (Perelman 1969, 2). Tällöin kaikkien totuuksien joukko on yhden totuuden hyväksyvien ihmisten kokonaisvaltainen uskomusjärjestelmä, johon esitetyn argumentin tulee istua, jotta se pystyy vakuuttamaan kuulijan. Mikäli argumentti riittävällä tasolla hyväksytään, se on riittävän objektiivinen. Täydellistä universaalia objektiivisuutta lienee mahdoton asettaa ehdoksi tässä tapauksessa eikä sitä tee Perelmankaan. Hänen mukaansa faktat voivat muuttua kannatuksen muuttuessa (Perelman 1969, 67). Kyse on näin ollen yleisesti hyväksytystä totuudesta, jossa yhdenmukaiset faktat perustuvat yleisiin uskomuksiin.

Burken ratkaisu realistisuuden tavoittelemiseen on retoriikan *funktionaalisuudessa*. Retoriikka on realistista, kun se saa aikaiseksi joko mentaalista toimintaa asenteiden tasolla tai aktuaalista toimintaa vallitsevassa ympäröivässä todellisuudessa. Burken realismi näyttäytyy näin ollen pragmaattisena realismina ja vastaa realistisuuden asettamaan ongelmaan tältä kantilta. Vakuuttaminen tai suostuttelu on onnistunut, mikäli saadaan aikaiseksi siitä aiheutuvaa toimintaa. Burken pragmatismien muoto on dramatismin teoria, jossa toiminta tapahtuu jossain paikassa ja siinä on mukana toimija ja toiminnan väline sekä toiminnalla on jokin tarkoitus. Tässä toiminnan taustalla vaikuttava tarkoitus vuorostaan on se mielenkiinnon kohde, jonka Burke haluaa avata – se on motiivi kaikelle toiminnalle. (Burke 1969a, xv–xvi.)

Käsittelen seuraavaksi sekä Perelmanin että Burken näkemykset yksityiskohtaisemmin.

2.2 Perelman argumentaation rationaalisuudesta ja objektiivisuudesta

2.2.1 Luonnollisen kielen argumentaation puolustus

Perelmanin uuden retoriikan taustalla vaikuttaa Descartesista alkunsa saanut rationaalisuuden, järjen ja järkeilyn, kehittyminen ja sen myötä subjektiivisuuden ja objektiivisuuden, rationalismin ja empirismin, vastakkainasettelusta nousevat haasteet ja tiedon varmuuden etsintä. Descartes oli Perelmanin mukaan tällä tavoin myötävaikuttanut retoriikan rappioon ja Perelman ruotii muun muassa kartesiolaista järkeä ja rationaalisuutta teoksensa *The New Rhetoric* ensimmäisissä luvuissa. (Perelman 1969, 1–2; Summa 1996, 64.)

Perelman tarkastelee uudessa retoriikassaan argumentaatiota ja vaikuttamista. Argumentaatio koskee Perelmanin mukaan asioita, joita *on tapana harkita*, ja argumentin voima perustuu yleisön *kannatukseen*. Harkinnan taustalla ovat mahdollisuudet ja todennäköisyydet, sillä välttämättömyyksiä ei ole tapana harkita. Perelman kritisoikin demonstratiivisen päättelyn tapaa siirtää kiinnostuksen ulkopuolelle sellaiset seikat, jotka eivät perustu joko välttämättömyyksiin tai itsestään selviin totuuksiin, ja että formaali logiikka vuorostaan ei välttämättä välitä sille asetettujen premissien totuudellisesta luonteesta, kunhan kalkyyli toimii oikealla tavalla. (Perelman 1969, 1–3.)

Näistä lähtökohdista on helppo nähdä Perelmanin pyrkimys argumentaation toisenlaisen realistisuuden tarkasteluun tosi-epätosi -erottelun sijaan. Perelman (Perelman 1969, 2) siteeraakin juuri Descartesia havainnollistaakseen ajatustaan keskustelun ja argumentaation luonteesta, jossa tieto on kyseenalaistettu, mutta keskustelu ja argumentaatio on silti mahdollista ja mielipiteet voivat erota:

”Whenever two men come to opposite decisions about the same matter, [...] one of them at least must certainly be in the wrong, and apparently there is not even one of them who knows”

Perelman pyrkii tekemään eron demonstratiivisen päättelyn ja luonnollisen kielen argumentaation välille. Luodakseen argumentaatiolle tilaa Perelman oikeuttaa argumentaation pätevyyden toisilla tavoin. Demonstratiivinen päättely ei mahdollista sellaisia premissejä, jotka voisivat olla toisinkin,

eikä se pidä ei-yksiselitteisistä premisseistä johdettuja johtopäätöksiä totena, vaikka päätelmä olisi muutoin muodollisesti pätevä. Näin ollen retorisen argumentin johtopäätöksiä on vaikea verifioida totuudeksi tai faktoiksi esimerkiksi loogisten empiristien vaatimalla vahvalla tavalla, sillä retoriikka perustuu luonnollisen kielen argumentaatioon, jonka lähteenä on usein oletuksen kaltaiset premissit.

Richard Graff ja Wendy Winn (2011, 108) toteavat Perelmanin aristoteeliseen dialektiikkaan ja klassiseen retoriikkaan perustuvan luonnollisen argumentaation päättelyn soveltuvan arvoista käytävään järkeilyyn, johon demonstratiivinen päättelyn muoto ei välttämättä kykene. Perelmanin taustalla onkin juuri kiinnostus arvopäätelmien rationaalisuutta koskevat ongelmat (Summa 1996, 63). Retoriikka onkin tekemisissä usein nimenomaan asioiden kanssa, joita tulisi tehdä ja joita ei voi mitenkään vahvistaa tai joita mikään päättelyketju ei voi varmuudella seurata. Usein tämänkaltaiset asiat sisältävät arvolatauksen, jonka totuusarvoa puhtaan loogisiin tai empiristisiin metodein ei voi välttämättä selvittää. Se ei kuitenkaan tarkoita, että tällaisia asioita koskeva argumentaatio tulisi hylätä metafysisenä spekulatiivisena tai subjektiivisena mielipiteinä.

Perelmanin käsittämää demonstratiivista päättelyä voi ajatella Aristoteleella vastaavan apodeiktiset arvostelmat, joissa premissien lähtökohtina ovat välttämättömät totuudet. Syllogismi on vuorostaan formaalin logiikan kaltainen päättelyn muoto, jossa premisseillä ei sinällään ole välttämättömän totuuden vaadetta. Syllogismi on Aristoteleen dialektiikassa argumentin muoto, kun taas Aristoteleen dialektiikassa tavoitellaan ensimmäisiä premissejä sekä filosofista tietoa (Aristoteles *Topiikka*, 100a18–26; 101a28–36). Dialektiikka on metodi tiedon löytymiselle. Tämä eroaa Perelmanin esittämästä demonstratiivisesta päättelystä siinä, että dialektiikka perustuu yleisesti *uskottaviin käsityksiin itsestäänselvyyksien sijaan*.

Dialektiikka ja retoriikka muistuttavat toisiaan Aristoteleen filosofiassa. Vaikka luonnollisen kielen argumentaatio muistuttaa pikemminkin dialektiikkaa, Perelman haluaa siitä nimenomaan retoriikan käsitettä dialektiikan sijaan kahdesta syystä. Ensinnäkin dialektiikan käsite on ajan saatossa muuttunut tarkoittamaan muitakin asioita, kuten vaikkapa esimerkiksi Hegelin dialektiikka tai marxilainen dialektinen materialismi. Toiseksi Aristoteleen retoriikalle ja dialektiikalle on yhteistä se, että ne molemmat käsittelevät yleisiä asioita ja molemmissa taustalla on argumentti. Aristoteleen retoriikassa syllogismin korvaa enthymema, joka on syllogismista johdettu yksinkertaistettu päättelyn muoto. Kumpikaan, dialektiikka eikä retoriikka, ei sinällään perustu itsestäänselvyyksiin, vaan ne perustuvat uskottaviin käsityksiin tai mielipiteisiin. Retoriikalla on kuitenkin dialektiikkaa

keskustelempi luonne, kun taas dialektiikka on itsetutkimuksellista, jonka tavoitteena on ensimmäiset premissit ja filosofinen tieto. Retoriikka sijaitsee siellä, missä on yleisöä, muita ihmisiä ja muita mieliä. Retoriikan tehtävä on vaikuttaa. Näin ollen argumentaation näkökulmasta on ymmärrettävää, että Perelman valitsee nimenomaan retoriikan käsitteen dialektiikan sijaan kuvatessaan luonnolliseen kieleen perustuvan argumentaation luonnetta. Perelman käyttää argumentaation ja retoriikan välisestä yhtäläisyydestä sanaa *lähentyminen (rapprochement)*. Argumentaatio lähentyy ennemminkin retoriikan kuin dialektiikan kanssa. (Perelman 1969, 5.) Käsittelen Aristoteleen dialektiikan ja retoriikan välistä suhdetta lähemmin tutkielman myöhemmässä vaiheessa.

2.2.2. Argumentin objektiivisuuden perusta on kannatuksessa

Perelman ohittaa luonnollisen kielen argumentaatiota koskevan epävarmuuden ja siihen mahdollisesti kohdistuvan kritiikin siten, ettei sen pidäkään pyrkiä vain verifioimaan tosiasioita todellisuuden kanssa, vaan olla harkittavissa. Jotta argumentaatio ei jäisi kuitenkaan liiaksi leijumaan subjektiivisuuteen ilman objektiivisuuden kiinnekohtia, Perelmanin on tehtävä argumentaatiosta jollain toisin tavoin objektiivista ja arvottaa toisia argumentteja paremmiksi kuin toisia. Vain silloin argumentaatio ei luisuisi pelkkien yksittäisten subjektiivisten mielipiteiden väliseksi kinasteluksi.

Perelmanille argumentaatio on diskurssi, puhuja on argumentin esittäjä ja kuulija on se, kenelle argumentti on osoitettu (Perelman 1969, 5–7). Perelman erottaa argumentaation demonstratiivisesta päättelystä ja formaalista logiikasta puhumalla argumenttien *kannattamisesta (adherence)*, joka on argumentaation oikeuttamisen olennainen piirre (Perelman 1969, 5). Tästä seuraa, että tiettyjä mielipiteitä kannatetaan. Kannattaminen edellyttää puhujan esittämää hyväksyttävää argumentaatiota. Logiikassa ei kannateta johtopäätöksiä, vaan ne joko seuraavat premisseistä tai eivät. Perelmanin argumentaation teoria on kuitenkin pyrkimys objektiivisuuteen, eikä retoriikkaa pidä käsittää siten, että se olisi vain subjektiivista mielipiteisiin vaikuttamista. Retoriikka ei perustu intuitioihin ja spekulatioon, vaan se pohjautuu vakuuttavaan argumenttiin samoin kuin Aristoteleella. Järkeä ja järkeilyä voi soveltaa myös retoriikkaan, mutta ei siinä mielessä, että

järkeily tarkoittaisi tiukkaa demonstratiivista päättelyä, kaavamaista etenemistä premissistä toiseen, jonka päätteeksi saadaan joko tosi tai epätosi tulos.

2.2.3 Argumentaatiolle asetettavat ennakkoehdot

Perelmanin argumentaatioteorian ydin muodostuu yleisöstä eli kuulijasta. Argumentaatio tapahtuu ihmisten keskinäisessä vuorovaikutuksessa ja ihmisten mielissä. Perelman (1969, 14) sanoo:

”all argumentation aims at gaining the adherence of minds, and, by this very fact assumes the existence of an intellectual contact.”

Ennen kuin voi vaikuttaa mieleen, siihen pitää saada kontakti. Tämä *mielten kontakti* on ensimmäinen vaade argumentaation mahdollistumiselle. Puhujan ja kuulijan pitää olla kosketuksissa toisiinsa ja se vaatii tietyn ennakkoasetelman ja ennakkoehtojen täyttymisen. Toiseksi puhujalla ja kuulijalla pitää olla sellainen *yhteinen kieli*, jotta he voivat ymmärtää toisiaan. Tämä on minimivaade yhteiselle kommunikaatiolle. Se ei kuitenkaan vielä riitä, sillä kuulijaa ja puhujaa määrittävät myös yhteisölliset normit, jotka muodostuvat osapuolten välisistä *sosiaalisista normeista*. Heidän pitää ymmärtää toistensa tapoja ja konventioita eli näiden pitää olla riittävästi kulttuurisesti sidonnaisia keskenään. Kommunikaation pitää käsittää sellaisia asioita, mitä molemmat riittävästi ymmärtävät. Vertauksena kommunikatiivisesti ristiriitaisesta tilanteesta Perelman käyttää Liisa Ihmemaan tarinaa, jossa osapuolten maailmat eroavat toisistaan merkittävästi ja kommunikaatio osoittautuu hankalaksi. (Perelman 1969, 14–15.)

Jotta argumentaatio mahdollistuisi, pitää kuulijan olla lisäksi myös *kiinnostunut puhujan sanomasta*. Mikäli kuulija ei kuuntele puhujaa, niin silloin ei luonnollisesti lainkaan tapahdu kommunikaatiota, eikä siten myöskään argumentaatio, vakuuttaminen eikä suostuttelu ole mahdollista (Perelman 1969, 16–18). Puhujan tulee täten saavuttaa yleisönsä mielenkiinto, jotta hän voi vaikuttaa heihin. Propagandalla ei ole juurikaan sijaa, ellei pysty saavuttamaan yleisöään. Tässä on myös mainonnan yksi suurimpia haasteita: saada kohteen mieli huomioiduksi ja kiinnostuneeksi, jotta se voidaan vakuuttaa ja sitten suostutella. Samoin esimerkiksi tieteellisessä keskustelussa puhuja vaatii fyysisen ympäristön, keskustelun kanavan tai keskustelufoorumia, jotta ylipäänsä

kiinnostuksen herättäminen olisi mahdollista. Tämä vastaa ehkä paremminkin ensimmäistä ehtoa eli kontaktin luomista kuulijaan.

Nämä ovat niin sanottuja argumentaation ennakkoehtoja, joiden pitää toteutua ennen kuin argumentaatiolla on merkitystä ja se voi mahdollistua.

2.2.4 Argumentin vakuuttavuus ja suostuttelu

Perelman jakaa argumentaation vaikuttamisen tavan *vakuuttamiseen* ja *suostutteluun* (*convincing/persuading*). Suostuttelu liittyy toimintaan. Vakuuttaminen vuorostaan liittyy suostutteluun siten, että vakuuttaminen on toimintaa edeltävä tila. (Perelman 1969, 26–27.) Eihän kukaan toimi vapaaehtoisesti ilman vakuuttavaa uskomusta toimintansa edellytyksistä. Tässä Perelmanin ajattelu toiminnasta yhdistyy burkelaiseen pragmaattiseen toimintateoriaan, jota käsittelemän myöhemmin tässä luvussa.

Saadakseen kannatusta ajatuksilleen tulisi argumentaation olla mahdollisimman uskottavaa ja objektiivista. *Suostutteluun* tähtäävä argumentaatio ei kuitenkaan välttämättä perustu objektiivisimpaan argumentaatioon, vaan usein pienemmälle tietylle kohdeyleisölle tarkoitettuun subjektiiviseen mielipiteeseen, jota yritetään tavoittaa. Suostutteluun pyrkivä vakuuttaminen voi perustua objektiiviselta näyttävään vakuuttamiseen, mikäli yleisö on vaikkapa taipuvainen uskomaan tietynlaisia käsityksiä. Kyse suostuttelun ja vakuuttamisen välillä on erityisestä ja totaalista, mielipiteestä ja ”totuudesta”. Perelman puhuu tällöin kahdesta eri yleisöstä ja heille suunnatusta argumentaatiosta, joista toiselle on helpompi *esittää valideja väitteitä* (*claim validity*) eli suostutella ja toisen yleisön kannatus *pitää saavuttaa* (*gain adherence*), joka vaatii vakuuttamista. Perelman yhdistää siten *suostuttelun toimintaan* ja *vakuuttamisen järkeen*. Suostuttelun tarkoitus on siis saada aikaan toimintaa ja vakuuttamisen tehtävä on vedota järkeen ja saavuttaa siten kannatusta ja hyväksyntää. (Perelman 1969, 27–28.)

Argumentin objektiivisuuden muodostuminen muistuttaa kantilaista etiikan käsitystä, jossa yksilön maksimista muodostuu yleinen moraalinen laki, kun se saa riittävästi hyväksyntää. Perelman itse viittaakin Kantin *Puhtaan järjen kritiikkiin* ja tämän objektiivisuuden ja subjektiivisuuden väliseen

tasapainoon, jossa vakuuttavuus (objektiivinen) muodostuu siitä, kun kaikki rationaaliset oliot on väitteen takana. Suostutteleva (subjektiivinen) väite on niin kauan, kun sitä kannattaa jokin erityinen yksilö, mutta eivät kaikki (Perelman 1969, 28–29).

Perelman jakaa argumentaatioteoriassaan yleisön kahteen erilaiseen yleisötyyppiin, universaaliin ja erityiseen (Perelman 1969, 30). Tämä yleisön jakaminen on nähdäkseni selkein ero tai kehitys verrattuna Aristoteleen ja yleisestikin klassisen retoriikan yleisön määrittelyyn. Tämä kehityksen askel on helposti ymmärrettävissä aikana, jolloin yleisö ei ole vain paikalle saapunut kuulijajoukko, vaan tekstin liikkumisen myötä yleisö voi olla kuka tahansa ja missä tahansa.

2.2.5 Universaaliyleisö objektiivisuuden taustalla

Perelmanilla on useita erilaisia yleisöjä. Näistä *erityisyleisö* on yleisö, jolle puhuja tietää puhuvansa. Yleisö voi jakaantua yhteen tai useampaan erityiseen yleisöön. Ne voivat mennä limikkäin ja päällekkäin. Suostuttelussa tärkeintä on pyrkiä tunnistamaan kaikki nämä erityiset yleisöt. Erityisiä yleisöjä varten käytetään suostuttelun keinoa, ja tällöin argumentaatio vetoaa heille valideihin totuuksiin (Perelman 1969, 27–28). Validit totuudet eivät siis välttämättä ole universaaleja totuuksia tai niillä ei ole välttämättä argumentaation objektiivisinta hyväksyntää. Pitää muistaa, että tässä kohtaa totuudesta puhuttaessa kyseessä ei ole tieteellisesti verifioitu totuus, vaan mahdollisimman laajaa kannatusta nauttiva väite. Käsitystä erityisestä yleisöstä voi puhumisen tilanteessa tarkentaa ja muokata ja argumentaatiota voi sen mukaan täsmentää ja muuttaa. Tämä erityinen yleisö on tarkoitus *saada toimimaan* puhujan toivomalla tavalla.

Universaaliyleisö vuorostaan on yleisö, jonka puhuja kuvittelee itse mielessään universaaliksi yleisöksi. Universaaliyleisö on *puhujan oma käsitys* kaikista rationaalisisista olennoista, joihin argumentaatio vaikuttaa tai voisi vaikuttaa. Tämän käsityksen nojalla puhuja muodostaa argumentaation myös sellaiseksi, että sen sisältämä kannatus olisi kaikkien näiden olioiden hyväksymä ja väitteet olisivat *universaalin yleisön totuuksina pitämiä väitteitä*. Näin ollen väitteille muodostuisi objektiivinen todistava voima, kun ne hyväksytään kaikkien toimesta. Universaalin yleisön tehtävänä on taata väitteelle mahdollisimman laaja objektiivisuus. (Perelman 1969, 31.)

Tämän mukaan absoluuttisen objektiivisiksi väitteet eivät kuitenkaan pysty muodostumaan, koska universaaliyleisö ei vastaa todellisuudessa kaikkien olemassa olevien olioiden mielipidettä. Sitä ei myöskään pysty todentamaan empiirisin keinoin, koska se on ainoastaan puhujan käsitys kaikkien mielipiteestä. Lisäksi mikäli kaikki maailman ihmiset olisivat jotain mieltä jostain asiasta, se ei tarkoita, että asia olisi näiden mielipiteiden mukaisesti totta. Tämän lähemmäksi objektiivisuutta puhuja ei argumentaationsa muodostamisessa pääse. Universaalien argumentaation väitteet voivat kuitenkin olla ja ovatkin usein järkeen perustuvia väitteitä ja myös loogisia tai verifioitavissa olevia totuuksia, joita tieteellinen maailma meille tarjoaa, kuten ”maa kiertää aurinkoa”. Tällaisen totuuden voi kuvitella samaan aikaan olevan argumentti, jolla on laaja hyväksyntä. Tässä kohtaa Perelmanin kritisoiman loogisen positivismin ja empirismin ajattelutapa sulautuukin osaksi Perelmanin argumentaatioteoriaa, jossa niin kutsuttuja verifioitavia totuuksia käytetään objektiivisinä käsityksinä vakuutettavuuden lisäämiseksi. On hyvinkin ymmärrettävää, että nykypäivänä tieteen tuottamalla tiedolla on argumentatiivista voimaa ja niitä käytetään argumentaatioissa hyväksi. Perelmanilla argumentaatio tietyllä tavalla nousee ikään kuin tieteen yläpuolelle. Tiedekin tarvitsee oman argumentaationsa, sillä monet asiat ovat teoriasidonnaisia ja näitä teorioita perustellaan argumentein. Toiset tieteilijät kannattavat niitä ja toiset eivät.

Perelmanin esittämässä muodossa universaalien yleisön takaama objektiivisuus vaikuttaa riittävältä. Tällaiset objektiiviset totuudet tai käsitykset voivat olla muuttuvia, koska ne ovat kulttuuri- ja historiasidonnaisia, mutta niin on ollut empiristisen tiedonkin osalta aina ollut. (Perelman 1969, 33.) Käsitykset muuttuvat, kuten vaikkapa heliosentrisen maailmankuvan kohdalla, tai että flogistonia ei ole olemassa, vaan palamisreaktioon tarvitaan happea. Tieteen kehityksen myötä maailmankuvat muuttuvat, verifioidut totuudet muuttuvat ja objektiiviset käsitykset totuuksista muuttuvat. Samalla tavalla argumentaatio muuttuu. Yhtä lailla Einsteinin suhteellisuusteoriaa edelsi klassisen fysiikan määrittelemät fysiikan lait. Uskonnollisen ja tieteellisen maailmankuvan eroavaisuus evoluutioteoriasta on mielenkiintoinen esimerkki, miten argumentaatioissa vedotaan kukin suunnaltaan universaaliin yleisöön ja ”totuudet” ovat täysin päinvastaiset. Kirkon asettama universaaliyleisö ei kata todellisuudessa kaikkia maailman rationaalisia olioita ajattelemaan samalla tavalla, eikä darwinistisen teorian kannattaja tavoita kaikkia maailman yksilöitä jakamaan kannatustaan evoluution käsityksestään.

2.2.6 Eliittiyleisön erityinen autoritäärinen asema

Mikäli joku ei hyväksy universaalille yleisölle osoitettua väitettä, voi puhuja aina vedota myös yksilön vastahakoisuuteen suhteessa muiden käsitykseen väitteestä. On tietysti mahdollista, että puhujalla itsellään on poikkeava maailmankuva ja oma erikoinen käsitys, jolloin hänen universaalille yleisölle kohdistamat argumentit eivät saa minkäänlaista kannatusta. Hänen argumentaationsa ei tällöin myöskään ole vakuuttavaa eivätkä vastaa yleistä totuutta. Mikäli kuitenkin vastaaja pidättäytyy toisessa kannassaan ja tätä ei voida eliminoida tai kieltää ilman suuria seurauksia, voi vedota *eliittiyleisöön*. (Perelman 1969, 33.)

Eliittiyleisö on yleisö, joka yhteisössä edustaa sitä yleisöä, jolla on oletettavasti paras tieto. Tällainen on tietynlaiseen hierarkkiseen auktoriteettiin perustuva yleisö, kuten vaikkapa tiedemaailman edustajat tai kirkollisessa maailmassa papisto. Eliittiyleisö ratkaisee konfliktitilanteessa sen, mikä väite on kaikista kannatettavin (Perelman 1969, 34). Tästä voi kuvitella seuraavan, että universaaliin yleisöön vetoamisen sijaan kannattaisi vedota suoraan eliittiyleisöön, jos heillä on eräänlainen supervalta ja tuomarin asema määrittää mikä on kannatettavaa ja mikä ei.

Tämä pitääkin Perelmanilla tietyllä tavalla paikkansa, sillä osaltaan eliittiyleisö päättää mikä on kulloinenkin normi. Universaaliyleisöä ajatellessa kannattaakin pitää mielessä, mikä on tai olisi eliittiyleisön mielipide asiasta. Eliittiyleisö ei ole universaaliyleisö, vaan osa sitä ja oma erityinen yleisönsä, jolla on vain merkittävä asema yleisen mielipiteen muodostamisessa ja totuutena pidettävän argumentin tukemisessa. Käsitykset kuitenkin voivat muuttua ja auktoriteetit sen myötä. Eliittiyleisöjakin voi olla eri kulttuureissa ja niiden sisällä erilaisia. (Perelman 1969, 34.)

Perelmanin luonnollisen argumentaation objektiivisuuteen vastaava argumentaatioteoria on tulkintani mukaan tiukassa mielessä relativistinen teoria, mutta toisaalta näkisin sen olevan riittävä vastaamaan retoriikalle esitettyyn objektiivisuuden, rationaalisuuden ja realistisuuden haasteeseen. Luonnollisen kielen argumentaatioon perustuva retoriikka vastaa myös käsityksiin hyvin perustellusta tosi uskomuksesta, jollaisesta tiedossa on useimmiten kyse. Heikossa muodossaan käsitän näin ollen Perelmanin luonnollisen argumentaation teorian objektiivisuuden *riittävänä* objektiivisuutena.

2.3 Burken retoriikan realistisuus

2.3.1 Pragmatismi retoriikan taustalla

Burken retoriikan realistisuuden osoittamisen lähtökohdat perustuvat osittain samankaltaiseen käsitykseen retoriikan suhteesta tosiin ja epätosiin lauseisiin kuin Perelmanilla, eikä Burkenkaan mukaan retoriikka pyri vastaamaan kysymyksiin onko jokin väitelause totta vai epätotta ”tieteellisen realistisen” näkemyksen mukaan (Burke 1969b, 44). Kun Perelman oli kiinnostunut luonnolliseen kieleen pohjautuvan argumentaation suhteesta rationaalisuuteen, Burke puhuu ennemminkin retoriikan realistisuudesta, jossa retoriikka perustuu *toimintaan* (Burke 1969b, 43).

Burkella retoriikan esittäminen realistiseksi tulee hyvin ilmi hänen tekstissään ja hän sanoo retoriikan realistisuuden olevan *kielellistä* ja hyvin kaukana ”tieteellisen realismin” kaltaisesta realismista (Burke 1969b, 44). Burke käyttää tieteellisen realismin käsitettä, mutta ei eksplikoi, mitä hän sillä tarkalleen ottaen tarkoittaa. Burke (1969b, 43) ilmaisee kuitenkin käsityksensä retoriikan realistisuuden luonteesta selkeästi:

”For rhetoric as such is not rooted in any past condition of human society. It is rooted in an essential function of language itself, a function that is wholly realistic, and is continually born anew; the use of language as a symbolic means of inducing cooperation in beings that by nature respond to symbols.”

Burkelle retoriikka perustuu siis kielen toiminnalliseen luonteeseen, jossa tämä toiminta on *täysin realistista*. Realistisuutta ilmentää se, että *yhteistyön kehotukseen vastaavat tietyt oliot luonnostaan*. Samoin kuin Perelman kuvaa retoriikan olevan sen suostuttelevassa (*persuading*) muodossaan toimintaa itsessään, niin Burke esittää, että retoriikka perustuu toimintaan. Retoriikka on eräänlainen toiminnallinen instrumentti.

Burkella ja Perelmanilla on siten nähtävissä sekä samanlaista kritiikkiä ”tieteellistä realismia” kohtaan että osittain samankaltaista perustelua ja ratkaisumallia retoriikan realistisuuden esittämiseksi. Erona näiden välillä on se, että Burke ei lähde samalla tavoin etsimään argumentin objektiivisuutta yhteisöstä, kuten Perelman tekee, ja että Burke kiinnittää huomionsa vahvemmin

kieleen ja sen toimintaan. Kun katsomme historiaa, niin Burke on kirjoittanut aihetta koskevan pääteoksensa *A Rhetoric of Motives* vuonna 1950 ja Perelman oman teoksensa *The New Rhetoric* vuonna 1958. Lienee mahdollista, että Burken kritiikki ja ajattelu retoriikasta toimintana on saattanut vaikuttaa myös Perelmanin ajatteluun, jota Perelman on laajentanut ja vankistanut argumentaation objektiivisuuden osoittamisella.

Kielellisyyden suhteen Burken retorisen toiminnan yhteydessä on tarpeellista ymmärtää kielellisyys käsittämään symbolisen ulottuvuuden. Symboleihin Burke viittaakin edellä olevassa sitaatissa. Symbolit ulottuvat nähdäkseni puhutun ja kirjoitetun kielen ulkopuolelle käsittäen laajemman merkkien käytön maailman. Mikä kaikki on kielellistä tai missä menee kielellisyyden raja sinällään, on kuitenkin oma pohdintansa. Tässä yhteydessä se kysymys ei ole sinällään olennaista, koska molemmat sekä symbolien käyttö että kieli ovat toimintaa. Oli niiden välinen suhde sitten mikä tahansa.

2.3.2 Magia ei-realistista tiedettä vai primitiivistä retoriikkaa

Burke ei tyydy vain esittämään, että retoriikka olisi toimintaa ilman hyvää perustelua, vaan osoittaa retoriikan toiminnallisen luonteen ottamalla apuvälineeksi antropologian ja siellä esiintyvät magian ja noituuden käsitteet (Burke 1969b, 40–42). Magian käsittelyn tarkoitus tässä on havainnollistava ennen retoriikan toiminnallisuuden tarkempaa tarkastelua.

Magian ottaminen vertailukohdaksi ja retoriikan toiminnallisen luonteen esimerkiksi on Burkelta samalla oivallinen retorinen taktiikka sitoa retoriikka myös vahvemmin juuri tieteeseen ja tieteeksi. Burke nimittäin tarkastelee magiaa aluksi ”huonona tieteenä”, siis esimerkkinä sellaisesta toiminnasta, joka ei täytä ”hyvän tieteen” vaatimuksia (Burke 1969b, 41). Magiahan on huonona tieteenä ymmärrettynä humpuukia eli ei-realistista. Mutta tulisiko magiaa ajatella lyhytnäköisesti vain huonona tieteenä vai vaihtoehtoisesti jonain muuna? Mitä magia on ja miksi siihen niin helposti uskotaan mikäli se on toisaalla vain huonoa tiedettä?

Magian voidaan ajatella perustuvan sellaiseen toimintaan, jolla oletetaan esimerkiksi parannettavan sairauksia kutsumalla avuksi henkiä ja luonnonvoimia. Yhtä lailla magian voisi kuvitella olevan apu

tai salainen keino saattaa heimo menestykseen sodassa luonnonvoimien avustuksella. Tähän joukkoon voisivat kuulua uskomukset niin onnea tuottavista jäniksenkämpälistä kuin amuleteista ja niin edelleen. Tällaista toimintaa tai tällaisen toiminnan kerrottujen syiden ja väitettyjen tuloksien välistä yhteyttä on kuitenkin hankala todistaa tieteellisesti ja se on siis huonoa tiedettä, ei-realistista. Niin kutsuttua metsän henkeä on hyvin vaikea todentaa jonkin asian aikaansaavaksi voimaksi. Uskomus metsän henkien olemassaoloon on epäuskottava. Luonnontieteissä vuorostaan usein syy-seuraus -suhteet ovat havainnoitavissa, todennettavissa ja toistettavissa. Hyvä tiede tukeutuu usein esimerkiksi totuuden korrespondenssiteoriaan. Lääketieteen voisi esimerkiksi kuvitella edustavan mallia sellaisesta hyvästä tieteestä, jossa *tiedetään* jonkun asian vaikuttavan johonkin asiaan jollain tavalla ja todellisuus vastaa esitettyä teoriaa.

Mihin ja miten Burke sitten tätä huonoa tiedettä käyttää perustellessaan retoriikan olemassaoloa, sen realistisuutta ja myös osaltaan tieteellisyyttä? Kun lähtökohtaisesti hyvä ja huono tiede ovat toistensa vastakohtia, niin huonolle tieteelle pitää löytyä selitys mitä se on, jos se ei ole ”tieteellisen realismin” hyväksymällä tavalla tiedettä. Magiankaltainen huono tiede muistuttaa toimintamalliltaan yliluonnollista uskontoa ja esimerkiksi animismissa tyypillinen piirre on suorittaa rituaaleja henkien lepyttämiseksi. Huonon tieteen eli magian vetovoima ja uskottavuus perustuu juurikin *uskomiselle*, ei henkien tieteelliselle todentamiselle. Uskomisen puolestaan perustuu kielelliselle retoriikalle – vakuuttamiselle ja suostuttelulle – silloin, kun henkien olemassaoloa ei voi todistaa. Se perustuu periaatteessa siihen uskomukseen, mitä joku sanoo olevan totta. Näin ollen se totuus on riippuvainen kielellisyydestä ja sen vaikutuksista mieleen. (Burke 1969b, 40–42.) Tällainen selitysmalli magiasta retoriikkana vuorostaan on uskottavampi kuin se, että shamaani on yhteydessä ulkopuolisten voimien kanssa.

Magia on näin ollen Burken (1969b, 42–42) mukaan primitiivistä retoriikkaa. Sen avulla voidaan *luoda uskoa* joihinkin asioihin ja siten *vaikuttaa* yhteisön *toimintaan*. Magia ja noituminen ovat taikakeinoja saada jotkut uskomaan sitä, mitä näiden toimien tekijä haluaa heidän uskovan. Otetaan esimerkiksi vaikkapa tuleen heitettävä ruuti. Samanaikaisesti yhteydessä toisen esitettävän toiminnan kanssa, esimerkiksi henkien kanssa keskustelemisen, tullessa räjähtävä ruuti saattaa aiheuttaa yleisössä vakuuttumisen tunteita siitä, että shamaani todella on tekemisissä ja yhteydessä joidenkin luonnonvoimien kanssa. Tällöin oletuksena on, että katsoja ei joko huomaa nuotioon heitettyä ruutia tai ei ymmärrä sen *todellista* syy-seuraus -suhdetta, vaan olettaa toisenlaisen syy-seuraus -suhteen asialle. Luonnonvoimat ovat opetettuina uskomuksina kunnioitettuja, kuten vaikkapa ukkonen on voimakas ja meri on myrskyssä on vaarallinen. Magiassa on kyse näiden

uskomusten manipuloimisessa ja niiden esittämisestä retorisin keinoin. Retorisia keinoja ovat puheen ohella ei-verbaaliset keinot, kuten vaikkapa edellä esitetty tulen voimistuminen, joka on merkki jostain – se on symboli sinällään.

Magian avulla näkisin Burken yhden motiivin olevan yhdistää retoriikka konkreettisesti juuri tieteeseen käyttämällä välikappaleena ja yhdistävänä tekemistä huonoa tiedettä – siis tiedettä, joka on huonoa, mutta kuitenkin eräällä tavalla suhteessa tieteeseen. Näin ollen humpuukin näkökulma poistuu tästä huonosta tieteen käsityksestä, kun toiminta selitetään toisella tavalla. Magialla onkin olemassa toisenlainen selitys – se on retoriikkaa. Toisena hyvänä puolena magian ottamisesta tarkastelun kohteeksi näkisin sen, että siinä konkretisoituu itse toiminta. Retoriikan realistisuus olisi nähdäkseni voitu esittää myös ilman magia-vertauksiakin, mutta tällä vertailulla on itsessään retorista voimaa. Se on erityinen metafora, joka myös tulee esiin puhuttaessa retoriikan idealistista muodoista. Magiahan on ikään kuin teologiaa (teologiaa ei-tutkimuksellisessa merkityksessä, vaan harjoittavassa merkityksessä) ja teologia muistuttaa ideologiaa. Retoriikan realistisuus piilee retoriikan toiminnan ja toimimaan saattamisen muodossa.

Mikäli tarkastelemme Burken magian käytön esimerkkiä Perelmanin argumentin suostuttelevan ja vakuuttavan retoriikan näkökulmasta, huomaamme ensinnäkin, että kohderyhmänä on todennäköisesti heimo, joka vastaa Perelmanin teorian erityistä tiettyä yleisöä. Erityinen yleisö on vuorostaan yleisö, jossa shamaani tunnistaa yleisön sosiaaliset normit ja käytännöt ja käyttää näitä hyväkseen tuottaessaan uskomuksia ja näiden myötä saa aikaan haluttua toimintaa. Näin ollen Perelman ja Burke puhuvat samankaltaisista asioista Perelmanin esittäessä, että retoriikan suostutteleva puoli on toimintaa ja Burken esittäessä, että retoriikka on kielen toiminnallinen muoto, jonka myötä magia on primitiivistä retoriikkaa.

2.3.3 Retoriikan toiminnallinen muoto

Kun Burke esittää, että magia olisi primitiivistä retoriikkaa, se ei tarkoita, että magian tulisi muuttaa nimeään retoriikaksi. Retoriikka ei ole koko kieli, vaan se on kielen erityinen osa, se kuuluu kieleen. Kuten Burke (1969b, 43) sanoo: ”It [rhetoric] is rooted in an essential function of language itself”. Retoriikka on siis *jossakin*, se on toiminnallinen osa eli *toiminto (function)*. Retoriikan

ollessa Burken esittämässä muodossa osa magiaa ja magian vuorostaan ollessa osa symbolista kieltä, retoriikka *ei korvaa* magiaa, eikä liioin kommunikaatiota eikä sosiaalisuutta. Retoriikka on se toiminnan muoto, joka on osana kaikissa kielen eri muodoissa. Tässä magia vuorostaan on osa kommunikaatiota, joka perustuu lopulta kieleen. Retoriikka on osa kokonaisuutta. (Burke, 1969, 44). Tästä seuraa myös se, että kaikessa missä on mukana kieltä, on mukana retoriikkaa. Tämä kielen epämääräisyyden näkökulma onkin ehkä juuri syy Wittgensteinin ja sittemmin Wienin piirin ja loogisen empirismin alkuperäiselle kritiikille eli kritiikille luonnollista kieltä kohtaan. Wittgenstein itse kuitenkin kääntyi myöhemmässä filosofiassaan irti kielen tiukasta yksiselitteisyyden kannastaan ja päätyy suhteelliseen kieleen, jossa kieli muodostuu käytössä. Tästä toiminnallisuudesta ja suhteellisuudesta muodostuu Wittgensteinin ajatus kielestä pelinä – kielipelistä.

Retoriikan realistisuus näkyy kielessä olevana toimintana, kun havaitaan, että kielellisellä toiminnalla on realistisia vaikutuksia. Se huomataan, kun toimintaan vastataan. Kieli on luonteeltaan realistista, jonka vaikutukset ovat realistisia.

Perusajatuksen Burken retorisessa toiminnassa käsitän olevan siten, että yksilön A *kielellinen toiminta* X, joka on seurausta yksilön A ajatuksista A', vaikuttaa yksilöön B. Tämän seurauksena *tapahtuu asia* Y, joka voi vuorostaan olla mentaalinen tila, havaittu teko tai jonkin asian ratkaiseminen haluttuun suuntaan. Yksilössä B tulee tapahtua tulkinta B', jotta seuraus Y tapahtuu yksilön B toimesta. Tässä kuvauksessa näkyy se, miten retoriikka on sellaista, jossa on välttämättä vuorovaikutusta mukana ja miten se on tekemisissä mielen kanssa. Käsittelen kohtia A' ja B' tämän tutkielman myöhemmässä vaiheessa käsitellessäni ideologiaa, sillä nämä retoriikan osa-alueet tapahtuvat mielen alueella ja symboleja käytetään hyväksi vietäessä ideologiaa eteenpäin yksilöstä A yksilöön B.

Tässä suhteessa magia-vertaus tulee ilmeiseksi, sillä se on magian toiminnossa piilevä retorinen elementti, joka vakuuttaa. Magia on siis eräänlaista sosiaalista kommunikaatiota, symbolista kieltä, ja sisältää primitiivistä retoriikkaa. Tulee muistaa, kuten edellä esitin, että Burke korostaa tässä yhteydessä, että retoriikan realistiseksi tekee se, että *retoriikan kutsuun vastaavat* kuitenkin *todelliset oliot* (Burke 1969b, 43). Luonnon henget eivät vastaa kenellekään yhtään mitään.

Nähdäkseni tämä retoriikan realistisuus toimintana on riittävä osoitus siitä, että retoriikka ei ole vain pseudotiedettä tai metafysiikkaa. Se ei kuitenkaan ole samassa määrin verifiointiperiaatteeltaan

loogisen positivismin tai empirismin tavoin todennettavaa tiedettä, mutta siihen sen ei ole kenties mahdollista koskaan päästäkään eikä ole tarvettakaan. Ei edes looginen positivismi tai empirismi itse kykene pitämään kiinni omista periaatteistaan, vaan kohtaavat ongelmia havaintojen teoriasidonnaisuuksissa, teoreettisissa termeissä ja tulkinnoissa. Burke tulkintani mukaan tekee ja hyväksyy niin sanotun puolivälin kompromissin realistisuusvaateessa: retoriikka on realistista sen havaittavien toiminnollisten seurausten kautta, jotka voisivat olla toisinkin.

Vaikka täydelliseen varmuuteen pääseminen leikkautuukin pois, kuten tapahtuu Perelmanin objektiivisuudessa, ei se silti tarkoita, etteikö jokin olisi realistista, vakavasti otettavaa ja myös tieteellistä. Koko humanismin alahan olisi epätieteellistä, mikäli pidättäytyisimme liian tiukassa vastaavuusvaateessa.

Retoriikan realistisuudella näen olevan kaksi vain hieman toisistaan poikkeavaa näkökulmaa, joista olen käsitellyt Perelmanin retoriikkaa luonnollisen kielen argumentaation näkökulmasta, suhteessa rationaalisuuteen ja objektiivisuuteen, sekä Burken retoriikkaa ympäröivään todellisuuteen vaikuttavana toimintana. Retoriikka vaikuttaa johonkin, joku vaikuttaa, mutta sen jonkun vaikutus lähtee jostain taustoista. Se lähtee mentaalisisistä tasoista, ideoista, mielestä, ideologioista. Sen taustalla on edellä kuvattu mieli A'. Tästä syystä retoriikan suhde realistisuuteen on mielenkiintoinen aspekti, koska siinä tapahtuu hyppy ideoista reaalisuuteen.

Kun katsotaan seuraavia Burken (1969b, 43; 1969b, 46) esittämiä lauseita:

”The use of symbols, by one symbol-using entity to induce action in other (persuasion properly addressed) is an essence not magical but *realistic*.”

”It [rhetoric] is rooted in an essential function of language itself, a function that is wholly realistic”

huomataan realistisuuden suhteen, että realistisuus esiintyy kahdella eri tavalla retoriikassa. Sen voi ajatella olevan joko yksilön A se realistinen ulottuvuus, jossa A:n kieli tai symbolinen toiminta sisältää retorisen toiminnollisen instrumentin tai sen voi ajatella olevan yksilön B realistinen toiminta, joka on seurausta yksilön A mielestä A'. Tässä voisi ajatella retoriikan realistisuuden jakautuvan niin sanotusti pragmatistiseen kielelliseen toiminnalliseen tasoon ja toisaalta pragmatistiseen vaikuttavaan tasoon (retorisesta toiminnasta aiheutuva havaittava seurauksen taso).

Nämä ovat omia käsitteitäni kuvaamaan tilanteen dualistista luonnetta. Yksilön B retorisen vaikutuksen seurauksena olisi yksinkertaistettuna esimerkkinä vaikkapa jokin havaittava fyysinen teko. Olennaista realistisuuden toiminnalliselle tasolle taas on sen symbolisuus eli sen vaikuttavuus symboliikan kanssa kommunikoivaan toiseen yksilöön. Toisin sanoen edellä olevan mukaan voidaan huomata, että retoriikka on tekemisissä realistisen ulottuvuuden kanssa kaksinaissidoksella. Ensimmäinen taso on kuitenkin huomattavan lähellä idealistista tasoa, sillä toiminnallinen taso on symbolinen taso, joka edellyttää yksilön A ja B mielten A' ja B' läsnäoloa ollakseen mahdollista. Tätä taustaa vasten on helppo nähdä Burken ajatus yksilöistä, jotka kykenevät vastaamaan retoriseen kutsuun ja ajatus siitä, että retoriikalla on kehottava vaikutuksensa toisen yksilön toiminnassa.

Mielenfilosofista keskustelua on käyty Perelmanin toteamuksen mukaan Descartesista asti, jossa Descartes pohti miten mieli voi vaikuttaa ruumiiseen. Se on myös pitkän filosofisen keskustelun areena, johon en aio paneutua sen tarkemmin tässä tutkielmassa, vaan tarkoitukseni on osoittaa ja huomioida tämä Burkea koskettavasta näkökulmasta. Retoriikan osalta ideologia ja realistinen toiminta ovat yhteydessä toisiinsa. Pyrin tarkastelemaan Burken retoriikan ydintä, identifikaatiota, juuri tästä näkökulmasta tutkielman myöhemmässä vaiheessa. Burken identifikaatio on tulkintani mukaan portti ideologian ja realististen seurausten välissä.

2.3.4 Toiminnan autonomisuus ja kontekstuaalisuus

Kun ajatellaan toimintaa yleisesti sitä voidaan tarkastella oikeastaan kahdella tavalla. Toiminta on toimintaa joko toimintana itsenään irrallaan muusta toimintaan vaikuttavista tekijöistä tai sitten toimintaa voidaan tarkastella toimintana osana muita vaikuttavia toimintoja. Tämänkaltaiseksi tulkitsen myös Burken käsityksen asiasta (Burke 1969b, 27). Toiminta, sen motiivit ja identifikaatiot ovat tasapainoilua osan ja kokonaisuuden välillä.

Toiminta sinällään voidaan rajoittaa tarkasteltavaksi omaksi irralliseksi toiminnakseen, kun sitä tarkastellaan ulkopuolelta objektiivisesti toimintana tai tapahtumien prosessina. Kun tarkasteluun otetaan mukaan inhimillinen näkökulma, toiminnassa ilmenee inhimilliselle toiminnalle ominaiset motiivit ja identifikaatiot. Toimintaa ei voi tällöin olettaa tapahtuvaksi eristyksissä muiden

vaikuttavien motiivien ulkopuolella. Toiminta ei tapahdu tyhjiössä eikä sitä voi täydellisesti tulkita ilman, että katsoo toiminnan ulkopuolisia vaikutteita.

Esimerkkinä Burke käyttää paimenta, joka ulkopuolelta katsottuna näyttäisi lampaita paimentaessaan ajattelevan vain lampaiden parasta. Mutta kun mukaan otetaan kaikki motiivit, todellinen syy lampaiden paimentamiseen saattaa olla kuitenkin paimenen oma elinkeino ja ansaitseminen. Näin ollen lampaat päätyvät teurastamoon tapettavaksi. Tällöin lampaiden hyvinvointi on ristiriidassa tappamisen kanssa ja jälkimmäinen tulee ymmärretyksi vasta, kun otetaan huomioon näkyvän toiminnan ulkopuolella vaikuttavat motiivit. Toiminta tapahtuu siten osana laajempaa toimintojen joukkoa, joka on alati kontekstiriippuvainen. (Burke 1969b, 27.)

Jos seurataan edellistä ajatusta siten, että kaksi toimijaa eri taustasta tai kontekstista ovat tekemisissä jonkin toiminnan kanssa, kokevat he tällöin myös kyseisen toiminnan kahdella eri tavalla. Mikäli he kokevat toiminnan tai ovat tekemisissä jonkin toiminnan kanssa hyvinkin eri tavalla, esimerkiksi erilaisista moraalisisista lähtökohdista käsin, saattavat toiminnan vaikutukset olla hyvinkin erilaiset toisiinsa nähden. Toimijat tällöin identifioituvat toiminnan kanssa eri tavoin. Jos paimenen tehtävää suorittaisi yksilö, joka on kasvanut ja omaksunut sellaiset eettiset arvot, joiden mukaan eläinten elämää ja oikeuksia on pidettävä korkeassa arvossa, yksilö todennäköisesti saattaisi vapauttaa paimennettavat lampaat ennen kuin ne päätyvät markkinoille. Tällöin yksittäistä toimintaa tarkasteltaessa objektiivisesti molemmat paimenet pitäisivät hyvää huolta eläimistä niiden kasvatuksen ajan. Tekemisen prosessi olisi kutakuinkin molemmilla samankaltainen. Mutta tarkasteltaessa paimenten motiiveja toinen asettaisi arvojärjestyksessä oman elannon eläinten elämän yläpuolelle, kun taas toinen tekisi päinvastoin ja etsisi elannon toisin keinoin.

Tällaisesta tilanteesta tulee hyvinkin ilmi kasvatuksen retoriikkaa, jonka myös Burke ottaa huomioon (Burke 1969b, 27). Mikäli kasvatuksessa kiinnitetään huomiota eettiseen ajatteluun, on lopputuloksena valitun eettisen ajattelutavan mukaisia toimijoita. Tietysti toimijat ovat yksilöitä ja vaikuttavat itse omaan ajatteluunsa myös muulla tavoin ja osa hylkää kasvatukselliset periaatteet. Tästä huolimatta todennäköisyydet jonkin arvojärjestelmän vankistumiseen ovat kuitenkin suuremmat, kun kyseisen järjestelmän mukaisia arvoja kasvatetaan pitämään hyvinä ja oikeina. Voisi siis ajatella, että mitä varhaisemmassa vaiheessa kasvatuksellista retoriikkaa käytetään, sitä todennäköisimmin lopputuloksena on järjestelmän omaksuneita identiteettejä.

Jokaisella yksilöllä on edellä kuvatun tapaan syntynyt oma arvojärjestelmänsä ja oma maailmankatsomuksensa. Burke kiinnittää tähän erilaisuuteen huomiota siten, että kun yksilö toimii, niin hän toimii silloin valinnan mukaisesti. Yksilö voi valita ottaa osaa johonkin toimintaan tai hän voi valita olla ottamatta osaa johonkin. Yksilö voi valita esimerkiksi olla olevansa osa jotain joukkoa. Tällöin Burken mukaan jo pelkästään *oleminen* tai *kuuluminen johonkin* on retorista toimintaa (Burke 1969b, 28). Jo pelkkä osallistuminen on identifioitumista. Itse kullekin lienee tullut tutuksi lause: ”Kenen joukoissa seisot?”.

3 Retoriikka Aristoteleesta Augustinukseen – realismisuudesta ideologioihin

3.1 Lähtökohdat

Kuten olen jo edellä todennut, Burken retoriikka on symboliikkaan perustuvan kommunikaation funktionaalinen osa. Tällöin voisi retoriikan ajatella ulottuvan niin pitkälle historiaan kuin on ollut symbolista kommunikatiivista käyttäytymistä. Retoriikka omaksi taidokseen eriytettyinä taitona on kuitenkin tullut ajatuksena esille vasta antiikin Kreikassa, ja Aristotelesta voitaneen pitää ensimmäisenä kattavan retoriikan teorian muotoilijana. Aristoteleen retoriikan teorian kaltaisia ajatuksia on ollut kuitenkin nähtävissä jo aikaisemminkin ajattelijoiden, kuten Koraxilla ja Tisiaksella (Puro 2006, 22–25). Antiikin Kreikassa retoriikan asemasta käytiin kiivasta keskustelua muun muassa Platonin ja sofistien välisissä kiistoissa, jolloin määrittyi mikä olisi *retoriikan suhde dialektiikkaan ja filosofiaan* ylipäätään – mitä on retoriikka. Käsitys retoriikasta, sen tehtävästä ja sen suhteesta dialektiikkaan on sittemmin elänyt ja muuttunut ihmisten ja ajan myötä.

Kun edeltävässä luvussa olen pyrkinyt tuomaan esille retoriikan rationaalista, objektiivista ja realistista luonnetta sekä Perelmanin että Burken pohjalta, niin tässä luvussa tarkoitus on tarkastella siirtymää retoriikan realismisuudesta sen taustalla vaikuttaviin ideologioihin. Kun ajatellaan miten retoriikka ja identifikaatio voisivat olla realismin ja ideologian synteesi, on aiheellista tarkastella retoriikan historiaa ja miten ideologia tulee mukaan asetelmaan. Tässä tarkastelussa retoriikan ja dialektiikan välisellä suhteella on oma merkityksensä. Retoriikkaa ja dialektiikkaa ei sovi nähdäkseni niputtaa liiaksi yhteen tai rinnastaa käsitteinä toisiinsa, kuten Perelman esityksessään

teki kutsumalla luonnollista argumentaatiota dialektiikan kaltaiseksi, mutta kuitenkin retoriikaksi sekaannusten välttämiseksi. Tässä luvussa tulennee vielä paremmin ilmi se, että miksi näillä kahdella käsitteellä on liiaksi merkittävä ero tällaisen samastamisen tekemiseksi. Käyn läpi eri ajattelijoiden käsityksiä retoriikasta ja dialektiikasta erityisesti Burken johdattelemana, sillä siinä samalla muodostuu retoriikan kehityksen kaari käytännöstä kohti ideologioita.

3.2 Retoriikan suhde dialektiikkaan Platonilla ja Aristoteleella

Ensimmäinen retoriikan määrittelyn muoto palautuu Platonin ja sofistien väliseen kiistaan. Platon arvosteli sofisteja dialogeissaan *Gorgias* ja *Faidros*, joista edeltävässä Platon suhtautui Gorgiaan esittämään retoriikkaan negatiivisesti ja piti sitä välineenä, jonka avulla sofistit saivat epäoikeutetun näyttämään oikeutetulta. Sofistit eivät pyrkineet *itse totuuteen*. (Puro, 2006, 28–29.) Platon kritisoi sofisteja siitä, että heille retoriikan opettaminen perustui rahan ansaitsemiseen. (Puro, 2006, 19–20.) *Faidrosissa* Platon lieventää näkemystään retoriikasta ja löytää retoriikalle jonkinlaisen paikan ja tarkoituksen totuudellisuuden puitteissa. Kun *Gorgiaassa* retoriikka oli enemmänkin kosmetiikkaa kuin lääkettä ja käytäntöä ilman taitoa, *Faidroksessa* retoriikka oli taito, joka kuului vain filosofeille. Myös *Valtiossa* Platon esittää retoriikan olevan hyväksyttävissä, mutta vain filosofihallitsijoille kuuluvana taitona. Retoriikan avulla he voivat ikään kuin huijata ihmisiä, mutta tekevät sen ihmisten parhaaksi ja yleisen hyvän vuoksi. Retoriikka palvelee tällöin ylempää hyvää eikä yksittäisen ihmisen etua. (Griswold 2016.)

Platon määritteli retoriikan sen suhteella dialektiikan – miten retoriikka eroaa dialektiikasta. Dialektiikka oli Platonille kyky, jonka avulla oli mahdollista selvittää toden idea. Platonin filosofiassa vain dialektiikkaa käyttämällä oli mahdollista tavoittaa tämä totuus, joka muuten pysyi hämärän peitossa (Platon *Valtio*, 533a–d). Dialektinen kyky tarkoitti käytännössä dialogista keskustelua asian luonteen selvittämiseksi. Retoriikka erosi tästä siinä, että totuuden tavoittelun sijaan retoriikan tarkoituksena oli saada kuulijat puhujan esittämälle kannalle eli käytännössä uskomaan jotain todeksi sitä kuitenkaan välttämättä olematta. Kun dialektiikkaa ohjasi totuuden tavoittaminen, retoriikkaa ohjasi muut tekijät – edut. Platonilla dialektiikan ja retoriikan välinen suhde perustuu näin ollen tiedon hankintaan ja siten totuuden löytymiseen. Viisaus on Platonille yksi *hyveistä* (Frede 2013). Näin syntyy ero retoriikan ja filosofian välille. Retoriikka oli väline

arveluttavien tavoitteiden saavuttamiseksi ja sen paikka määräytyi sen suhteen, mitä se ei ollut. Se ei ollut dialektiikkaa eikä se ollut filosofiaa. Se oli retoriikkaa.

Platonin ja Sokrateen myötä dialektiikan ja retoriikan välille muodostuu kuilu, jota mm. Cicero kritisoi ja hän halusikin yhdistää filosofian ja retoriikan takaisin yhteen – kaunopuheisuudeksi.

Aristoteleen retoriikan teoria seuraa Platonin ajattelua sen suhteen, että Aristoteles käsittelee retoriikkaa yhtä lailla suhteessa dialektiikkaan. Aristoteleen teoriaa tarkastellessa on hyvä huomioda se, että Aristoteles oli Platonin oppilas, mutta ennen Platonin oppilaaksi siirtymistään Aristoteles oli ollut ateenalaisen puhetaidon opettajan Isokrateen oppilas (Veteikis 2011, 7). Isokrates vuorostaan oli ateenalainen vaikuttaja, jota pidetään retoriikassa tyylin ja kaunopuheisuuden isänä ja joka painotti muodon merkitystä tehokkaassa ja vaikuttavassa puheessa. Isokrates nosti kuitenkin esille myös puhujan eettiset ja yhteiskunnalliset velvoitteet. (Puro 2006, 25–26.) Tämä näkökulma selventää sitä käsitystä, miten Aristoteleella retoriikka muuttuu yleisesti hyödylliseksi ja oikeutetuksi taidoksi.

Aristoteleen käsitys retoriikasta erosi Platonin käsityksestä muun muassa siten, että vaikka Platon lievensikin kantaansa suhteessa retoriikkaan, hän ei selkeästi perustele retoriikan hyödyllisyyttä ja tarpeellisuutta siinä määrin selkeästi kuin Aristoteles. Suurimpana erona kuitenkin on, että Aristoteles muodostaa retoriikasta systemaattisen teorian, jolla on lähtökohdat, päämäärät ja normatiiviset ohjeet kuinka näihin päämääriin pääsee käyttäen retoriikan teoriaa hyödyksi. Retoriikasta tulee siis Aristoteleen käsittelyssä hyödyllinen taito, jolla on omat selkeät tarkoituksensa.

Aristoteles ottaa dialektiikan avukseen heti *Retoriikan* ensimmäisen kirjan ensimmäisessä lauseessa, jossa hän määrittelee retoriikan ja dialektiikan rinnakkaisiksi taidoiksi (Aristoteles *Retoriikka*, 1354a1). Tarkastelun ensimmäiseksi lähtökohdaksi pitää näin ollen todeta se, että ne eivät ole sama taito, vaan retoriikka on oma taitonsa, mutta sen suhde dialektiikkaan on selvä. Aristoteles (*Retoriikka*, 1354a1–4) jatkaa *Retoriikan* teoksensa ensimmäisessä lauseessa retoriikan ja dialektiikan suhteesta: ”[ne] käsittelevät kaikkien ymmärrettävissä olevia yleisiä asioita, ja siten eivät kuulu minkään erityistieteen alaan.”. Tämä rinnakkaisuus (*counterpart/antitrophos*) yhtäältä erottaa retoriikan dialektiikasta, mutta samalla yhdistää ne toisiinsa. Retoriikan ja dialektiikan muista tieteistä erottaa se, että ne käsittelevät yleisiä asioita, kun muut tieteet käsittelevät niille ominaisia erityisiä asioita. Ne eivät myöskään käsittele muiden tieteiden perusteisiin kuuluvia

asioita (Rapp 2010). Keskenään ne taas ovat erilaisia siinä, miten ne näitä yleisiä asioita käsittelevät. Dialektiikka käsittelee yleisiä asioita, jotka kaipaavat järkiperaistä *selvittelyä*. Retoriikka käsittelee yleisiä asioita, joita on tavanomaista *harkita* ilman, että niihin olisi tieteellistä vastausta, ja sellaisten kuulijoiden läsnä ollessa, jotka eivät kykene näkemään monimutkaisia yhteyksiä eivätkä seuraamaan pitkiä päättelyketjuja. (Aristoteles *Retoriikka*, 1356b28–38.) Vastaavasti Aristoteleen dialektiikalle pyhitetty teos *Topiikka* alkaa välittömästi dialektiikan määrittelystä. Teoksen ensimmäisen kirjan ensimmäisessä luvussa Aristoteles esittää dialektiikan perustuvan päätelmään eli argumenttiin ja koko teoksen olevan pyrkimys *löytää menetelmä*, jolla voidaan esittää uskottavia päätelmiä (Aristoteles *Topiikka*, 100a18–26). Näissä määrittelyn lähestymistavoissa on jo yksi lähtökohta Aristoteleen retoriikan ja dialektiikan väliselle suhteelle; dialektiikka on jotain ja retoriikka on jotain suhteessa dialektiikkaan.

Dialektiikka on siis tästä näkökulmasta Aristoteleelle ensisijaisesti metodi. Dialektiikan päämääräksi Aristoteles määrittelee väittelyharjoitukset, keskustelut ja filosofisen tiedon edistämisen. Näistä filosofisessa tiedon edistämisessä on kyse uskottavien käsitysten (*endoxa*) tutkimuksesta: *siitä mikä on totta ja mikä on epätotta*. (Aristoteles *Topiikka*, 101a27–35.) Kun taas tarkastellaan Aristoteleen retoriikan suhdetta totuuteen, niin retoriikan tarpeellisuus ilmenee *totuuden puolustamisessa*, eikä sen tavoittamisessa kuten dialektiikassa (Aristoteles *Retoriikka*, 1355a14–24). Aristoteleen mukaan totuus ja oikeus ovat luonnollisesti vahvempia kuin valhe ja vääräys, ja ihmisillä on luonnollista kykyä totuuden löytämiseen tai havaitsemiseen. Kun esimerkiksi oikeudessa tapahtuu vääräys ja valhe, on se siis jonkun aiheuttamaa, sillä itsenäisesti oikeus ja totuus jäisivät *luonnollisuutensa* vuoksi aina voitolle. (Aristoteles *Retoriikka*, 1355a14–24.) Näin ollen Aristoteleella retoriikka ei pyri etsimään totuutta, vaan sen tekee dialektiikka tavoittelemalla filosofista tietoa ja ensimmäisiä premissiä, joista vuorostaan muodostuu erityistieteiden perusta. Aristoteles (*Topiikka*, 101a33–101b3) alleviivaa dialektiikan erityisyyttä ensimmäisten premissien löytämisessä, joita ennen tieteistä ei voi sanoa mitään. Aristoteles korostaa näitä seikkoja sanoen: ”Tämä on dialektiikalle ominainen tai sille erityisesti kuuluva tehtävä, sillä arvioivana toimintana se suuntautuu kaikkien tieteiden lähtökohtiin”. Aristoteles (*Topiikka*, 100b1–2) luonnehtii ensimmäisten premissien luonnetta seuraavasti: ”Tosia ja ensimmäisiä ovat premissit, joista ollaan vakuuttuneita niiden itsensä vuoksi”. Vaikka Aristoteles määrittelee dialektiikan lähtökohdaksi metodin eli päätelmän, niin se ei sulje pois sitä, etteikö dialektiikassa olisi kyse tiedosta ja totuudellisuudesta. Aristoteles mainitsee *Topiikastaan*, että teos on pyrkimys *löytää menetelmä*, jolla voidaan esittää *uskottavia päätelmiä* (Aristoteles *Topiikka*,

100a18–26). Tulkintani mukaan Aristoteleen dialektiikka on siis toden tavoittamista ja retoriikan tehtäväksi muodostuu totuuden puolustaminen.

Päätely retoriikassa on dialektiikan kaltaista, mutta yksinkertaistettua. Tämä johtuu siitä, että kun halutaan puolustaa totuutta, ihmiset pitää pystyä vakuuttamaan. Dialektiikka pohjautuu liian monisyisiin syllogismille ja induktiolle perustuviin päättelyrakenteisiin ja tämä ei ole riittävän yksinkertaista seurattavaa suurelle yleisölle. Tästä syystä retoriikassa syllogismit korvaa syllogismista johdettu yksinkertaistettu päätelmä eli enthymema ja induktion sijaan tulisi käyttää esimerkkejä, jotka ovat helposti ymmärrettäviä. Esimerkithän ovat usein tarinallisessa ja konkreettisessa muodossa esitettyjä esimerkkitapauksia koskien jotain yleisempää asiaa. Tilanteita joissa vakuuttamista tarvitaan, ovat poliittiset puheet kansankokouksissa, puolustuspuheet oikeuden edessä sekä ylistävät tai moittivat epideiktiset puheet. Näissä tilanteissa ei ole paikallaan johtaa pitkiä päättelyketjuja asioiden perusteelliseen ja johdonmukaiseen esittämiseen, koska kuulijakuntana olivat enimmäksään määrin tavalliset ihmiset, joilla ei välttämättä ollut edes mahdollisuutta ymmärtää perusteellista asioiden selvittämistä. Näin ollen suuri yleisö kyetään vakuuttamaan helpommin, kun asiat eivät huku monimutkaisuuteen. Dialektiikka muistuttaa liiaksi opettamista eikä ihmisiä ole vakuuttamisen tilanteessa mahdollista opettaa. (Aristoteles *Retoriikka*, 1355a24–29.)

Kolmanneksi retoriikkaa tarvitaan siksi, että vakuuttamisessa pitää pystyä vakuuttamaan kuulija myös vastakkaisista käsityksistä (Aristoteles *Retoriikka*, 1355a30–31). Näin ollen tarvittaessa kuulija voidaan vakuuttaa myös sellaisista asioista, joita voisi tietyissä tilanteissa tapahtua, mikäli valitaan vastustajan premissit. Tämä on tärkeä taito pyrittäessä argumenttien kumoamiseen, joka vaikuttaa luonnollisesti kuulijan vakuuttamiseen. Tämän lisäksi vastakkaisiin käsityksiin päättelemiseen pyrkiminen ei jätä mitään asioita huomioimatta. Burken mukaan yhtenä suurena erona tultaessa Augustinuksen ajan retoriikkaan on juuri vastakkaisiin käsityksiin päättelemisen (*proving opposites*) häviäminen retoriikasta (Burke 1969b, 74). Tähän on syynä retoriikan siirtyminen yhden asian puolestapuhujaksi, jossa ei ole hyötyä vastakkaisuuksista.

Näin Aristoteleella retoriikka yksilöityy *tarpeelliseksi* omaksi taidokseen. Sen paikka määrittyy ja Aristoteles selittää, miten retoriikka toimii ja miten sitä tulisi käyttää hyödyksi. Siitä tulee erityisesti *hyödyllinen väline*, kuten Burkella retoriikka on kuin instrumentti. Palaan retoriikan instrumentaaliseen luonteeseen vielä myöhemmin.

Retoriikka on Aristoteleelle realistinen olemassa oleva taito, jota käytetään julkisissa tilanteissa ja se vaatii aina jonkun, jota yritetään saada vakuuttuneeksi. Aristoteleen (*Retoriikka*, 1355b26; 1355b9–10) mukaan retoriikka on ”kyky havaita kunkin asian yhteydessä vakuuttava” ja retoriikan tehtävänä ”ei ole saada vakuuttumaan, vaan havaitsemaan, mikä kunkin asian yhteydessä on vakuuttavaa”. Toisin sanoen pyrkimys on vakuuttaa eli saada kuulija vakuuttuneeksi osoittamalla, mikä missäkin on vakuuttavaa. Aristoteles korostaa usein vakuuttavuuden *havaitsemista*. Täten kuulija on *aktiivinen toimija*, joka itse havaitsee, ja puhujan on pyrittävä puheessa osoittamaan mikä on vakuuttavaa. Tässä on samankaltaisuutta esittämäni Burken toiminnallisen tason realismisuuden kanssa.

Aristoteleen retoriikka on näin ollen kiinni tässä maailmassa, realistista, havaitsemisen analogiaa myöten, sillä havaita voi ainoastaan realistisia olemassa olevia asioita. Lisäksi retoriikan taito on tuotannollinen taito ja sijoittuu Aristoteleen järjestelmässä tuotannollisten taitojen luokkaan (Shields 2015).

Aristoteles on suhteellisen tarkkaavainen retoriikan kuvailussa ja sen funktioissa, mutta Aristoteles jättää vähemmälle yksityiskohtaiselle huomiolle sen, että retoriikkaa käytettäisiin joidenkin tiettyjen ideologioiden ajamiseksi, vaikkakin retoriikkaa käytetään keskusteltaessa esimerkiksi valtiontaloudessa tai sotatoimiin ryhtymisessä. Nämä asenteet tai ideologiat, joita retoriikalla edistetään, tulevat Aristoteleella hieman kuin annettuina tai ne oletetaan jo valmiiksi oleviksi. Aristoteles ei tietoisesti pyri etsimään retoriikan taustalla vaikuttavia motiiveja, mutta Aristoteles selvästi ymmärtää sen, että retoriikka ajaa eteenpäin jotain tarkoituksia. Tässä tulee huomioida myös se seikka, jonka Burke tuo esille, että ideologia on Aristoteleen aikana tarkoittanut jotain muuta, mitä se nyt tarkoittaa. Burken mukaan ideologia tarkoitti sokraattisessa dialogissa enemmänkin ideoiden tutkimista, kehittämistä tai kehittymistä sekä kritiikkiä ideoita kohtaan, kun taas myöhemmin ideologia on merkinnyt muun muassa ideoiden systeemiä, jota voidaan edistää (Burke 1969b, 104).

Erityisenä huomiona Aristoteleella on mainittava retoriikan olennainen suhde psykologiaan. Aristoteles määrittelee kymmenittäin erilaisia ominaisuuksia, joita eri yksilöillä on, ja näistä ominaisuuksista ja asenteista voidaan muodostaa myös erilaisia tapoja kuinka vedota näihin ominaisuuksiin. Tämä psykologinen puoli on läsnä vahvasti yhdessä Aristoteleen kolmesta vakuuttamisen muodoista, joka perustuu luonteen – *ethos* – suhteen vakuuttamiseen. Toinen vakuuttamisen muoto, jossa psykologiset piirteet ja ihmistuntemus on merkittävästi läsnä, on

tunteisiin – *pathos* – vetoaminen. Voisi sanoa kolmannenkin vakuuttamisen osan eli järjen – *logos* – olevan yhtä lailla psykologisiin ominaisuuksiin perustuva siltä osin kuin päättely ja argumentointi ovat psykologisia prosesseja. Järjellisen argumentin sijaan ajattelen tässä kuitenkin psykologisina piirteinä enemmän niitä mielipiteitä ja asenteita ja tunteita, joihin voidaan vaikuttaa tai joihin voidaan vedota, kun puhutaan psykologisesta vakuuttamisesta.

Näistä huomioista voidaan tutkielman myöhemmässä vaiheessa nähdä, kuinka Aristoteles on vahvasti Burken retoriikan teorian ja identifikaation taustalla. Burke itsekin viittaa alinomaa Aristoteleen ajatuksiin. Aristoteles edustaa nähdäkseni juuri retoriikan funktionaalista luonnetta. Se vastaa hyvin pitkälle sitä retoriikan suostuttelevaa ja vakuuttelevaa piirrettä, minkä Burkekin erottaa retoriikalla olevan. Samoin tekee Perelman suostuttelun suhteen. Aristoteles on hyvä pohja retoriikalle ja Burke tuo tähän järjestelmään mukaan oman terminsä identifikaatio, joka vastaa jossain määrin Aristoteleen käsitystä luonteeseen perustuvasta vakuuttamisesta. Burken identifikaatio on kuitenkin hieman erilainen lähestymistapa tarkasteltaessa retoriikan toimintaa kokonaisuutena. Näitä asioita tulen käsittelemään identifikaatiota tarkastelevan luvun yhteydessä.

3.3 Ciceron kaunopuheisuus

Aristoteleen jälkeen Burken johdattelema tarkastelu siirtyy antiikin Kreikasta antiikin Roomaan – Ciceroon sekä Quintilianukseen. Ciceron avainkäsitteenä on kaunopuheisuus (*eloquence*). Kun Aristoteleella ja Platonilla retoriikka ja dialektiikka olivat suhteellisen erillisiä ja he pyrkivät erottamaan dialektiikan ja retoriikan toisistaan, Cicero pyrkii palauttamaan näiden välisen suhteen takaisin yhteen. Kokonaisuudesta muodostuu tulkintani mukaan kaunopuheisuus, joka on Ciceron ajatuksissa korkein hyve ja taito (Cicero *Puhujasta*, 1.17; 3.55).

Platonilla oli nähtävissä hierarkkista ajattelua siten, että dialektiikka on hyvää ja retoriikka jossain määrin huonoa. Vastaavasti Aristoteleella dialektiikka ikään kuin edelsi retoriikkaa, ja josta retoriikka on johdannainen, vaikkakin oma erillinen taitonsa. Nyt Cicero muuttaa asetelman toisin päin, jossa kaunopuheisuus asettuu filosofian ja dialektiikan yläpuolelle. Dialektiikka tulee erityiseksi osaksi kaunopuheisuuden kokonaisuutta ja jää kaunopuheisuuden alaisuudessa välineen rooliin. Samoin käy tulkintani mukaan retoriikalle.

Cicero kirjoitti retoriikasta useita teoksia, joista tunnetuin lienee *De Oratore*. Teos on suomennettu nimellä *Puhujasta*. Siinä Cicero perustelee kaunopuheisuuden ylemmyyttä sillä, että se on aloista vaativin ja edellyttää niin oppineisuutta ja sivistystä, lahjakkuutta sekä käytännön harjoittelua. Lisäksi kaunopuheisuus on taito, joka ei ole etäänäntynyt ihmisistä, kun taas muiden alojen tutkimuskohteet tuntuvat olevan erityisiä, joissa tietoa on ammennettava hyvinkin alakohtaisista lähteistä. Nämä ovat luonnostaan hyvin vieraita ihmisille ilman syvempää asioihin paneutumista. Näin ollen ihminen on Cicerolla keskiössä ja hän arvottaa ihmistuntemusta korkealle asteelle. (Cicero *Puhujasta*, 1.5–14.) Ciceron kaunopuheisuus on siis ihmislähtöistä eli humaania.

Cicero määrittää puhetaidon taidoksi muiden taitojen ohella. Lähtökohta on siten samankaltainen kuin Aristoteleen retoriikassa, jossa retoriikka on tuotannollinen taito. Ciceron mukaan jokaiselle taidolle on omat erityiset taidon hallitsijat, joilta vaaditaan tähän erityisasiantuntemusta. Puhetaito eroaa muista taidoista siinä, että sen kohteena eivät ole niinkään erityiset asiat, vaan yleiset asiat, ihmisten tavat, puheet ja ajattelutavat. Tässäkin ajattelu seuraa aristoteelista linjaa, jonka mukaan dialektiikkaa ja retoriikkaa erotti muista taidoista niiden käsittelemät asiat, jotka olivat yleisiä eivätkä erityisiä. Ciceron lähtökohtana on selvittää se, miksi erinomaisia puhujia kuitenkin on sitten niin vähän suhteessa muiden taitojen erinomaisiin hallitsijoihin, vaikka palkinnot ja etuudet ovat suurempia. Cicero päätyy siihen, että puhetaito on kaikista vaativin taito ja näin syntyy keskustelu korkeimmasta hyveestä, kaunopuheisuuden määrittelemisestä. (Cicero *Puhujasta*, 1.6–17; 3.55.)

Kaunopuheisuuden Cicero määrittelee määrittelemällä täydellisen puhujan. Täydellisen puhujan on tunnettava läpikotaisin kaikki inhimilliset tunteet, koska kaunopuheisuuden koko olemus perustuu kuulijoiden mielten tynnyttämiseen ja kiihdyttämiseen. Täydellisen puhujan on hallittava historia, lukuisia esimerkkitapauksia sekä kansalaisia koskeva oikeus sekä hänen on oltava kuin näyttelijä ja tunnettava esiintymisessä tarvittavat ruumiinliikkeet, äänen painot, eleet ja ilmeet. Tämän lisäksi täydellisellä puhujalla tulee olla erinomainen muisti, sillä ilman muistia kaikki tämä on turhaa. Puhujalta vaaditaan myös *dialektikon kykyä*, lähes runoilijantasoista sanojen käyttöä sekä eturivin näyttelijän elehdintää. Hänen tulee osata latinaa, olla selkeä sekä puhua elegantisti. Täydelliselle puhujalle *ei riitä yksittäisten ominaisuuksien hallinta, vaan tämän tulee hallita ne kaikki* tai häntä ei voida kutsua puhujaksi. (Cicero *Puhujasta*, 1.16-19; 1.128; 3.37–38.)

Edellä olevista kuvauksista voi nähdä, että Cicerolla dialektiikka kuuluu osana täydellisen puhujan ominaisuuksia. Tämä kuvastaa sitä, että vaikka dialektiikka on Ciceron ajattelussa oma lajinsa, niin

se ei ole enää hierarkkisesti korkeimmalla tasolla kuin mitä se oli Platonilla ja Aristoteleella. Mikäli siis Aristoteleen dialektiikka oli metodi löytää ensimmäisiä premissejä ja uskottavia käsityksiä, tulkitsen silloin dialektiikan olevan Aristoteleella mahdollista olla korkealla tasolla erilaisten taitojen suhteen. Dialektiikkaa käsittelevä *Topiikka* kuuluu Aristoteleen teosten järjestelmässä *Organoniin*, joka käsittelee enemmänkin metodillisia asioita. Dialektiikka on tässäkin suhteessa siten Aristoteleella korkeammalla hierarkkisella tasolla kuin retoriikka, joka on alempana tuotannollisten taitojen joukossa. (Shields 2015.) Platonilla dialektiikka oli tie tietoon ja totuuden löytymiseen ja tieto oli korkeinta hyvää. Platonilla dialektiikka oli siten korkeamman tason kyky kuin retoriikka, jonka Platon jätti vähäiselle arvolle. Aristoteleella ja Platonilla dialektiikka ja retoriikka olivat myös toisistaan erillisiä. Nyt Cicerolla dialektiikka on osa täydellisen puhujan ominaisuuksia ja siten osana kaunopuheisuutta. Se että dialektiikka on osa kaunopuheisuutta ei kuitenkaan tarkoita sitä, että Cicerolla dialektiikka olisi osa retoriikkaa. Mielestäni Cicerolla *tulee erottaa toisistaan kaunopuheisuus, dialektiikka sekä retoriikka*. Tällöin kaunopuheisuus ei ole samaa kuin retoriikka.

Filosofian ja retoriikan välisen kiistan on Ciceron mukaan asettanut Platon ja Sokrates ja heidän jälkeiset filosofit. Ennen Platonia filosofian ja kaunopuheisuuden välinen liitto oli katkeamaton, mutta Platonin myötä niiden välille muodostui kuilu. (Cicero *Puhujasta*, 3.60–61; 3.72.) Tämän kuilun Cicero haluaa yhdistää. Käsittelem ensin Ciceron käsitystä filosofiasta ja sitten retoriikasta.

Cicerolla itsellään on vahva suhde filosofiaan hänen saatuaan oppia niin epikurolaisuuden, stoalaisuuden kuin uusakatemiaisuuden keskuudessa. Näistä stoalaisuuteen liittyvä dialektisuus ja uusakatemiaalainen skeptisyys ovat vaikuttaneet eniten Ciceron filosofian käsitykseen. Cicero perusteleekin miksi filosofian ja dialektiikan osa on olla kaunopuheisuuden alaisuudessa eikä sen yläpuolella. Filosofia ei yksinään ole riittävä ollakseen kaunopuheisuutta, sillä ensinnäkin epikurolaisuus on liian nautintoläheistä eivätkä he piittaa julkisesta elämästä. Puhuminen taas edellyttää julkista foorumia, joten tästä laistaminen aiheuttaa epikurolaisuuden hylkäämisen. Stoalaisuus vuorostaan on hyvin analyttistä ja dialektista, joka tosin pitää itsessäänkin kaunopuheisuutta hyveenä, mikä on ihailtavaa. Stoalaisten ilmaisu on kuitenkin lähes kuivakkaa ja niukkaa, joka ei sovi kaunopuheisuuteen, koska täydellisen puhujan pitää olla kielelliseltä ilmaisultaan erityisen värikästä. Toisekseen stoalaiset hillitsevät tunteensa eivätkä pysty vihastumaan. Tämä muodostaa ongelman, koska mielten kiihdyttäminen ja lauhduttaminen on kaunopuheisuuden tärkein tehtävä ja täydellisen puhujan tulee pystyä itse tuntemaan esittämänsä tunteet, jotta hän olisi uskottava. Uusakatemiaisuus ja peripateetikoissa Cicero arvostaa heidän

tapaansa kyseenalaistaa asioita, mutta varsinkin uusakatemiaiset vievät tämän liian pitkälle epäillessään aistihavaintoja ja pidättäytyvät sanomasta mitään varmaa. Täydellisen puhujan taas on esitettävä kantansa joko selkeästi puolesta tai vastaan. (Cicero *Puhujasta*, 3.62–69.)

Cicero jakaa filosofian kolmeen eri osa-alueeseen: luonnonfilosofiaan, dialektiikkaan ja etiikkaan. Ciceron täydelliselle puhujalle on ehdottomana edellytyksenä tuntee vähintään viimeinen eli etiikka (Cicero *Puhujasta*, 1.68–69).

Cicero jakaa kaunopuheisuuden vakuuttamisen tavat kolmeen eri vakuuttamisen tapaan samoin kuin Aristoteles. Kaunopuheisuudessa vakuutetaan joko argumentein, luonteeseen vetoamalla tai kuulijoiden tunteisiin vaikuttamalla. Jotta täydellinen puhuja voisi vakuuttaa luonteensa tai tunteiden avulla, on hänellä välttämätöntä olla tuntemusta ihmismielen toiminnasta, jotta hän voisi monin eri tavoin kieltä ja puhetyyliä käyttäen liikutella tätä ihmismieltä milloin mihinkin suuntaan. Todellisen puhujan on tutkittava asioita, kuunneltava, luettava, pohdiskeltava kaikkia ihmiselämän näkökohtia, sillä nämä näkökohdat ovat täydellisen puhujan ominta alaa ja ovat hänen toimintansa materiaalia ja nämä asiat ovat kätkeytyinä syvälle filosofian ytimeen. (Cicero *Puhujasta*, 1.53; 1.87; 3.54.) Näin ollen filosofian, tässä tapauksessa etiikan, tunteminen on etenkin psykologisesta näkökulmasta välttämätöntä täydelliselle puhujalle.

Argumenttien osalta Cicero antaa kuitenkin tunnustuksen dialektiikalle. Puhuja nimittäin pystyy kaivamaan tietoa aiheesta ja järjestelemään argumenttinsa etenkin dialektiikan avulla. Yleispätevien argumenttien ja tiedon löytäminen ja hyödyntäminen ovat oleellista osaamista puhujalle. Tällaisia yleisiä asioita ovat hyveet, velvollisuus, oikeudenmukaisuus, hyvä, arvokkuus jne. Nämä seikat kuuluvat myös filosofien alaan ja puhujien on lainattava heiltä näitä asioita koskevaa tuntemusta. Mitä paremmin puhuja pystyy järjestämään argumenttinsa, sitä vakuuttavampaa puheen sisällöstä tulee. (Cicero *Puhujasta*, 3.107-108.)

Näin ollen filosofia ei yksinään tee puhujasta kaunopuheista eikä toisaalta kaunopuheisuutta voisi olla ilman filosofian tuntemusta. Cicero painottaa, että filosofiaa ei tule tutkia liian syvällisesti, koska kaunopuheisuudessa ei ole tarkoitus viettää elämäänsä filosofian parissa, vaan ainoastaan tutkia filosofiaa riittävästi ollakseen tietoinen asioiden luonteesta.

Kaunopuheisuuden ja retoriikan suhteesta puhuttaessa on hyvä tarkastella, kuinka ja missä yhteyksissä Cicero käyttää käsitteitä. Nähdäkseni kaunopuheisuutta ja retoriikkaa ei tule samastaa

ja retoriikkaa tulee tarkastella kahdesta ellei kolmesta eri näkökulmasta. Kaunopuheisuus–retoriikka ja puhuja–reetori esiintyy useissa eri yhteyksissä, mikä osaltaan sumentaa käsitteiden välistä suhdetta. Tulkintani mukaan Cicerolla on sekä positiivinen että negatiivinen suhtautuminen retoriikkaan. Kaunopuheisuuden Cicero vuorostaan määrittelee välillä korkeimmaksi hyveeksi ja välillä taidoksi (Cicero *Puhujasta*, 1.17; 3.55).

Cicero käyttää teoksessaan *Puhujasta* tiiviisti molempia termejä ja retoriikan teorialla Cicero viittaa sekä Aristoteleen kolmijakoiseen järjestelmään että omaan viisiosaiseen retoriikan teoriaansa (ks. Haapanen 1990, 19–38) puheen jäsenyksenä. Näissä yhteyksissä retoriikka on puhetaidon teoriaa, ja Cicero suhtautuu retoriikkaan myönteisesti. Toinen retoriikan ymmärrystapa Ciceron tekstissä on viittaaminen sellaisiin kreikkalaisiin retoriikan opettajiin, jotka opettavat puheen jäsentämistä johdantoihin, selostuksiin ja lopetuksiin, mutta jotka eivät käsittele mitään edellä mainituista aristoteelisista ohjeista eikä puheen aiheista (Cicero *Puhujasta*, 3.75). Kolmantena käsitystapana voidaan ymmärtää retoriikka antiikin Kreikassa ennen Sokratesta, mikä lähenee Ciceron kaunopuheisuuden käsitettä (Cicero *Puhujasta*, 3.130; 3.137).

Tarkastellessaan mitä retoriikka on Cicero tarttuu itse teorian käsitteeseen. Cicero määrittelee teorian käsitteen kreikkalaista Kharmadasta hyväksikäyttäen, jossa yhdeksi teorian määritelmäksi annetaan tieteellisesti esitetty teoria, joka käsittää yleisesti tunnettuja, perinpohjin tutkittuja, yhteen ja samaan lopputulokseen johtavia ja harhaanjohdattamattomia tietoja (Cicero *Puhujasta*, 1.86–87). Mikäli teoria käsitetään tällaiseksi tieteellisyyteen ja tarkkuuteen pyrkiväksi ohjenipuksi, niin kaunopuheisuudessa ei voi olla kyse teoriasta. Kaunopuheisuus nimittäin käsittää kohteenaan puhumista, joka on jokaisella erilaista ja vaihtelevaa ja jokainen puhelaji sovitetaan eri tilanteeseen ja erilaisiin mielipiteisiin vastaavaksi (Cicero *Puhujasta*, 1.107–108). Cicero (*Puhujasta*, 2.30) sanoo: ”Teoria koskee asioita, jotka tiedetään, puhujan koko toiminnassa sitä vastoin on kyse mielipiteistä eikä tietämyksestä. Puhumme tietämättömien edessä ja vieläpä asioista, joista emme itsekään ole perillä!”. Mikäli teorian käsitettä lievennetään kiinnittämällä huomio puhetaidon käytännössä ja teoriassa noudatettuihin seikkoihin ja mikäli nämä ovat määritelty ja jaoteltu osiin, voidaan löytää jonkinlaisia teorialta vaikuttavia piirteitä kaunopuheisuudessa (Cicero *Puhujasta*, 1.109). Cicero mainitsee, että retoriikan teorioiden arvo ei ole siinä, että retoriikan teorioita noudattaneet puhujat olisivat saaneet osakseen mainetta ja kunniaa, vaan siinä että muut ovat tarkkailleet näitä puhujia ja eritelleet luonnostaan hyvien puhujien toimintatapoja. Cicero viittaa retoriikan opettajien yrittäneen teoretisoida ohjeissaan jopa luonnollisiin ominaisuuksiin kuuluvaa

muistia. Cicero päättelökin, että retoriikan teoriat ovat syntyneet seuraamalla luonnostaan hyvien puhujien otteita eikä puhujien seuraamalla retoriikan teorioita. (Cicero *Puhujasta*, 1.46.)

Näin ollen kaunopuheisuus ei ole syntynyt teoriasta, vaan retoriikan teoria on syntynyt kaunopuheisuudesta. Cicero kuitenkin tunnustaa retoriikan teorioiden merkityksen olennaisena osana täydellistä puhujaa, sillä hänen mukaansa kukaan ei voi olla johtavassa asemassa kaunopuheisuuden alalla, ellei ole sekä hallinnut retoriikkaa. Cicero (*Puhujasta*, 1.63) sanoo: ”kukaan ei voi olla sanavalmis alalla, jota ei tunne eikä kukaan pysty puhumaan kaunopuheisesti alasta, jonka tuntee hyvin, mutta ei ole selvillä puheen rakentamisesta ja hiomisesta” Cicero ottaakin vahvasti tukea kaunopuheisuuden alalla viisiosaisesta teoriastaan sekä Aristoteleen retoriikan teoriasta, mutta nähdäkseni alistaa retoriikan osaksi kaunopuheisuutta.

Kun nyt olen tarkastellut niin kaunopuheisuutta, dialektiikkaa ja retoriikkaa Cicerolla, voin todeta, että Cicero muuttaa nämä Platonin ja Aristoteleen erittelemät dialektiikan ja retoriikan taidot synteetiksi, josta muodostuu kolmas suurempi kyky – kaunopuheisuus. Ciceron tavoitteena olikin palauttaa filosofia ja retoriikka yhteen Sokrateen aiheuttaman erottamisen jälkeen.

Retoriikan ja kaunopuheisuuden suhteesta totuuteen Cicerolla on ristiriitaisia näkemyksiä, mutta ehdotonta totuuteen pyrkimistä hän ei aseta. Kaunopuheisuus on luonteeltaan sellaista, että se ilmenee lähinnä Forumeilla ja oikeudenkäynneissä. Näissä tilanteissa, etenkin oikeudenkäynneissä, asioilla on kuitenkin kaksi eri näkemystä, mutta totuuksia voi olla vain yksi (Cicero *Puhujasta*, 2.30). Tällöin ajaudutaan vääjäämättä tilanteisiin, joissa etu ja totuus käyvät toisiaan vastaan. Asianajajan tehtävä on puhua etuuden nimissä, jolloin totuuden merkitys on toisarvoinen. Tästä esimerkkinä Cicero käyttää Rutiluksen oikeudenkäyntiä sekä Sokrateen puolustuspuhetta. Kummassakin tapauksessa vastaaja vetosi totuuteen, mutta tämä ei ollut näiden etujen mukaista. (Cicero *Puhujasta*, 1.228–233.)

Samoin käy, kun kuulijoihin vaikutetaan tunteiden ja luonteen avulla. He arvioivat asioita mielenliikkeiden pohjalta, eivätkä kiinnitä huomiota asioiden totuuteen, oikeudenmukaisuuteen tai lakeihin ja sääntöihin (Cicero *Puhujasta*, 2.178). Totuudella ei ole suurinta painoarvoa tällaisessa vakuuttamisen muodossa. Näin on saattanut käydä juuri Rutiluksen ja Sokrateen kohdalla.

Toisaalta taas kaunopuheisuutta ilmenee myös historiankirjoituksessa. Tällöin sen ensimmäinen edellytys on kuitenkin totuudenmukaisuus eikä edun tavoittelu.

Kun katsotaan kaunopuheisuutta hyveen näkökulmasta, niin kaunopuheisuuteen tulisi liittää totuuden vaatimus, sillä onhan totuudenmukaisuus hyvää eikä hyvettä voi olla siten, että se sisältää jotain ei-hyvää – tässä tapauksessa valheellisuutta. Tämän Cicero tiedostaa todetessaan, että mikäli puhetaitoa opetetaan sellaiselle ihmiselle, jolla tätä hyvettä ei ole, sitä tärkeämpää on yhdistää tämä voima rehellisyyteen ja viisauteen, sillä muussa tapauksessa emme tee opetettavista ihmisistä puhujia, vaan annamme aseet järjettömien käyttöön. (Cicero *Puhujasta*, 3.55).

Totuuden määrittely jää siis Cicerolla jollain tapaa roikkumaan ilmaan. Asia on liki verrannollinen lakien ja oikeuden sekä oikeudenmukaisuuden käsitteen kanssa. Se mikä tuntuu oikeudenmukaiselta, ei välttämättä ole kirjoitettuna lakiin. Totuus on Cicerolle hieman kuin tikapuut Wittgensteinille. Se tulee ymmärtää ja tiedostaa, koska kaunopuheisuus on hyve, mutta sen jälkeen totuudesta voi etuuden nimissä luopua. Etu muodostuu näkemykseni mukaan ensisijaiseksi.

3.4 Quintilianusin moraali ja Longinusin liikutus

Quintilianusin retoriikka jatkaa Ciceron retoriikkaa uudella ajalla, Kristuksen syntymän jälkeisessä maailmassa, reilun vuosisadan myöhemmin. Quintilianus kirjoitti retoriikkaa käsittelevän teoksensa *Institutio Oratoria* vuonna 95. Muutokset ajassa ja yhteiskunnassa olivat kuitenkin olleet suuria ja retoriikka sellaisenaan ei enää ollut mahdollista ilman mahdollista puhujalle koituvaa uhkaa. Rooman tasavalta oli muuttunut sisällissotien myötä keisarikunnaksi ja sitä hallitsi diktaattori, jonka myötä aito keskustelu poliittisilla areenoilla oli entisessä muodossaan vähentynyt. Keisarin vastustamisesta saattoi puhuja joutua maksamaan omalla hengellään. Näin ollen demokraattinen keskustelu oli kokenut sensuurin, eikä ollut enää siinä määrin vapaata keskustelua eikä tasavallan ajan mukaista vaikuttavaa retoriikkaa oikeusistuimia ja ylistyspuheita lukuun ottamatta. Uhkakuvat tasavallan hajoamisesta olivat olleet ilmassa jo Ciceron elinvuosina, ja Cicero itsekin kuoli lopulta valtion vihollisena vallanpitäjien välisten suhteiden seurauksena.

Quintilianusin Ciceron pohjalta muokkautunut retoriikka keskittyykin vahvemmin opettamisen ja kasvatuksen näkökulmaan. Olennaisena muutoksena retoriikan koko kehityksessä on sen eettisen ulottuvuuden syveneminen. Quintilianuksella hyvä ihminen nimittäin *puhuu hyvin* ja näin moraalinen sidos velvoittaa puhujaa. Tämän näkemyksen mukaan hyvä puhuja on hyvä puhuja

silloin, kun hänen *puheen sisältönsä on eettisesti hyvää*. Tässä hyvyys ei viittaa siis vain puheen itsensä muodolliseen toimivuuteen, vakuuttavuuteen tai sen aiheuttamiin saavutuksiin, vaan sen moraaliseen sisällölliseen hyvään. (Burke 1969b, 49; Sloane 2001, 107–108.) Tämä luonnollisesti muodostaa kysymyksiä siitä, mitä eettisyys on ja minkä eettisen arvojärjestelmän pohjalta hyvyys määritellään. Hyvän puhujan määritelmä on tällöin suhteellisen subjektiivinen, ellei ole jotain eettistä normistoa, jonka mukaan hyvyttä mitataan. Samoja kysymyksiä voidaan toki myös esittää muiden ajattelijoiden totuuteen ja eettisyyteen vetoavista näkemyksistä. Taustalla voidaan nähdä jossain määrin sokraattista käsitystä hyveestä, jossa hyvä ihminen toimii myös hyvin – hyvä puhuja puhuu hyvin. Mikäli puheesta irrottaa sen retorisen funktionaalisen osan, niin tällöin nämä näkemykset ovat hyvinkin lähellä toisiaan. Kun pohditaan Quintilianusin kasvatusta korostavaa retoriikkaa, voi sen nähdä itsessään hyvinkin retoriseksi, mikäli etiikkaa sisällytetään jonkin toisen opin alaisuuteen. Tällöin erilaisia eettisiä näkemyksiä voidaan ujuttaa puheen varjoon. Tämä voisi hyvinkin enteillä myöhemmin esittelemääni ideologisen retoriikan käsittelyä vastaavaa toimintaa.

Quintilianuksen retoriikalla ei näin ollen ollut enää vain välineellistä luonnetta, jolla pyrittiin edistämään jotain tiettyä asiaa, vaan siihen liittyi muitakin tekijöitä. Moraali ja eettiset näkökulmat olivat kyllä esillä aiemmilla ajattelijoilakin, ja esimerkiksi Aristoteleen totuuden puolustamisen voisi nähdä samalta kantilta kuin Quintilianuksen moraalisen velvoitteen, mikäli totuus ajatellaan sellaisena, että totuus on aina eettisesti oikein ja sitä tulee aina puolustaa. Cicerolla taas totuus ja etu kävivät jonkinlaista kamppailua keskenään, jolloin eettisyys jossain määrin asettuu kompromissitilanteeseen. Eettiset ja totuudelliset sekä tiedolliset kysymykset ovat olleet retoriikan suhteen keskeisessä asemassa ja niiden väliset painotukset ovat vaihdelleet. Antiikin Kreikassa tiedollinen puoli ja argumentointi Aristoteleen vaikutuksesta olivat enemmän korostuneena kuin moraaliset kysymykset, vaikkakin eettisiä kysymyksiä varten retoriikka nimenomaan oli hyödyllinen taito, sillä totuuden puolustaminen oli syy retoriikan taidon tarpeellisuudelle. Retoriikka taitona kuitenkin perustui Aristoteleella etupäässä järkeen ja vakuuttavaan argumentointiin. Antiikin Roomassa vuorostaan heuristiset ja eettiset kysymykset nousevat tiedollisten kysymysten yläpuolelle ensin Ciceron ja sittemmin Quintilianusin myötä, joka muuttaa retoriikan suuntaa vahvemmin kohti arvokysymyksiä.

Ennen siirtymistä myöhempään Augustinusin retoriikkaan Burken esittämässä kehityskaaressa väliin jää vielä roomalainen Longinus. Longinukselle retoriikka oli ylistämisretoriikkaa ja perustui Ciceron ajattelulle. Sen sijaan että Longinusin tavoitteena oli saada joidenkin mielenliikutusten kautta kuulijan ajattelua suunnattua johonkin haluttuun suuntaan, hän korosti retoriikan päämäärää

nimenomaan *liikutuksen itsensä saavuttamiseksi*. Retoriikassa erityistä oli sen esteettinen puolensa. (Burke 1969b, 65; 74.)

Kun retoriikan painopiste siirtyi etäämmälle avoimesta suostuttelusta ja vakuuttamisesta, retoriikka piiloutui ja näyttäytyi pikemmin esimerkiksi salajuonitteluissa. Retoriikasta tuli retoriikkaa retoriikan itsensä vuoksi ja ylistys- tai liikutuspuheet olivat Burken mukaan retoriikan pelikenttää. Tästä syystä esimerkiksi Longinusin liikutuksen tilaan saattaminen muodostui suurimmaksi retoriikan tavoitteeksi sen sijaan, että sillä olisi saanut jotain toimintaa aikaiseksi. (Burke 1969b, 71.)

3.5 Retoriikka osaksi Augustinuksen doktriinia

Augustinus on Burken käsittelemän retoriikan kehityskaareissa viimeisenä linkkinä, vaikka retoriikka eli ja kukoisti voimissaan myöhemminkin varsinkin renessanssin aikana. Burken kehityskaaren päässä on juuri Augustinus siitä syystä, että hän oli eräänlainen käänteentekijä siinä, miten ja mitä tarkoitusta varten retoriikkaa tulisi käyttää. Augustinus antaa retoriikalle tehtäväksi kaunistaa ideologiaa.

Augustinus oli saanut varhaisen oppinsa retoriikassa ja toimi retoriikan opettajana Pohjois-Afrikassa Numidiassa sekä Roomassa ja Milanossa. Milanossa hän sai kirkkoisä Ambrosiukselta kasteen ja hänestä tuli katolisen kirkon jäsen ja myöhemmin Pohjois-Afrikkaan palattuaan hänestä tuli Hippon piispa. (Mendelson 2010.) Näin ollen Augustinuksen myötä retoriikka löysi uuden maaperän missä toimia – kristinuskon. Tässä ovat karkeasti ottaen lähtökohdat retoriikan muotoutumiselle. Augustinus kirjoitti retoriikasta ja kristinuskosta vuonna 397 julkaistussa teoksessaan *De Doctrina*, joka on suomennettu nimellä *Kristillinen opetus*. Retoriikkaa käsittelevän neljännen osan Augustinus kirjoitti teokseen vuonna 426. Käytän Augustinusta käsitellessäni toisen käden lähteinä Kenneth Burken teosta *A Rhetoric of Motives*, *Stanford Encyclopedia of Philosophy*n artikkelia *Saint Augustine* (2010) sekä Augustinusta käsittelevää ensyklopediaa *Augustine Through the Ages: An Encyclopedia* (1999).

Huomioitavaa Augustinuksessa on se, että ennen kristinuskoon kääntymistä hänen käsityksensä maailmasta oli enemmänkin materialistinen, mikä tulee esille Augustinuksen teoksessa *Confessiones*, joka on suomennettu nimellä *Tunnustukset*. Vasta tutustuttuaan platonistien teksteihin Augustinus omaksui idealistisen käsityksen. (Burke 1969b, 52–53, 66; Mendelson 2010.)

Platonille dialektiikka oli menetelmä ja tie totuuden löytymiseen. Aristoteleella dialektiikka oli metodi saavuttaa filosofista tietoa ja Cicerolla se oli argumentointia edustava taito. Augustinuksen käsitys dialektiikasta seuraa niin Platonia, Aristoteleen syllogismiin perustuvaa päättelyä sekä stoalaisten käsityksiä dialektiikasta, sillä Augustinuksen mukaan dialektiikan avulla voidaan saavuttaa tietoa ja se on argumentoinnin perusta. Augustinuksella dialektiikka sijoittuu kieliopin ja retoriikan väliin (*grammar – dialectic – rhetoric*). Se on tekemisissä myös väitelauseiden todellisuuden kanssa eli tosien ja epätosien väitteiden kanssa. Augustinuksen dialektiikka näyttäytyy kuitenkin erilaisessa valossa eri teosten yhteydessä. Kun yhtäällä dialektiikka on tosi tiedon eli totuuden tuntemista, niin toisaalla se on kieliopin lauseita hyväksikäyttävää järkeen perustuvaa päättelyä. Se on ihmisille välttämätön kyky määritellä, nimetä ja järjestää. Tällöin kielioppi pitäisi sisällään totuuden eli määritelmät ja argumentit, mutta dialektiikka on tietoa, joka hallinnoi näitä. Ilman dialektiikkaa ei siis olisi kielioppia. Dialektiikka on siten oppiaineiden oppiaine. (Fitzgerald 1999, 269–270.) Tämä muistuttaa Aristoteleen dialektiikan metodia.

Augustinuksen ajattelun ydin perustuu Burken mukaan käsitykseen kaiken taustalla olevasta Jumalasta. Elämässä ei ole mitään, mikä ei olisi Jumalasta riippumaton. Jumala liittyy kaikkeen toimintaan. Siitä tulee universaali aihe ja sitä voidaan tarkastella kaikissa ajateltavissa olevissa partikulaarisissa tapauksissa, joissa Jumala on kaikissa läsnä. Näin ollen Burke tulkitsee Augustinuksen ajatuksia siten, että *Jumalasta tulee aiheiden aihe* tai näkökulmien näkökulma (*Topic of Topics*), johon aina voidaan palata ja joka on aina kaiken taustalla. (Burke 1969b, 76.) Kaikki on lähtöisin Jumalasta – Jumalan sanasta.

Kun mietitään tällaista asetelmaa, joka perustuu kaiken taustalla olevaan Jumalaan, niin silloin sen on tarkoitettava käytännössä sellaista ajatusmallia, että jos Jumala on kaikki ja kaikki on lähtöisin Jumalasta, niin *Jumala on myös totta ja se on totuus*. Näin Augustinus asettaa myös oman kaunopuheisuutensa syntyvän Jumalasta eli totuudesta. Augustinuksen *retoriikka on suunniteltu tämän totuuden viestin eteenpäin viemiseen*.

Tämä antaa ymmärtää sitä näkemystä, että kieliopin lauseet, joiden tulkitsen olevan premissejä, määrittävät totuuden ja dialektiikka määrittää lauseiden välisen suhteen ja lauseista johdetun totuuden. Tällöin totuus riippuu siitä, minkä lauseiden tai premissien ajatellaan olevan totta. Mikäli kyseessä on uskon asia, niin totuutta on vaikea verifioida ja on mahdollista ajautua tilanteeseen, jossa valheellinen käsitys on totta. Tulkitsen näin ollen Augustinuksen dialektiikalla olevan tehtävänä palvella Jumalan sanaa ja perustaa se Aristoteleen syllogismin avulla kriittiselle päättelylle ja siten todistaa Jumalallinen valta. Augustinus esittää muun muassa sellaisen argumentin, jossa premissit ovat 1) ”Jos ei ole ylösnousemusta, niin Kristus ei ole noussut kuolleista” sekä 2) ”Kristus on noussut kuolleista”, joista seuraa johtopäätöksenä 3) ”Ylösnousemus kuolleista on totta” (Fitzgerald 1999, 270). Tässä tehdään päätelmä perustuen siihen, että Kristus todellakin on noussut kuolleista eli toisen premissin totuusarvo on toden sijaan epätosi. Tässä nähdäkseni myös tehdään virhepäätelmä. Näin ollen voisi Augustinuksen kohdalla tulkita, että tosi käsitys perustuu dialektiikkaan, mutta dialektiset päätelmät eivät itse perustu todella tosiin premisseihin.

Kun dialektiikka Augustinuksella opettaa, kuinka voi löytää ja opettaa totuuden, niin retoriikan tehtävä on terävöittää käsityksiä oikeudenmukaisuudesta ja säädyllisyydestä tietämättömille ja niille, jotka ovat kykenemättömiä näkemään puhtaan totuuden (Fitzgerald 1999, 724). Burken (1969b, 53) näkemyksen mukaan Augustinukselle retoriikassa oli kyse *imartelusta (cajoling)*. Retoriikka ei enää ollut niin selkeästi yleisön tai vastustajan vakuuttamista eri näkökulmia puolustaen tai kumoten, mikä oli Aristoteleella vakuuttamisen havaitsemisen suhteen olennaista. Näin ollen totuuden puolustaminen jotain toista käsitystä vastaan aristoteelisessa mielessä sai väistyä. Tietyllä tavalla Augustinus kuitenkin vankistutti tai puolusti totuutta retoriikan avulla, mutta totuuden luonne tai lähde oli hieman toisenlainen ja *puolustaminen* ei perustunut ensisijaisesti dialektiikasta peräisin olevaan argumentointiin, joka sisältäisi aitoa vastakkaisuutta. Augustinuksesta oli tullut Jumalan palvelija ja Jumalan totuuden sanaa oli vietävä eteenpäin. Näin ollen totuus oli olennainen, mutta sen perusta oli erilainen aiempaan nähden. Jumalan sanan saattamisen työssä kaikki keinot olisivat sallittuja asioiden *kaunistamiseksi*. Tähän tarkoitukseen sopisi myös retoriikka ja näin Augustinus sulautti sen osaksi omaa doktriiniaan. (Burke 1969b, 52–53, 66.)

Augustinus noudattaa dialektiikan ja retoriikan suhteen Aristoteleen hierarkkista linjaa, jossa dialektiikka selvittää tiedon ja retoriikkaa tukee dialektiikan tuotoksia. Retoriikka itsessään ei kuitenkaan ole Augustinuksella dialektiikan kaltaista samoin kuin Aristoteleella, jonka retoriikka

perustui argumenttiin ydin oli järjessä ja päättelyssä – *pistis* oli Aristoteleelle retoriikankin keskiössä.

Retoriikan rakennuselementit Augustinus ottaa sekä Aristoteleen että Ciceron ajattelusta. Aristoteleen jakaessa retoriikan kolmeen eri lajiin – deliberatiiviseen, oikeudelliseen ja epideiktiseen – Cicero rakensi vastaavasti omanlaisen jaottelunsa koskemaan retoriikan eri tyyliä. Hän jakoi puheen tyyliä kolmeen eri lajiin (*officia oratoris*): ylevään tai korkeaan tyyliin (*movere, flectere*), keskittyliin (*delectere*) ja pelkistettyyn tyyliin (*docere*). Kaikki kolme tyyliä ovat Cicerolle täydellisen puhujan edellytyksiä, sillä jotta puhuja voi taivuttaa (*movere*) yleisön puolelleen, on hänen vedottava yleisön tunteisiin ja tätä varten puhujan on pidettävä yllä mielenkiintoa. Vedotakseen tunteisiin puhujan on puhuttava kauniisti eli käyttää keskittyliä (*delectere*), mutta myös puhuttava selkeästi eli pelkistetysti (*docere*). (Burke 1969b, 73.)

Nämä kaksi kolmijakoa ovat Burken taustalla hänen määritellesään Augustinuksen retoriikan ydintä. Aristoteleen kolmesta lajista Augustinus ottaa käyttöönsä etenkin epideiktisen retoriikan lajin, joka ei tavoittele tulevaisuutta eikä käsittele menneisyyttä. Epideiktinen puhe on kiinni tässä hetkessä ja sen tarkoituksena on ylistää jotain kohdetta tai aihetta. Tulkitsen ylistyspuheen olleen otollinen valinta Augustinuksen käyttöön siksi, että se sopi hyvin käyttöön retoriikan rappion jälkeisenä aikana ja toisaalta kristinuskon levitessä juuri ylistävä puhe oli omiaan korostamaan saarnallista ylistävän puhumisen tyyliä. Ylistyspuhe on siten sopiva työkalu Augustinuksen imartelussa kohteen itsensä vuoksi puhumisen puolesta, jolloin *siinä ei ole tavoitteena päätellä vastakkaisuuksiin*, mikä vuorostaan on Aristoteleen retoriikan yksi ilmeinen muoto deliberatiivisessa ja oikeudellisessa retoriikassa. (Burke 1969b, 73–75.)

Tyylien suhteen korkean tyylin tarkoitus on taivuttaa kuulijaa, kuten Cicero esittää, ja pelkistetyn tyylin tehtävä olla opettavainen ja rajoittava yksilön suhteen. Augustinuksen tavoitteena on tätä opettavaista tyyliä käyttäen *alistaa yksilö Jumalan opin alaisuuteen* eli periaatteessa käyttää hyväksi kasvatukseen perustuvaa retoriikkaa. Keskittylin tehtävä on näistä eniten kaunistaa kohdetta, jolloin tämä puheen tyyli on tyyliä kohteen itsensä vuoksi, Jumalan itsensä ylistykseksi. Retoriikan ja kirjallisuuden esteettisestä puolesta puhuu myös Longinus, jonka ajatukset soveltuvat Augustinusin tarpeisiin hyvin liikutukseen saattamisen muodossa. (Burke 1969b, 73–75.) Kun nämä kolmijaot risteävät vahvimmin epideiktisen puheen ja keskittylin kohdalla, niin Augustinuksen imartelun retoriikka on *ylistävää puhetta aiheen itsensä ylistämisen vuoksi*. Tämä kuulostaa erehdyttävästi saarnaamiselta, joka on teoretisoitu retoriikan kieltä käyttäen.

Augustinus oli siis ajattelija, jonka mukaan kristinuskoa tulee kunnan kristityn tunnustaa ja sanomaa levittää. Kaikki keinot Jumalan viestin kaunistamiseksi ja eteenpäin saattamiseksi ovat sallittuja. Näin retoriikka tulee Augustinusin myötä valjastettua kristinuskon levitykseen. Kun retoriikka on yhdistetty tähän toimintaan, retoriikalle muodostuu jokin selkeä tehtävä (*purpose*), eikä se ole enää totuuden puolustaminen valheen ja totuuden kamppailussa, kuten Aristoteleella, eikä retoriikka ole muiden hyveiden yläpuolella oleva ylin hyvä, kuten Cicerolla. Sen sijaan Retoriikasta tulee kristinuskon opin lyömäase muokattuna sille sopivaan muotoon. *Retoriikasta tulee yhden asian asia.*

Aiemmin retoriikka oli ollut väline yleisesti eri asioiden edistämiseksi ilman, että se olisi jonkin tietyn yhden asian palveluksessa, ellei yhdeksi asiaksi lasketa kaiken perustumista järkeen tai totuuden puolustamista. Järki ja totuus kuitenkin liittyvät yleisemmällä tasolla oleviin käsitteisiin, eikä totuuden puolustaminen kerro, mikä totuus on milloinkin kyseessä, eikä järki ole jokin tiettyä asiaa koskeva järki. Oleellisena erona Aristoteleen ja Augustinuksen retoriikan välillä on siten se, että retoriikka Aristoteleella ei ole minkään yhden asian renki kuten Augustinuksella, jolla retoriikka palvelee vain *yhtä* totuutta, *yhtä* Jumalaa, *yhtä* sanaa – *yhtä ideologiaa*. Aristoteleelle totuus on totuus enemmänkin universaalisesti, eikä se ole sidottu selkeästi johonkin tiettyyn ikuiseen muuttumattomaan uskomukseen eikä sen taustalla ole jotain tiettyä yhtä asiaa. Nähdäkseni Aristoteleen teoria jättää totuudelle mahdollisuuden myös muuttua vallalla olevasta käsityksestä riippuen. Dialektiikassakin Aristoteleen ensimmäiset premissit perustuvat lopulta uskottaviin käsityksiin ja uskottavat käsitykset eivät voi olla täysin absoluuttisesti kiveen hakattuja, vaan voivat periaatteessa muuttua. Tällaisen tiedon muuttuvaisuuden luonteesta käy hyvin esimerkkinä musta joutsen, joita ei pitänyt olla olemassa, kunnes löytyi musta joutsen. Augustinuksella vuorostaan totuus on Jumalassa ja sanassa, ja tämän sanan on oltava muuttumaton, mikäli Jumala on absoluuttinen ja kaiken perusta. Ei voi olla olemassa toisenlaista Jumalaa. *Asioiden yleisyys* on siis tulkintani mukaan tyypillistä Augustinusta edeltäville ajattelijaille, eikä retoriikka kiinnittynyt minkään tietyn entiteetin palvelukseen, vaan sen käyttötarkoitukset vaihtelivat aiheittain.

Näin retoriikassa on siirrytty klassisesta aristoteelisestä käytännöllisestä taidosta retoriikkaan, jonka käyttötarkoitukset ovat jonkin ideologian palveluksessa. Voidaan ajatella, että retoriikan niin sanottu autonomisuus minkä tahansa yleisen asian edesauttamiseksi on muuttunut näkökulmaltaan ei-keskusteleväksi saarnaamiseksi. Periaatteessa retoriikan funktio saada ihmiset suostutelluksi puhujan tahtomalla tavalla kuitenkin säilyttää muotonsa. Tarkastelen seuraavaksi Burken käsitystä

retoriikasta, joka pohjautuu niin Aristoteleen retoriikkaan kuin Augutinuksen ideologian edistämisen retoriikkaan sekä esittelen Burken ajatuksen identifikaatiosta.

4 Burken retoriikka, identifikaatio ja yleisö

4.1 Retoriikan tehtävä

Burken retoriikassa on kyse siitä, miten yksilöt ovat vastakkain toisiinsa nähden ja retoriikka vallitsee ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Tässä vuorovaikutuksessa yksilöt vaikuttavat toisiinsa ja suostuttelevat toisiaan *identifioitumisen* kautta. (Burke 1969b, 20–22.) Burken retoriikan tutkimus avaa tätä identifioitumisen prosessia sekä tarkastelee yksilöiden vaikuttamiseen pyrkivän toiminnan taustalla olevia motiiveja ja piileviä vaikuttimia.

Burken laajemmassa systeemissä retoriikka on osa kokonaisuutta, joka käsittelee yksilöitä eli identiteettejä sekä substanssia eli ympäristöä. Substanssi on identiteeteille yhteinen symbolinen konteksti. Se on identiteettien jakama yhteinen rakenteellinen ulottuvuus, joka on luonteeltaan kielellistä ja perustuu symbolien käyttöön. Identiteetit jakavat saman substanssin eli symbolisen ajattelun muodon, mutta identiteetti on itsessään irrallinen yksilö, joka on vuorovaikutuksessa toisten itsenäisten identiteettien kanssa. Identiteetti on oma rakennelmansa ja hänellä on omat sisäiset prosessinsa. Kun identiteetit ovat yhteydessä eli konfliktissa toisten identiteettien kanssa, *syntyy tarve identifikaatiolle ja sen tarkastelu kuuluu retoriikan maailmaan*. Konfliktin voi ajatella olevan edellytys kommunikaatiolle ja sen erillisille muodoille, kuten vaikkapa realistisuutta käsitelleessä luvussa kuvaillun magian voi ajatella olevan symbolisen kommunikaation erityinen muoto. Tässä kommunikaatiossa on retorisia elementtejä ja ne ovat kommunikaation funktionaalisia eli toiminnallisia osia. Kuten aiemmin olen esittänyt, retoriikka perustuu kielen olennaiseen toimintamuotoon, joka on täysin realistinen. *Retoriikka on symbolisen kielen käyttöä, jonka tarkoitus on saattaa yhteistyöhön sellaisia olentoja, jotka luonnostaan vastaavat näihin symboleihin*. (Burke 1969b, 43.)

Burke käyttää vuorovaikutuksesta usein konfliktin käsitettä sekä innokkaasti sodan metaforaa kuvaillessaan, mitä retoriikka on ja mitä sen tulisi käsittää. Sota on hänen mukaansa yhteistyössä piilevä sairaus, yhteistoiminnan perversio ja samalla rauhan erityinen olemisen muoto (Burke 1969b, 20). Sen sijaan että sota olisi itsessään jotain tiettyä, Burke käyttää tässä position negatiota hyväkseen. Sota on osa rauhaa, joka ilmenee rauhan poissaolona. Samoin voisi ajatella, että tauti on osa terveyttä, mutta terveyden haitallinen osa-alue. Yleisemmin tilannetta kuvaa ajattelu pelistä, jossa on säännöt ja säännön rikkomukset. Rikkomuksista koituu rangaistus, joka on kirjoitettu osaksi sääntöjä, joten se on osa peliä. Sota kuvastaa kommunikoinnin vastakkainasettelun puolia, sitä että kyseessä on konflikti. Tämän sairauden voi parantaa *ymmärtäminen* – sairauden taustalla vaikuttavien asioiden ja motiivien selvittäminen. Burke määrittelee asian juurikin siten, että *ymmärtäminen ja motiivien selvittäminen on retoriikan tehtävä*, sillä se johdattaa meidät läpi sodan ja eripurun. (Burke 1969b, 22–23.) Retoriikka on näin ollen asioiden selventämistä – analysointia. Tässä kiteytyy mielestäni burkelaisen uuden retoriikan erityinen piirre ja lisä retoriikan maailmaan.

Retoriikka ei kuitenkaan ilmene pelkästään yhteistoiminnan negatiivisissa sävyissä, vaan myös positiivisissa muodoissa, mikä on retoriikkaa sen suostuttelevassa muodossa. Konflikti ylikorostuu ehkä tietoisestikin vastakkainasettelun asetelmassa. Burkella nimittäin esimerkiksi *kosiskelu* (*courtship*) on yksi erityinen termi, kun puhutaan retoriikasta ja suostuttelusta (Burke 1969b, 208). Perinteisessä klassisessa retoriikassa siihen liittyy olennaisesti toimintaan kehottaminen, pyrkimys nimenomaan *suostutella jokin toinen tekemään jotain*, mitä suostuttelija tahtoo. Retoriikan areenoina ovat siis negatiivinen konflikti, joka pyritään ratkaisemaan sekä kosiskelu, jolla pyritään vaikuttamaan.

Toiminta ei välttämättä tarkoita niin sanottua fyysistä suoranaista havaittua toimintaa, suostuttelusta suoraan seuraavaa välitöntä toimintaa, vaan toiminta voi olla niin fyysistä kuin mentaalinen tila. Kun vaikutetaan mentaalisesti, niin aktuaalisen havaittavan toiminnan sijaan pyritään muuttamaan asenteita ja valmiuksia ja siten vaikuttaa mahdolliseen tulevaisuuden toimintaan ja valintoihin. Suostuttelua voidaan tehdä näin ollen *aktiivisesti* tai sitten se voi tapahtua *passiivisesti* vuorovaikutuksen taustalla ja piilossa. Burkella toiminta näyttäytyy siinäkin suhteessa olennaisena, että hän viittaa muun muassa substanssin käsitteen etymologisiin juuriin kirjoittamalla, että substanssi on alun perin tarkoittanut toimintaa ja elämäntapa on ollut *toimimista yhdessä* (Burke 1969b, 21). Näin itse substanssissa korostuu yhdessä toimiminen, vuorovaikutuksen piirre.

Aktiivinen ja passiivinen toiminnan muoto ovat tässä omia käsityksiäni ja käsitteitäni kuvaamaan retoriikan kahdenlaista piirrettä. Retoriikan klassisessa muodossaan voi mieltää erityisesti aktiiviseksi toiminnan muodoksi ja se soveltuisi hyvin Aristoteleen retoriikkaan saada kuulija havaitsemaan mikä asioissa on vakuuttavaa, kuten edellisessä luvussa tilannetta kuvasin. Aktiivisessa muodossa retoriikka on *vakuuttamista, suostuttelua* tai *taivuttelua (persuasion)*. Passiivinen retoriikan muoto olisi ajatukseni mukaan vuorostaan hiljaista retorista vaikuttamista, jossa pyritään muovaamaan vastaanottajan ajatuksia enemmänkin huomaamattomasti tai sivureittejä pitkin – naamioituna ja vaivihkaa. Yhtä lailla passiivinen muoto soveltuu Aristoteleen retoriikkaan, mikäli tarkasteluun otetaan retoriikan epideiktinen eli ylistävä laji, jossa puhe ei kohdistu mihinkään menneeseen, jossa pitäisi ratkaista jokin mennyt kohde-ongelma, tai tulevaan, jossa tulisi tehdä selkeä päätös jostain tulevasta. Epideiktisessä puheessa ylistetään tai moititaan valittuja arvoja, jotka kuulija omaksuisi hiljaisesti. Kuulija identifioituisi puhujan ja hänen esittämiin asioihin. Koenkin, että Aristoteleen epideiktinen retoriikan laji, ja yhtä lailla Augustinuksen käsitys retoriikasta, on läheisessä suhteessa Burken identifikaatioon.

Burke (1969b, 20–23) esittää retoriikan avainkäsitteeksi *identifikaation (identification)*. Burke ei kuitenkaan häivyttä pois klassisen retoriikan termistöä, vaan hänen tavoitteenaan on tuoda siihen jotain lisää. Kun puhutaan retoriikasta – vakuuttamisesta, suostuttelusta ja taivuttelusta – ja identifikaatiosta, on hyvä pitää käsitteitä hieman erillään, mutta kuitenkin toisiinsa liittyvinä. Burke nimittäin puhuu yhtä lailla myös suostuttelusta eikä pyri muodostamaan identifikaatiosta sen korvaajaa. Identifikaatio on oma prosessinsa. Burke sanoo *identifikaation olevan instrumentti, jonka tavoitteena on paljastaa retoriset motiivit* (Burke1969b, xiii). Burken päämäärä on siten mennä realistisen vaikuttamisen toiselle puolelle, ideologian maailmaan, jossa pyritään näkemään asioiden taustalla vaikuttavat syyt. Retoriikka on tällöin tutkimista eikä niinkään toimimista, vaikkakin yhtä lailla identifikaatiota voi käyttää tietoisesti välineenä, instrumenttina, juuri kuten Burke edellä kuvailee.

Burken tapa tarkastella asioita on reduktiivinen ja hän pyrkii repimään auki asioihin vaikuttavat tekijät, tässä tapauksessa taustalla piilevät motiivit. Omien sanojensa mukaan Burke menee perinteisen klassisen retoriikan rajojen tuolle puolen. Burken retoriikan teoria on retorista analyysia, jolla pyritään saamaan uusia näkökulmia kirjallisiin teksteihin ja ihmisten välisiin suhteisiin. (Burke 1969b, xiv–xv.)

Identifikaation ohella painopiste Burken retoriikan teoriassa on *osoittamisessa* tai *kohdentamisessa* (*address*). Eli lyhyesti: joku tekee jotain *jollekin* jollain tavalla (*agent – act – address*). (Burke 1969b, 37–39.) Prosessi on retoriikalle ominainen kaava, joka toistuu kaikissa retoriikan teorioissa. On olemassa yksilö A, joka vaikuttaa tavalla X yksilöön B, jossa aiheutuu muutos Y. Identifikaatio on Burken selitys, miten vaikutus tapahtuu. Se on olennainen osa toiminnan prosessia, jonka kohderyhmä on erityinen elementti johon retoriikalla pyritään vaikuttamaan. Aiemmin käsittelin laajasti retoriikan realistisuuden yhteydessä Perelmanin käsitystä yleisöstä, joka tuo uutena ajatuksena universaalien yleisön käsitteen retoriikan tarkastelun piiriin. Siinä on eroa Aristoteleen yleisökäsityksen suhteen nimenomaan yleisön laajentumisessa toiselle, universaaliselle, tasolle tarkasteltavan kohderyhmän lisäksi. Muussa kohderyhmää koskevassa tarkastelussa Aristoteleella näkyy lähes kaikki samat piirteet retoriikan ja dialektiikan suhteen. (Perelman 1969, 20–22.) Tarkastelen Burken yleisökäsitystä tämän luvun lopussa lähemmin ja samalla käsittelen myös Perelmanin ja Aristoteleen käsityksiä yleisöstä.

Kun katsotaan Burken *pentadina* tunnettua dramatisista toimintaan perustuvaa jaottelua, voidaan siinä havaita periaatteessa nämä kaksi retoriikan piirrettä eli identifikaatio ja motiivi. Burken *pentad* jakautuu viiteen eri osaa, jotka ovat : *scene – agent – act – agency – purpose* (Burke 1969a, xv–xvi). Tämä dramatisinen malli on myös retorisen toiminnan taustalla.

Näistä *scene* ja *agent* ovat ympäristö ja toimija. Toimija (*agent*) on vaikuttaja ja näitä voi olla ympäristössä monia. Ennen kuin retoriikassa mikään mahdollistuu, se vaatii juuri toimintaympäristön (*scene*). Burken mukaan *retoriikan ehto on yhteinen maaperä*, jotta kohtaaminen on mahdollista. (Burke 1969a, 3; Burke 1969b 22–23.) Sama ehto toistuu monella muullakin ajattelijalla. Yhtä lailla mikäli sodassa viholliset eivät kohtaa, ei olisi sotaa eikä olisi konfliktia. Samoin erimielisyyttä ei voi ilmetä siellä, missä ei ole jotain, jonka kanssa olla eri mieltä. Tästä muodostuu seuraavaksi ehdoksi edellä olevan mukaisesti toimijat ja kohteet: sen joka vaikuttaa (*agent*) ja se johon vaikutetaan (*address*).

Tämä Burkelle tyypillinen konflikti aiheuttaa tulkintani mukaan myös seuraavan kriittisen ehdon, mikä liittyy *konsubstantiaalisuuteen*, identifikaatioon ja jakamiseen. Kun kommunikoidijat ovat kohdanneet toisensa yhteisellä maaperällä, niin jotta he voisivat vaikuttaa toisiinsa, heidän tulee olla siten eri mieltä, että 1) he eivät ole täydellisesti eri mieltä, jolloin konflikti on liian suuri ja ylitsepääsemätön tai siten, että 2) he eivät ole täydellisesti samaa mieltä, jotta olisi mahdollista

syntyä jokin ero ja jokin kohde, johon voi vaikuttaa (Burke 1969b, 22). Selvennän tätä Burken retoriikalle olennaista konsubstantiaalisuutta omassa alaluvussa hieman myöhemmin.

Kommunikoidessaan toimija toimii (*act*). Se voi olla vaikkapa edelleen aiemmin mainittu magiaan liittyvä toiminta tai vaikkapa helpommin käsitettävä puhe-esitys. Se voi olla myös niinkin huomaamaton teko kuin johonkin joukkoon kuuluminen, jonka myös aiemmin kuvasin olevan retorista toimintaa. Nyt tämä teko tapahtuu jollain tavalla, jota kuvastaa *agency*. Se on niin sanotusti välineistö. Tässä kohtaa näkisin juurikin identifikaation prosessin sulautuvan tähän *pentadin* osaluokkaan – *agencyyn*. Viimeisenä, mutta olennaisena osana *pentadia* on tarkoitus eli *purpose*. Tarkoitus sisältää motiivit itse teolle. (Burke 1969a, xv.) Näistä motiiveista Burke on ensisijaisesti kiinnostunut ja hänelle retoriikka on näiden taustalla olevien motiivien tunnistamista. Motiiveja tarkastellessa retoriikka on analyttistä. Sen voidaan kuitenkin ajatella olevan yhtä lailla käytännöllistä, jolloin tämä toimintamalli tulee ymmärtää ja ottaa käyttöön. Silloin analyysin mukaan tulisi tunnistaa motiivit, joita haluaa edistää, jonka jälkeen tulee tutkia ympäristö. Sen jälkeen valitaan tarkoituksen ja ympäristön mukaan soveltuvat välineet eli identifikaation muodostamiseen soveltuvat instrumentit, jonka jälkeen toimia voi toimia.

Seuraavaksi tuon ilmi mitä Burke identifikaatiolla prosessina tarkoittaa ja ennen kaikkea miten se toimii.

4.2 Identifikaatio ja suostuttelu

Identifikaatio on Burken retoriikassa instrumentaalinen osa, jolla retoriikka toimii ja joka on ikään kuin portti tai avain taustalla vaikuttavien motiivien ja ideologioiden välittymiseen. Ideologiat ovat taustalla olevia rakennelmia, jotka vaikuttavat ihmisten ajatteluun ja toimintaan. Ideologioista syntyvät motiivit ja näiden motiivien ja siten ideologioiden implisiittinen vaikutus toiminnassa tulisi tuoda ilmi ja paljastaa. Burken tarkoitus on avata tätä ketjua siten, että retoriikan analyysi tavoittaa vaikuttavat ideologiat.

Ennen kuin avaan identifikaation käsitettä tarkemmin, on nähdäkseni syytä kerrata, selvittää ja ymmärtää Aristoteleen esittämä klassisen retoriikan teoria vielä seikkaperäisemmin, jolla on

eittämättä vaikutuksia Burken käsityksiin retoriikasta. Identifikaation voisi katsoa olevan jonkinlainen kokooma Aristoteleen retoriikan vaikuttavista elementeistä, joista se vaikuttaisi olevan eräänlainen juonnos tai kehitysaskel eteenpäin.

Aristoteleella vakuuttamisen ytimessä on järki, luonne ja tunteet – *logos*, *ethos* ja *pathos* (Aristoteles *Retoriikka*, 1356a1–4). Toisin kuin Burke, Aristoteles ei pyrkinyt ensisijaisesti etsimään retoriikan taustalla vaikuttavia ideologioita eikä motiiveja, vaan hänelle retoriikka oli taito edistää jotain asiaa. Yksi retoriikan päämääristä oli puolustaa totuutta. Ideologiset asiat olivat jo taustalla, eikä niitä niinkään kyseenalaistettu. Aristoteleelle retoriikan teorian tutkimus lähtee siitä, kun vaikuttaminen toiseen alkaa. Retoriikka on taito, jolla edesautetaan jotain asiaa, puhutaan jonkun puolesta tai vastaan.

Burke taas kulkee enemmänkin päinvastaiseen suuntaan tunnistamalla toiminnassa retoriikan ja etsimällä sen taustalta motiivin. Näistä kahdesta eri käsittelytavasta muodostuu polku, joka kulkee kahteen suuntaan: motiivien tutkimiseen sekä siihen tarkasteluun, miten nämä motiivit realisoituvat ja miten vaikutetaan yleisöön. Nähdäkseni Burkea voi lukea molemmista näkökulmista, vaikka hän itse asettaakin tehtäväkseen ymmärtämisen ja motiivien selvittämisen. Hänen teoriaansa voisi käyttää samaan hengenvetoon yhtä lailla ohjeena, kuinka näitä ideologioita voisi parhaan kyvyn mukaan edistää.

Aristoteleella retoriikka esiintyy useimmiten selkeiden vastakkainasetteluiden tilanteissa, väittelyissä ja puheissa, joissa päätellään vastakkaisuuksiin. Samoin dialektiikassa päätellään vastakkaisuuksiin. Aristoteles (*Retoriikka*, 1354a1) sanoo, että ”Retoriikka ja dialektiikka ovat rinnakkaisia taitoja”. Retoriikan ja dialektiikan välillä vallitsee erityinen suhde, jossa ne ovat rinnakkaisia eli eri taitoja, mutta samaan aikaan retoriikka polveutuu dialektiikasta. Retoriikalla on erityinen tehtävänsä verrattuna dialektiikkaan. Käsittelin dialektiikkaa ja näiden taitojen välistä suhdetta riittävästi retoriikan kehitystä edellisessä luvussa.

Tulkintani mukaan Burken retoriikka ulottuu vastakkainasetteluiden ja konfliktien lisäksi tilanteisiin, joissa ei välttämättä ole tällaista tilanteellista selkeää vastakkainasettelun alkuasetelmaa, jossa käytettäisiin jotain tiettyä taitoa, vaan retoriikka vallitsee suhteissa ja vuorovaikutuksessa kenties laajemmin. Kuten muistamme edeltä, jo pelkkä oleminen jossain tai kuuluminen johonkin voi olla retorista. Vaikka Aristoteleella retoriikkaa ja dialektiikkaa yhdistää muun muassa vastakkaisuuksiin päättelyminen, niin retoriikassa päättelyn ohella on kyse myös tunteista ja

luonteesta. Tämä vastakkaisuuksiin päättely ulottuukin Aristoteleella retoriikan järkeen vetoamisen osa-alueelle.

Aristoteles määrittelee retoriikan puhujalle välttämättömäksi *vakuuttamisen taidoksi*, jota käytetään julkisissa tilanteissa ja se vaatii aina jonkun, jota yritetään saada vakuuttuneeksi. Aristoteleen (*Retoriikka*, 1355b26) mukaan retoriikka on ”kyky havaita kunkin asian yhteydessä vakuuttava”. Vakuuttuneeksi saattaminen tai suostuttelemine on retoriikan tavoite.

Retoriikka on siis jotain sellaista, jossa kuulija tulee vakuuttuneeksi havaitsemalla vakuuttavan. Aristoteles (*Retoriikka*, 1355b9–10) kirjoittaa, että retoriikan tehtävänä ”ei ole saada vakuuttumaan, vaan havaitsemaan, mikä kunkin asian yhteydessä on vakuuttavaa”. Näin siis suostuttelu tapahtuu osoittamalla havaittavan. Vaikka havaitsija havaitsee havaittavan, puhujan on kuitenkin suostuteltava se, joka suostuu, sekä asetettava havaittavaksi se, mikä voidaan havaita.

Aristoteleen vakuuttaminen tapahtuu kolmella tavalla: järkeen (*logos*), tunteeseen (*pathos*) ja luonteeseen (*ethos*) perustuen (Aristoteles *Retoriikka*, 1356a1–4). Aristoteles sanoo tarkemmin vakuuttamisen lajeista seuraavasti:

Ethos – Luonteen perusteella vakuuttuneeksi tuleminen tarkoittaa vakuuttamista siten, että puhe tekee puhujasta luotettavan. Aristoteleen mukaan uskomme mieluummin ja nopeammin kunnollista ihmistä yleensä kaikissa asioissa, mutta varsinkin silloin kun asiat eivät ole varmoja, vaan niistä voidaan olla eri mieltä. Tässä on hyvä huomioida samankaltainen tarkennus kuin Aristoteleen tunteiden kritiikin kohdalla: puhuja tulee kunnolliseksi itse puheen kautta – ei puhujaan kohdistuvien ennako-odotusten kautta. (Aristoteles *Retoriikka*, 1356a5–14.)

Pathos – Vaikka Aristoteles kirjoittaakin kritiikissään tunteista siten, että ”Väitän, että nykyisin retoriikasta kirjoittavat yrittävät käsitellä aihetta vain tätä silmällä pitäen”, tunteilla on merkityksensä vakuuttumisessa. Kuulijoihin perustuvassa vakuuttumisessa kuulijat nimittäin tulevat vakuuttuneiksi tullessaan puheen johdosta tiettyyn tunnetilaan. Aristoteleen kritiikissä aiempia retoriikasta puhujia kohtaan kyse on nimenomaan heidän tunteisiin vetoamisessa puheen ulkopuolisten asioiden suhteen – ei itse puheeseen liittyvien asioiden suhteen. (Aristoteles *Retoriikka*, 1356a14–18.)

Logos – Puheen sisällön perusteella kuulijat tulevat vakuuttuneiksi, kun osoitetaan mikä on todella tai todelta näyttävästi uskottavaa kussakin aiheessa. Tämä on Aristoteleen vakuuttumisen kaikkein perustavin syy ja se vetoaa järkeen. (Aristoteles *Retoriikka*, 1356a18–20.)

Burken teoriassa ihminen on yhtä lailla suhteessa toiseen ihmiseen, mutta Burke ei korosta kykyä niinkään havaita vakuuttavuutta, vaan kykyä samastua toiseen. Tämä *samastuminen* tai *samastaminen* on Burken *identifikaatio*. Yksilö A identifioi eli samastaa itsensä yksilön B kanssa, ja henkilöt kokevat jotain sellaista, jonka molemmat kokevat ”omakseen”. Henkilön A tulee saattaa itsensä sellaisessa valossa, että B löytää hänestä jotain, johon samastua. Henkilön A ei välttämättä tarvitse aidosti edustaa tätä aspektia tai mielipidettä, jolla hän pyrkii saamaan B:n samastumaan itsensä kanssa. (Burke 1969b, 20–21.) Aito samastumisen prosessi on Burken mukaan kuitenkin aina vahvempi kuin mitä se olisi, jos A vain esittäisi olevansa jotain mieltä (Burke 1969b, 56).

Samastaminen on psykologinen akti ja tässä valossa katsottuna Burken ja Aristoteleen välille syntyy vuorovaikutuksellisuuden lisäksi toisenlainen silta. Aristoteleen erityisesti luonteeseen pyrkivän vakuuttamisen osan suhteen korostuu samankaltainen psykologinen prosessi kuin mitä Burken identifikaatio edustaa. Aristoteleen retoriikassa puhujan tavoite on tehdä itsestään sellaisen, että hänen luonne vetoaa kuulijaan. Puhuja vetoaa kuulijan psykologisiin piirteisiin ja pyrkii ikään kuin saamaan kuulijan puolelleen. Puhujan ensiarvoinen tehtävä on saada itsensä sellaiseksi, että kuulija hyväksyy hänet ja kuulijan tulee luottaa puhujaan. Burken yksilön kokiessa joltain osin samankaltaisuutta toiseen yksilöön, identifioituessa johonkin, kyse on yhtä lailla psykologisesta prosessista, jossa yksilöiden välille syntyy jokin yhteinen tekijä, jolla toinen vetoaa toiseen. Syntyy *linkki* kahden toimijan välille.

Tästä voi huomata, että etenkin luonteeseen perustuva vakuuttaminen on suhteellisen samankaltainen Burken identifioinnin prosessin kanssa. Burke ei kuitenkaan jätä identifioimista vain toisen henkilön luonteen piiriin, vaan yksilö voi identifioitua myös mm. loogiseen päättelyketjun kanssa. Tällöin nähdäkseni kyse on kuitenkin enemmänkin *tunnistamisesta* kuin *samastumisesta*. Yksilö voi tunnistaa muun muassa loogisen päättelyketjun jatkumon ja hyväksyä sen, tai tunnistaa tai samastua siihen, tämän jatkuvuuden kautta. Burke kutsuu tällaisesta erityisestä tunnistettavuuden piirteestä identifioitumisesta nimeä *graditaatio*. Esimerkki tällaisesta muotoon perustuvasta identifioitumisesta on Burken (1969b, 58–59) mukaan päätelmäketju: ”Se, joka hallitsee Berliiniä, hallitsee Saksaa. Se, joka hallitsee Saksaa, hallitsee Eurooppaa. Se, joka hallitsee Eurooppaa, hallitsee maailmaa”. Päätelmä sisällöllisesti on näennäinen päätelmä eikä välttämättä

tos, mutta päättelyn muotoon ja jatkumoon on helppo yhtyä ja sitä kautta on myös helpompi hyväksyä sen sisältö. Tässä tulee eittämättä mieleen myös Augustinuksen esimerkki Kristuksen ylösnousemuksesta. Identifioituminen on näin ollen laaja käsite ja voisi kuvitella sen kattavan kaikki Aristoteleen vakuuttamiseen pyrkivien elementtien tavat vakuuttaa.

Vaikuttaa siltä, että Aristoteleen vakuuttamisessa ja sen eri lajeissa on ikään kuin tämä identifioitumisen elementti jo läsnä eri muodoissaan ilman, että Aristoteles käyttää kyseessä olevaa identifikaation käsitettä. Burkelle identifikaatio on tie vakuuttamiseen. Vakuuttaminen on näin ollen yläkäsite suhteessa identifikaatioon. (Summa 1996, 56–57.) Aristoteleella vuorostaan vakuuttavan havaitseminen johtaa vakuuttuneeksi tulemiseen.

Vaikka Aristoteles ei analysoi motiiveja, hän kuitenkin perustelee syyt sille, mihin retoriikkaa tarvitaan ja mikä tekee retoriikasta hyödyllisen. Näitä olivat monimutkaisten päättelyketjujen yksinkertaistaminen, vastakkaisuuksiin päättelemine sekä etenkin totuuden puolustaminen (Aristoteles *Retoriikka*, 1355a24–31). Näin ollen Aristoteleen retoriikka *pyrkii jotain saavutusta kohti*. Burkella retoriikka *etsii vastausta miksi jotain kohti pyritään*, mitä sen taustalla piilee.

4.3. Identifikaation konsubstantiaalisuus

Mikä tekee Burken identifikaatiosta erityisen suhteessa Aristoteleen vakuuttamisen lajeihin, on Burken yksityiskohtainen identifikaation prosessin läpikäyminen ja sen selittäminen, miten identifikaatio oikeastaan toimii. Aristoteles kuvaa *Retoriikan* II kirjassaan hyvin niitä eri piirteitä, mitkä vetoavat esim. luonteeseen, mutta siitä jää uupumaan selitys, *miten tai miksi jotkin seikat yleensä vetoavat ja miksi jotkut eivät*. Siitä jää uupumaan se, mitä vetoamisen prosessissa sisäisesti tapahtuu. Burken identifikaatio selittää osaltaan sen miksi retoriikkaa ja vuorovaikutusta tarvitaan.

Lähtökohta identifioitumisessa on siis, että kun kaksi erillistä identiteettiä kohtaavat, ne ovat ensinnäkin omia erillisiä yksilöitä. Jotta ne voivat olla vuorovaikutuksessa keskenään niiden tulee olla erillisiä, sillä ilman erillisyyttä ei vuorovaikutusta eikä retoriikkaa voi olla olemassa. Yksi ei voi olla vuorovaikutuksessa itsensä kanssa. Sama ei voi olla vuorovaikutuksessa saman kanssa, sillä se on sama, se on yksi ja sama. Mikäli kuvitellaan sellainen ideaalinen tilanne, että ihmiset olisivat

”yhtä” samaa substanssia (*truly of one substance*), niin kommunikointia ei tarvittaisi tai se olisi jatkuvasti täydellistä ymmärtämistä yksilöiden kesken. (Burke 1969b, 22.) Tilanne olisi kuin Star Trekissä, jossa Borgit jakavat kollektiivisen mielen. Burke määrittelee identifioitumisen näin ollen jakamisen kautta (*division*). Jotta jokin voi identifioitua jonkin kanssa, niiden tulee olla erotettu toisistaan (*divided*). Muutenhan substanssit olisivat yksimielisiä ilman mitään kohtaamista. Identifioiminen kompensoi ihmisten erillisyyttä. Erillisyys on identifikaation vastinpari. (Burke 1969b, 21–23; Summa 1996, 57.) Toki yksilö voi käydä keskustelua itsensä kanssa, mutta se ei ole vuorovaikutusta sen aidossa merkityksessä, sillä siinä yksilö vakuuttaa itse itsensä identifioiden itsensä oman itsensä kanssa. Perelmanilla itsekeskustelu päättyy retoriikan alaisuuteen (Perelman 1969, 20–22). Tähän voi vaikuttaa se, että Perelman käyttää luonnollisesta argumentaatiosta retoriikan käsitettä dialektiikan sijaan. Aristoteleella itsekeskustelu kuuluu dialektiikan piiriin ja siinä on kyse filosofisesta tiedon edistämisestä ja sitä tarvitaan uskottavien käsitysten (*endoxa*) tutkimuksessa ja ensimmäisten premissien muodostamisessa: siinä etsitään sellaista, mikä on totta ja mikä on epätotta (Aristoteles *Topiikka*, 101a28–35). Suostuttelun suhteen voidaan kylläkin hyvin kysyä, pystyykö ihminen suostuttelemaan itse itseään tiedostamatta, mikä on nähdäkseni hyvinkin mielenkiintoinen kysymys, jossa mennään itsepetokseen, valheeseen ja syvälle tiedostamattoman alueelle.

Mikäli yksilöt ovat vuorostaan taas täysin erillisiä, niin ne eivät voi olla myöskään liian erillisiä siten, etteivät ne kohtaa mitenkään. Tällöinhän ei vuorovaikutus ole mahdollista, jos ei ole mitään kenen kanssa olla vuorovaikutuksissa. Täten täydellinen erillisyys sulkee pois kommunikoinnin ja retoriikan mahdollisuuden eikä yksilö A voi identifioitua yksilön B kanssa, mikäli näillä ei ole mitään tarttumapintaa toisiinsa nähden. (Burke 1969b, 22.) Tästä johtuu, että *retoriikka ei voi toteutua täydellisen samuuden eikä täydellisen erillisyyden tiloissa*. Se on jossain siellä välimaastossa. Se on konflikteissa – kohtaamisissa.

Miten sitten on yksilön mahdollista identifioitua toisen yksilön kanssa? Burke esittelee termin *konsubstantiaalisuus* (*consubstantiality*). Jaettu substantiaalisuus voisi olla lähellä kuvaamaan ilmiötä, mutta silloin se sekoittuisi helposti edellä kuvaamani jakamisen (*division*) ja erillisyyden (*divided*) suhteen. Yhteissubstantiaalisuus voisi olla toinen vaihtoehto, mutta se viittaa mielestäni liialti samuuteen. Konsubstantiaalisuus tarkoittaa sitä, että yksilö A identifioituu yksilön B kanssa siten, että heillä on jokin yhteinen aspekti tai käsitys, jossa he *osittain yhdistyvät*, tai että toisella on usko siitä, että heillä on samat intressit joltain tiettyä asiaa kohtaan. Yksilöt ovat tällöin konsubstantiaalisia tämän aspektin suhteen. *Tässä konsubstantiaalisuudessa tapahtuu*

identifioituminen, tunnistaminen ja samastaminen. Substanssit menevät limittäin päällekkäin jonkin asian suhteen. Samaan aikaan yksilöt ovat itsenäisiä erillisiä identiteettejään. (Burke 1969b, 20–23.)

Burke antaa esimerkin konsubstantiaalisuudesta vanhemman ja lapsen välisen suhteen muodossa. Lapsi on oma yksilönsä, erillinen identiteetti, mutta samalla se on osa vanhempia. Lapsi on syntynyt vanhemmista. (Burke 1969b, 21.) Tässä Burke saattaa hakea mielikuvaa biologiasta ja konkretisoi tätä konsubstantiaalisuuden käsitettä. Itse miellän tilanteen sellaisena mallina, jossa kaksi erillistä ympyrää leikkaavat toisiaan. Molemmat ympyrät kuvaavat itsenäisiä identiteettejä. Kun ne ovat täysin päällekkäin, ei ole näkyvissä kuin yksi ympyrä – yksi identiteetti. Kun ne ovat täysin erillään, ne eivät kohtaa ja ovat toisistaan irrallisia täysin erillisiä identiteettejä. Kun ympyrät eivät ole päällekkäin, vaan leikkaavat toisiaan osittain, ne ovat edelleen omia identiteettejä, jotka kohtaavat toisensa leikkauspinnassa. Tämä leikkauspinta olisi se, missä ympyrät ovat konsubstantiaalisia ja voisivat identifioitua toistensa kanssa. Tämän leikkauspinnan kohdassa identiteetit jakavat samankaltaisen käsityksen jostain asiasta. *Ne ovat silloin siltä aspektiltaan samaa.*

Tästä voisi olettaa, että identifioitumisella on asteisuutensa. Mitä suurempi konsubstantiaalisuus substanssien välillä vallitsee, sitä voimakkaampi on identifioitumisen aste ja näin ollen retoriikan voima. Mikäli katsoo esimerkiksi keskustelua suomalaisuudesta, niin vahvimpia identifikaation aiheuttajia varmasti lienee itsenäisyys ja talvisodan henki, jotka samaan aikaan aiheuttavat paljon tunteikkautta. Aristoteleella oli tällaisesta tilanteesta esimerkki, joka painotti sitä, kuinka ateenalaisia on helppo ylistää Ateenassa, mutta koittakaapa ylistää ateenalaisia lakonialaisten keskuudessa. Näin syntyperä muodostaa osan identiteettiä ja tähän aspektiin yksilöt voivat vedota toistensa kesken.

Aristoteleella tulee ilmi identifikaatio mallina, mutta ei käsitteenä. Aristoteles puhuisi tässä kohtaa todennäköisesti paremminkin luonteesta, vaikka tilanne olisi sama kuin mitä Burkella identifioituminen tarkoittaisi.

4.4 Identiteettien ominaisuudet identifikaatiossa

Burken identifikaation prosessissa konsubstantiaalisuus on perustava identifikaation toteutumiseksi. Jotta yksilö voi kuitenkin jollain tavoin kokea konsubstantiaalisuuden toisen yksilön kanssa, näiden yksilöiden välillä pitää olla jotain mihin ne voivat toisissaan identifioitua. Yksilöissä pitää olla jotain minkä kanssa tai kautta koetaan tällainen yhteinen substantiaalisuus. Mikäli substantiaalisuus ei kata koko yksilöä, koska silloin yksilöt muodostaisivat yhden yksilön ja yhden identiteetin, niin mikä on se yksilön osa tai pinta, jossa yhteinen substantiaalisuus ilmenee konsubstantiaalisuutena?

Kun jotain asiaa tai oliota ajatellaan yleensä, niin sitä ajatellaan ja kuvaillaan asian tai olion erilaisten ominaisuuksien kautta. Yksinkertainen esimerkki tällaisesta ominaisuuksiin perustuvasta luokittelusta on vaikkapa eliökunnan luokittelujärjestelmä, jossa eri lajit ovat osa jotain sukua ominaisuuksiensa mukaan lajiteltuna. Suku puolestaan kuuluu johonkin heimoon, joka vastaavasti on osa jotain lajia ja niin edelleen. Samoin tavoin kuin asiat tulevat määriteltyiksi ominaisuuksiensa mukaan, niin nämä ominaisuudet ovat juuri niitä, joihin identifikaatio tarttuu. Jollain yksilöillä voi olla fyysisiä ominaisuuksia, kuten väri tai koko. Yhtä lailla mentaalisilta tiloiltaan yksilöitä voi yhdistää vaikkapa aatteet ja arvot. *Yksilön ominaisuuksilla on näin ollen identifioiva luonne.* Näin Burke vie identifikaation prosessina suhteellisen alkutekijöihin yksittäisten ominaisuuksien tasolle. (Burke 1969b, 23–24.) Tämä herättää kysymyksen siitä, miten nämä ominaisuudet syntyvät ja voiko näitä ominaisuuksia tartuttaa toisiin kohteisiin, ja jos voi, niin miten? Tällaisissa kysymyksissä päästään lähelle juuri kysymystä ideologioiden leviämisestä, kun mentaaliset ominaisuudet omaksutaan identifikaation avulla toisesta yksilöstä toiseen.

Fyysisiltä muodoiltaan ihmisen ominaisuudet ovat yleisesti havaittavia ja muodostuvat yleistiedon valossa ympäristöstä irrotettuina periytymisen myötä. Ulkoisilta ominaisuuksiltaan kukin objekti muodostuu muodostumisprosessinsa mukaan. Burke itse ei vastaa suoraan tällaisten ominaisuuksien muodostumisen kysymykseen. Kiinnostavaksi ongelma muodostuu, kun puhutaan mentaalisista tiloista. Aiemmin käsitelin tilannetta, jossa toinen yksilö saattaa suhtautua eli identifioitua asiaan eri tavalla kuin toinen yksilö riippuen yksilöiden varhaisimmista taustoista. Tällaisessa tapauksessa yksilöillä voi ajatella jo olevan olemassa tietyt ominaisuudet, jotka aiheuttavat konsubstantiaalisuuden kautta tapahtuvat identifioitumisen. Tällaisenaan tämä jättää kuitenkin avoimeksi sen, miten ne tätä konsubstantiaalisuutta edeltäneet asenteet ja arvot ovat alun perin syntyneet yksilöissä.

Mikäli kuitenkin ajatellaan ominaisuuksien muodostumisprosessia vaikkapa Aristoteleen potentiaalinen aktualisoitumisen suhteen, niin kyseinen prosessi tarkoittaisi sellaista ajatusmallia, jossa kaikissa olioissa periaatteessa olisi olemassa kaikki ominaisuudet, mutta ne puhkeavat kukkaan eli aktualisoituisivat eri tavoin kullakin oliolla potentiaalinsa mukaan. Aristoteelinen entelekiän teoria on nähdäkseni mielenkiintoinen seikka juurikin retorisen vaikuttamisen ja kasvatuksen näkökulmasta, sillä mikäli mietimme vaikkapa ihmistä varhaisessa vaiheessa, joka on ikään kuin tyhjä taulu – tabula rasa – ja joka pitää sisällään kaikki mahdolliset ajateltavissa olevat mentaaliset ominaisuudet, niin käyttämällä kasvatuksellista retoriikkaa näistä ihmisistä voisi muovata tietyn kaltaisia olioita valitun kasvatustavan mukaisesti. Tällöin tietyt mentaaliset ominaisuudet pysyisivät potentiaalissa ja tietyt valitut ominaisuudet aktualisoituisivat.

Sen sijaan että jokaisessa yksilössä olisi kaikki ominaisuudet olemassa jo potentiaalisen muodossa, entelekiä ja tabula rasa olisi mielestäni tässä yhteydessä hyvä ymmärtää pikemminkin metaforisesti, sillä ajateltavissa olevia mentaalisia ominaisuuksia ja tiloja on ääretön määrä. Tällöin yksi yksilö olisi enemmänkin *ideaalina* alit kaikille aktuaalisille ominaisuuksille. Se että jokaisessa yksilössä olisi kaikki mahdollisesti ajateltavissa olevat ominaisuudet todella olemassa potentiaalina tuntuu kestämättömältä ajatukselta, kun otetaan huomioon mielenfilosofinen keskustelu ja fysikalismi heikoimmassakin muodossaan. Luonnollisesti asia ei ole niin mustavalkoinen, sillä ihmiset ovat erilaisia ja siihen, miten kenestäkin tulee minkäkinlainen, vaikuttavat niin perinnölliset, eli fyysisen geeniperimän alaiset tekijät, kuin ympäristöllisetkin tekijät. Mutta tällaista ajattelua on hedelmällistä käydä hypoteettisella tasolla, kun suhteutetaan ajatusta vaikkapa erilaisiin yhteisöihin, joissa toisaalta vallitsee tietynlaiset arvojärjestelmät, jotka ovat suhteellisen vankkoja ja määrittäviä. Voidaan kenties kysyä, voisiko aristoteelinen entelekiä olla mahdollisesti ajateltavissa siinä tapauksessa, mikäli sille ei aseteta ehdotonta vaatimustasoa, vaan jossa yksilöillä olisi *riittävän* samankaltainen mentaalisten ja fyysisten tilojen joukko ja näin ollen rajoitettu yhdistetty potentiaali? Ovathan yksilöt monelta osin hyvinkin toistensa kaltaisia, jolloin voi olettaa, että ne jakavat perustaltaan samanlaiset lähtökohdat. Tällöin mentaaliset tilat, asenteet, arvot ja esimerkiksi moraalit, olisivat yksilöillä usein samankaltainen, mutta jättäisivät yksilöille mahdollisuuden muuttua ja olla toisinkin. Tämä myös tekisi muille yksilöille mahdollisuuden ennustaa, miten toiset yksilöt voisivat ajatella ja toimia.

Olipa ominaisuuksien alkuperäinen synty sitten niin tai näin, Burke muodostaa ominaisuuksista sen joukon, jonka kautta identifikaatio tapahtuu. Ominaisuuksien joukko on mielipiteiden ja asenteiden

osalta immateriaalisia eli mentaalisia ominaisuuksia, joita Burke käsittelee realistisella tavalla. Burkelle ominaisuudet ovat nimittäin kuin maisemassa (*scene*) olevia yksityiskohtia. (Burke 1969b, 24). Tässä ajattelu palautuu dramatismin kaltaiseen malliin, jonka mukaan esimerkiksi ahneus on agentin eli toimijan asenne maisemassa tai tilanteessa (*in the scene*). Näin yksilöistä muodostuu itsessään ympäristöjä eli maisemia, joissa esiintyy erinäisiä ominaisuuksia.

Kun tarkastellaan moraalia, niin yksilön moraali määrittyy tai pikemminkin kehittyy Burkella juuri ominaisuuksien myötä. Burke (1969b, 24) sanookin suoraan ”Man’s moral growth is organized through properties”. Kun siis yksilöt väittelevät jostain asiasta, eikä kohteena ole täysin positivistisin termein kuvatut tosiasiat, vaan etiikan piiriin kuuluvat seikat eli arvoasetelmat, retoriikka on tekemisissä vahvasti nimenomaan etiikan kanssa. Burken (1969b, 26) mukaan reettori ja moralisti tulevat samaksi siinä vaiheessa, kun tavoitteena on paljastaa havaitsemattomat identifikaation prosessit. Reettori on tällöin analysoija, ei puhuja. Tällaisia havaitsemattomia identifikaation prosesseja tapahtuu silloin, kun yhtä asiaa tarkasteltaessa siihen liittyy muitakin aspektoja. Yhden asian M esille nostaminen tai hyväksi tai huonoksi toteaminen saattaa edustaa toista asiaa N, jonka kanssa asia M on kiinteästi yhteydessä. Esimerkiksi tieteen puolesta puhuminen (N) saattaa sisältää taustalla piilevän toisen seikan, että tiedettä harjoitetaan sotilaallisista lähtökohdista (M). Näin ollen tieteen kohottaminen jalustalle kohottaa samalla sotilastoiminnan hyvään valoon. (Burke 1969b, 26.) Täytyy tässä kohtaa muistaa, että Burke kirjoittaa tekstinsä 1900-luvun puolessa välissä, jolloin maailmanlaajuinen aseellinen varustelu oli aluillaan ja tiede sen mukana valtapoliittisessa keskiössä.

Burke esittää tässä asioiden linkittymisessä toisiinsa nähdäkseni hyvinkin olennaisen ja yhden ydinajatuksen retoriikan luonteesta ja siitä, miten retoriikka toimii ja myös mihin sitä tarvitaan. Tässä tullaan mielestäni retoriikan syvemmälle idealistiselle tasolle eli havaitsemaan se, miten retoriikka toimii psykologisesti symbolien tasolla symbolien viedessä sisässään merkitystä toisesta asiasta kuin mitä symboli suoraan itsessään edustaa. Kyse on käytännöllisellä tasolla tarkasteltuna ominaisuuksien joukosta, jossa tavoitteena on edistää jotain tiettyä ominaisuutta tai arvoa tai asennetta M, mutta tehdään se ikään kuin piilossa korostamalla jotain toista yleisemmin hyväksyttyä ominaisuuteen M liittyvää ominaisuutta N. Tällaisessa toiminnassa korostettu ominaisuus N asettaa mukanaan tavoitellun ominaisuuden M positiiviseen valoon ominaisuuden N itsensä kustannuksella, kuten edellä tieteen hyvyys tekee myös sotilastoiminnasta hyvää. Tällainen ajatusmalli N(M) sivuaa troijalaisen hevosen kaltaista taktiikkaa. Tällaista reittiä pitkin erilaiset

mentaaliset ominaisuudet siirtyvät tai tarttuvat yksilöistä toiseen huomaamatta samoin kuin yksilön moraalit edellä mainitun mukaan kehittyvät retoriikassa ominaisuuksien muodossa.

Tässä retoriikka toimintana välittää yksilön A jo olemassa olevat asenteet ja arvot yksilölle B eli kyse on suhteellisen konkreettisesta asiasta, mutta tässä pyrkimys on vaikuttaa yksilön B mieleen B' sillä tavalla, että B hyväksyy yhden asian myötä jonkin toisenlaisen ajatusrakennelman. Retoriikka ja identifikaatio ovat tässä instrumentteja viemään taustalla vaikuttavaa ideologiaa yksilön A mielestä A' yksilön B mieleen B'. Jos symbolein toimiminen on jo itsessään idealistisella tasolla toimimista, mutta myös tavallaan realistista toimintaa, niin symboleihin sisällytetyt toiset symbolit ovat pitkälle siellä idealistisen maailmassa, josta Burke puhuu, kun hän sanoo retoriikan ulottuvan idealistiseen ulottuvuuteen.

4.5 Yleisö

4.5.1 Aristoteellinen yleisökäsitys

Burken retoriikassa identifikaation ohella välttämätöntä on myös identifioitavuus, joka on välttämätöntä niin Aristoteleelle, Cicerolle kuin Perelmanillekin. Se on välttämätön ylipäätään kaikelle retoriikalle kohtaamisen lisäksi. Ilman yleisöä ei ole nimittäin retoriikkaa. Ilman yleisöä ei ole ketään, jota tavoittaa, suostutella tai kenen kanssa kommunikoida. Retoriikkaa vaatii kohteen, jolle viesti voidaan kohdentaa. Käytän tästä ilmiöstä termiä kohdentaa, vaikka *to address* -verbistä voidaan puhua myös puhutteluna tai osoittamisesta. Kun jotakuta kehoitetaan tai suostutellaan tekemään jotain tai toimimaan jollain tavalla, vaatii se puhujan lisäksi vastaanottajan sekä näiden välillä olevan välineen, jota pitkin suostuttelu voi tapahtua. Suostuttelun sisältö on vuorostaan viesti, joka kulkee näiden pisteiden kautta. Tässä tullaan kommunikaatioteorioiden perusteisiin, mikä itsessään osoittaa, että retoriikka on läheisesti tekemisissä kommunikaation kanssa.

Kohdentaminen tai osoittaminen on antiikin aikoina tarkoittanut puheen kohdentamista *jollekin tietylle kuulijalle tai yleisölle*. Aristoteles määritteli yleisön siten, että se määritteli myös minkälaisesta retoriikasta oli kysymys. Erilaisia yleisöjä hänelle olivat tuomioistuimen tuomarit,

jotka päättivät menneistä asioista, kansankokouksen jäsenet, jotka kiistelivät tulevaisuudessa tehtävistä asioista ja päätöksistä sekä ihmiset yleisesti puhuttaessa epideiktisesti. Nämä olivat juhlapuheiden kuuntelijoita, joiden suosiota tai tuhtumusta tavoiteltiin. (Aristoteles *Retoriikka*, 1358a36–1359a29.) Jokaisessa paikassa oli myös tilanteeseen sopiva tapa puhua ja käyttää erilaisia metodeja argumenttien muodostamiseen. Toisissa syllogismin perustuvan enthymeman kaltainen perustelu oli parasta, toisissa tilanteissa esimerkit ja mallit ja vertaukset olivat omiaan saamaan yleisö vakuuttuneeksi. Kaikkia näitä yleisöjä yhdistää kuitenkin se, että ne ovat puhujasta riippumattomia reaali maailman objekteja, puhujasta riippumattomia toisia yksilöitä. Puhujan tuli ajatella yleisöä, jolle hän varta vasten oli aikeissa puhua.

Tällaista ajattelua voisi kutsua tämän päivän maailmassa kohderyhmäajatteluksi. Tällaisessa kohderyhmäajattelussa muodostetaan ennalta määrättyjä yleisökäsityksiä, joita hyödynnetään erityisesti markkinointiviestinnässä. ”Tunne yleisösi!” tai ”Tiedä kenelle puhut!” ovat varmasti monelle tuttuja lausahduksia, jotka ovat olleet tekemisissä vähänkään markkinoinnin tai politiikan kanssa.

Aristoteleelle nämä yleisöt ovat erilaisia, mutta ne kaikki ovat muodoltaan periaatteessa samankaltaisia. Kaikissa tapauksissa ne pitää ottaa huomioon samalla tavalla objektiivisena kuulijajoukkona. Aristoteles käsittelee kuitenkin kuulijaa kahdessa muussakin tapauksessa, joko yksittäisenä kuulijana tai puhujaa itse kuulijana. Kuulija yksittäisenä kohteena on tilanne, jolloin kuulija muodostaa väittelyparin puhujan kanssa. Kyseessä on väittelytilanne tai väittelyharjoitus. Tällöin pyritään kumoamaan vastaväittelijän argumentit ja vastaavasti vahvistamaan omaa kantaa omilla argumenteilla.

Kolmas yleisö, puhuja itse, ei esiinnykään Aristoteleelle enää retoriikan piirissä, vaan dialektiikan piirissä, kun puhuja puhuu itselleen etsiessään filosofista tietoa. Tämä käsitys muuttaa kohteen luonnetta. Aristoteleella kohdetta ei tällöin enää suostutella, vaan kyse on dialektisesta prosessista, mietiskelystä ja pohdinnasta, jonka avulla pyritään etsimään ensimmäisiä premissejä, jossa kyse on nähdäkseni tiedon hankinnasta ja totuuden muodostamisesta uskottavista käsityksistä. Puhujan käydessä dialektista keskustelua itsensä kanssa, hän pyrkii etsimään argumentteja ja kumoamaan niitä ilman intressejä, löytääkseen mahdollisimman todellisia periaatteita. Se on kuitenkin luonteeltaan keskustelevaa toimintaa.

Burke nähdäkseni käsittää Aristoteleen dialektiikan hieman eri tavalla tästä näkökulmasta käsin väittäessään, että Aristoteleen dialektiikka ja sokraattinen metodi olisivat paremmin sopiva kielellisiin harjoituksiin, joissa dialektisesti etsitään oikeuden, totuuden ja kauneuden ideoita sen sijaan, että sillä pyrittäisiin tiedon keräämiseen empiristisin keinoin, kuten tieteellä on tapana. Tällaista dialektiikkaa tulisi Burken mukaan ajatella tästä syystä ensisijaisesti ideologiana. (Burke 1969b, 53.) Yhdyn Burken näkemykseen siinä, että dialektiikka olisi tällaista perimmäisten ideoiden kielellistä käsittelyä, mutta se on samalla totuuden etsimistä tai totuuden perustamista tällaisiin ajatuksellisiin totuuksiin. Kyse on tässä sellaisista totuuksista, joita ei voi empiirisesti tutkia ja joita empiirinen tutkimus olettaa taustalla, jotta se voi tehdä empiiristä tutkimusta näistä lähtökohdista. Muistuttaa erehdyttävästi Aristoteleen ensimmäisiä premissejä enkä välttämättä rinnastaisi asiaa Burken tavoin ideologiaan.

4.5.2 Perelmanin universaali yleisö

Perelmanin käsitystä yleisöstä käsittelin jo retoriikan rationaalisuutta ja objektiivisuutta käsittelevässä luvussa, joten toistan vain lyhyesti Perelmanin käsitykset pääpiirteittäin. Perelmanilla aristoteelinen yleisö edustaa erityistä yleisöä. Tätä yleisöä suostutellaan (*persuading*). Erityisen yleisön lisäksi on ajateltava universaalia yleisöä, joka on puhujan tai kirjoittajan ajattelema kaikkien rationaalisten olentojen joukko, jolle viesti menee eteenpäin. Tämä universaali yleisö pitää vakuuttaa (*convincing*) ja tämän yleisön hyväksynnän kautta muodostuu käsitys luonnollisen argumentaation objektiivisuudesta. Perelman toi esiin myös eliittiyleisön käsitteen, joka on autoritäärinen yleisö, joka on erityisyleisön kaltainen yleisö, mutta jolla on poikkeuksellisen paljon arvoa, kun punnitaan väitteiden hyväksyttävyyttä.

Se mitä en käsitellyt aiemmin on Perelmanin puhuja itse yleisönä. Tällainen tilanne on pohdiskelu. Pohdiskelussa puhuja on kaikkein vilpittömin itselleen ja pohdiskellessaan ihminen muodostaa universaalien yleisön totena pitämiä totuuksia. Vakuutumme itse omista argumenteistamme, mutta suostuttelua pohdiskelussa ei ole. Vaikkakin voimme kuvitella hyvän minän ja pahan minän välistä kaksinkamppailua, emme suostuttele itse itseämme, vaan argumentaatiomme vakuuttaa meidät toimimaan tietyn tavoin. Toimimme omien ideoiden kautta. Tietysti ihminen voi huijata itseään, mutta tällöin hän on tietoinen tästä eikä sitä voida lukea suostutteluksi. Suostuteltavaksi tuleminen

tarvitsee jonkun ulkopuolisen suostuttelijan. (Perelman 1969, 41.) Näin itsensä suostuttelusta tulee itsensä vakuuttamista. Tämä vastaa pitkälle Aristoteleen filosofisen tiedon edistämistä dialektiikan päämääränä.

4.5.3 Minä Burken yleisönä ja kohteena

Kun tullaan Burken käsitykseen yleisöstä, tilanne muuttuu aiempaan nähden hienoisesti. Burken taustalla on nimittäin freudilainen käsitys minästä.

Burken käsitys kohdentamisesta ja yleisöstä on nähtävissä jo hänen kohdentamisen käsittelyyn lähtemisessä. Hän ei lähde muodostamaan ulkona olevaa erityistä kohderyhmää, vaan paneutuu välittömästi individualistiseen käsitykseen kohteesta. Burke ottaa lähtökohdaksi Freudin ja kolmannen persoonan, joka on hänelle tarkasteltava yleisö: *puhuja itse, jolle hän itse yksityisesti esittää ideat ja kuvat moralistista tarkoituspäätöksensä*. Aristoteellinen yleisökäsitys on ikään kuin itsestänselvyys Burkelle. Siirtyminen yksilön psykologisiin ulottuvuuksiin tässä yhteydessä tarkoittaa Burkelle siirtymistä moderniin kristinuskon jälkeiseen (*post-Christian*) retoriikkaan. (Burke 1969b, 37–38.)

Burken kiinnostus psykologisiin piirteisiin ja yksilöön itse ei sinällään tule yllätyksenä ottaen huomioon, että Burken keskeisenä käsitteenä on identifikaatio ja identiteetti. Freud on vain luonnollinen askel ymmärtää yksilöä. Burke on kiinnostunut itselle esitettävistä tekosyistä, joilla yksilö perustelee asioita itselleen. Kyseessä on itsensä pettämisen mahdollisuus ja Burke liikkuu yksilöstä sosiaalisen suuntaan. Mikäli yksilö pettää itse itseään, niin samasta asiasta voi olla huolissaan yhteisön osalta sekä olla huolissaan yksilön muodostumisesta yhteisössä yhteisön moraalikäsitteiden mukaan. (Burke 1969b, 39.)

Burke käsittää suostuttelun tapahtuvan kahdessa eri tasossa. Ensimmäinen kohteena on yksilö, jota suostutellaan ulkopäin (*from without*). Tämä vastaa nähdäkseni perinteistä aristoteelista kohderyhmäajattelun muotoa tai väittelytilannetta. Puhuja suostuttelee itsensä ulkopuolella olevaa kuulijaa eli toista identiteettiä. Tämä ei kuitenkaan riitä suostuttelun onnistumiseksi, vaan kuulijan pitää tämän jälkeen suostutella itse itsensä (*from within*). *Vain ne ulkopuoliset äänet ovat*

effektiivisiä, jotka läpäisevät molemmat suostuttelun tasot. (Burke 1969b, 39.) Tässä on samansuuntaista ajattelua kuin Perelmanilla, joka käyttää tästä kaksitasoisuudesta nimitystä *suostuttelu/vakuuttaminen*. Perelmanilla suostuttelun ja vakuuttamisen ensisijaisena kohteena ovat erityinen yleisö ja universaaliyleisö. Kun tullaan itsen tarkasteluun, myös Perelmanilla suostuttelu eroaa vakuuttamisesta siinä, että suostuttelu tapahtuu ulkopuolisista lähteistä ja vakuuttaminen tapahtuu yksilön *vakuuttaessa itse itsensä suostuteltavan asian suhteen*. Tässä seikassa on nähtävissä myös Aristoteleen dialektinen prosessi, jossa yksilö käy yksinpuhelua ensimmäisten premissien löytämiseksi. Yksilö näin ollen vakuuttaa itse itsensä Aristoteleenkin teoriassa. Sekä Burken että Perelmanin malleissa dialektiikka on vain nidottu yhteen retoriikkaan kuuluvaksi.

Kun ajatellaan tätä suostuttelun ja vakuuttumisen näkökulmaa identifikaation teoria silmällä pitäen, voidaan päätellä, että mitä voimakkaampi identifioitumisen aste on kyseessä, sitä todennäköisemmin kohteena oleva yksilö on suostuteltavissa ja tulla vakuuttuneeksi esitettävästä asiasta.

Burken kohdalla mielenkiintoiseksi käsitteeksi tässä yhteydessä nousee freudilainen neuroosin käsite. Missä määrin yksilö on neuroottinen käydessään tällaista itsekeskustelua ja missä määrin hän on ikään kuin kolmannen persoonan muodossa, jossa yhtälössä ovat *ego, id* ja *super-ego*. En käsittele psykoanalyysiä tässä yhteydessä enempää, koska aihe rajautuu tällöin liiaksi sivuraiteille. Burke kuitenkin jatkaa aiheesta pitkälle myöhemmässä käsittelyssään. Näkisin, että tällä aiheella on erityisen paljon annettavaa ymmärrettäessä retoriikan vaikuttavuutta ihmisissä.

Se mikä tässä on taas huomioitavaa ajateltaessa ideologioiden leviämistä yksilöistä toiseen ja ideologioiden viemistä eteenpäin retoriikan avustuksella, on se miten tämä kaikki käydään yksilöiden A ja B mielten A' ja B' osa-alueilla. On kiintoisaa huomioida miten tämä yksilö B tulee ensin suostutelluksi ja sitten vakuuttuneeksi esitetystä asiasta N ja miten identifikaatio on tämän prosessin keskeinen tekijä. Samaan aikaan retoriikan välineet ovat hyvin käytännöllisiä tapoja vaikuttaa. Tähän kun tuodaan lisäksi osana troijalaisen hevosen strategia, jossa asiaa M viedään esitetyn asian N varjolla eteenpäin, saadaan yksilö B vakuuttuneeksi asiasta N ja samalla myötämieliseksi asiaa M kohtaan näiden asioiden välisen linkityksen myötä.

4.6 Identifikaatio kahden ulottuvuuden välissä – ideoista vaikutuksiin

Kun identifikaation prosessia tarkastelee osana kokonaisuutta, on se mielestäni ikään kuin kahteen suuntaan avautuva prosessi. Se operoi kahdessa ulottuvuudessa. Ensinnäkin siinä vaikutetaan symboleilla realistisesti johonkin toiseen yksilöön. Jonkinlainen havainnointi on välttämätöntä, sillä eihän ilman fysikaalisesti tuotettuja merkkejä ole vuorovaikutusta. Tässä suhteessa symboliikka ja identifikaatio ovat realistista. Toiseksi tämä symbolein tapahtuva vaikutus etenee identifikaation välityksellä, joka on yhteydessä vaikutettavan ajatuksiin. Nämä vaikuttajan tai puhujan ajatukset muuttuvat uudelleen toisenlaiseksi toiminnaksi vaikutettavassa yksilössä, kun tämä toinen yksilö on hyväksynyt ajatukset. Näin ollen identifikaatio on kuin portti kahden maailman välillä. Identifikaatio tapahtuu mentaalisissa prosesseissa sekä vaikuttaa realistisesti realistisessa ulottuvuudessa toisen yksilön kautta.

Kun katsomme identifikaatiota prosessina siinä hetkellisessä tilanteessa, kun se aktualisoituu fysikaalisina merkkeinä, signaaleina tai symboleina, niin identifikaatio *itsessään* on samaan aikaan sekä jotain realistista että mentaalista, sillä se sisältää realistisen eli konkreettisen symbolin sisään kirjoitetun merkityksen – idean. Tällöin yleisö tunnistaa annetun symbolin sisältämän idean. Identifioituessaan tähän ideaan yleisö samastaa itsensä puhujaan. Prosessi täydentyy suostutteluksi, kun kuulija itse vakuuttaa itse itsensä tästä ideasta. Symboliikan sisällöllisissä ulottuvuuksissa ollaan pitkälle idealistisessa maailmassa, sillä symboliset merkit saavat merkityksensä yksilöiden mielikuvien kautta eli ideoiden parissa. Jokainen tulkitsee merkit omalla tavallaan. Voidaan kuitenkin olettaa, että ihmiset ovat suuressa määrin samankaltaisia, varsinkin samassa kulttuuriperinnössä, jolloin ennustettavuus merkkien samankaltaisille tulkinnoille on suhteellisen hyvä. Näiden merkkien mukana kulkevat ideat ja siten myös ideologiat. Mikäli prosessissa tapahtuu merkittävä tulkinnallinen ero, niin silloinhan vastapuolen ei voi kuvitella kokevan niinkään samastumista vaan eriytymistä.

Näin ollen identifikaatio itsessään on realistisen maailman ja idealistisen maailman kohtaamispisteessä, symbolissa, jossa ideologia yhdistyy todellisuudessa. Lisäksi prosessi johdattaa lähtökohtaisen idean realisoituneeksi yleisön todellisuuteen vaikuttavassa toiminnassa, joka on seurausta mentaalisten tilojen aktivoitua realistiseksi havaittavaksi vaikutukseksi.

Lopuksi käsittelen näiden identifikaatioiden taustalla olevia ideologioita, mitä ne ovat ja miten ne vaikuttavat ympäristöönsä symboleissa ja niiden merkityksissä.

5 Ideologian retoriikka

5.1 Retoriikan kaksi eri muotoa

Kun katsotaan aiemmin käsitellyn valossa retoriikan luonteen muuttumista, voidaan nähdä kuinka retoriikka liukuu idealismin ja realismin välimaastossa. Tässä yhteydessä tulee ymmärtää idealismi ja realismi eri näkökulmista kuin mihin ne useimmiten liitetään. En tarkoita jaottelulla klassista ontologista jaottelua siten, että todellisuus olisi perimmältä olemukseltaan joko henkinen tai aineellinen, vaan että retoriikka on sekä realistista ja yleisiä asioita käsittelevä varsin käytännöllinen taito että motiivien päämääriä tavoitteleva instrumentti, jossa vallalle nousee jokin erityinen taustalla vaikuttava ideologia, jonka edistämistä retoriikka palvelee.

Vaikka retorisen toiminnan taustalta löytyy erinäisiä motiiveja ja ideologioita, retoriikan käytännöllisyys ilmenee taitona, mitä se on ollut ennenkin. Aristoteelinen retoriikka ei ole hävinnyt minnekään, vaan tarkasteluun on tullut lisäksi motiivien perspektiivi. Retorisella analyysillä voidaan avata sellaisia toiminnan taustalla vaikuttavia näkökulmia, jotka muuten jäisivät piiloon. Samaan aikaan retoriikkaa voidaan käyttää toiseen suuntaan tietoisesti hyväksi häivyttämällä tavoiteltavia asioita joidenkin toisten asioiden taakse. Tällaista suunnitelmallista retorista toimintaa käytetään hyväksi propagandassa ja mainonnassa ja välineinä toimivat yhtä hyvin niin Burken identifikaatio kuin Aristoteleen vakuuttamisen taito.

Esitänkin aiemmin käsittelemäni perusteella ja Burkeen nojautuen, että retoriikalla on ikään kuin kaksi muotoa: *realistinen ja idealistinen muoto*. Realistista muotoa edustaa aristoteelinen klassinen käsitys retoriikasta taitona, jolla vaikutetaan valintoihin ja muokataan ympäristöä. Tällaisesta muodosta sopii hyvin esimerkiksi asianajaja, joka ei ole sidottu mihinkään tiettyyn ideologiaan, vaan jonka edustettavat henkilöt vaihtuvat ja sen myötä edustettavat asiat. Asianajaja edustaa milloin mitäkin asiaa ja pyrkii toimimaan edustettavansa eduksi. Asianajaja käyttää siten retoriikkaa

sen realistisessa toiminnallisessa, suostuttelevassa, muodossaan hyväksi päästäkseen tavoitteisiinsa. Asianajajan toimintaa ei ideaalissa tilanteessa ohjaa asianajajan taustalla piilevät ideologiat, vaan sitä ohjaa ulkopuoliset tavoitteet. Tavoitteena on saada aikaiseksi ratkaisu. Luonnollisesti asianajaja käyttää hyväkseen tuomareiden uskottuja uskomuksia ja asenteita. Tällöin retoriikka ulottuu idealistiseen ympäristöön, mutta ei ole lähtöisin puhujan taustalla piilevistä motiiveista. Kaikki tuntevat asianajajan motiivin, joka on olla mahdollisimman hyödyksi sille, kenen asiaa hän ajaa. Tilanne muistuttaa paljon Ciceron ajatuksia retoriikasta.

Kyiseiselle asianajalle voisi antaa käyttöön Aristoteleen normatiiviset ohjeet enthymemaan ja esimerkkiin perustuvasta argumentin muodostamisen teoriasta retorisenä elementtinä, tunteiden ja luonteen vaikutuksesta sekä näkökulmien valitsemisesta. Asianajaja pystyisi niitä noudattaen saavuttamaan tavoitteensa tehokkaammin.

Kun tätä verrataan retoriikan idealistisiin muotoihin, niin siellä retoriikka vaikuttaa yksilöiden sellaisten piilevien motiivien puolesta, jotka eivät ole niin selkeästi esillä kuin miten ne kuvaamassani asianajajan esimerkissä olivat havaittuina. Retoriikan idealistisessa muodossa tarkoituksena on Augustinusta mukaillen viedä jotain asennetta tai ideologiaa eteenpäin, jonka vaikutukset eivät välttämättä konkretisoidu suoraan toisten yksilöiden havaittavana toimintana, vaan näyttäytyvät pikemminkin ajatuksissa ja asennemuutoksina. Tällaista toimintaa kuvastaa hyvin saarnaaminen. Saarnaamisessa ei ole tarkoitus saada aikaiseksi ratkaisua johonkin asiaan sillä saarnaamisen hetkellä, vaan tarkoitus on saada ihmiset myötämielisiksi ja vakuuttumaan saarnaajan taustalla olevista ajatuksista – ideologiasta. Tällöin retoriikan idealistinen muoto vaikuttaa salakavalasti kuulijoiden mielissä ilman pyrkimystä jonkin asian ratkaisemiseksi tai suoraan havaittavaan toimintaan saattamiseksi.

Muodoltaan idealistinen retoriikka operoi symbolien tasolla. Kun palataan Burken (1969b, 46) ajatukseen:

”However, the resources of identification whereby a sense of consubstantiality is symbolically established between beings of unequal status may extend far into the realm of the *idealistic*.”

huomaamme, että identifikaation resurssit ulottuvat kauas idealistiseen valtakuntaan. Resurssit on epämääräinen sana tässä, mutta oletan sen tarkoittavan identifikaation taustalla olevia identifioitavia

asioita tai ominaisuuksia. Identifikaatio perustuu konsubstantiaalisuuden tunteeseen, joka muodostuu symbolisesti erilaisten yksilön välillä.

Luonnollisesti retoriikan eri muodot eivät ole toistensa poissulkevia, vaan käytännöllinen retoriikka voi edesauttaa ideologian juurtumista tai muutoksia asenteissa. Vuorostaan idealistinen retoriikan muoto voi johdattaa jossain myöhemmässä vaiheessa aktiiviseen toimintaan, joita ohjaa taustalla vaikuttava ideologia. Kyse on kokonaisuutena retoriikasta, mutta sen voi ajatella olevan eri muotoista eri tarkoituseriä ja tavoitteita tarkasteltaessa.

5.2 Marxin ideologia

Samoin kuin retoriikka on sekä käytännöllistä eli realistista että ideoiden tasolla vaikuttaen idealistista, ideologiaa voidaan käsitellä sekä ideoista syntyvänä tai sitä voidaan tarkastella materialistisesta todellisuudesta nousevana maailmankuvana. Paneudun ideologian käsitteeseen tarkastelemalla Burken käsitystä marxilaisesta ideologiakritiikistä.

Marxin retoriikan käsityksen Burke tulkitsee siten, että retoriikka olisi Marxille tieteen tai taidon sijaan *konsti puhua yhteiskunnallisista asioista huonosti*. Retoriikka liittyy marxilaisten mukaan fasistiseen, kapitalistiseen ja ei-marxilaiseen terminologiaan tai ideologioihin. Vastaavasti punaisen retoriikan olemassaolo kiellettiin, jonka sijaan oli olemassa marxilainen tiede. (Burke 1969b, 101–102.) Tässä ajatustavassa on nähtävissä se tieteen retorisuus, josta Burke puhuu ja jota käsitelin jo aiemmin. Tiedettä käytetään retorisesti hyväksi esittämällä tieteellinen totuus. Marxilainen esitys oli tiedettä ja tieteen voi ajatella käsittävän totuuden. Näin ollen tiedettä käytettiin tästä näkökulmasta itse retorisesti hyväksi retoriikka-syytösten torjumiseksi. Tässä on samankaltaisuutta Augustinuksen ajattelun suhteen, jolle Jumala oli totta, Jumala oli kaikkialla ja Jumala oli viisautta. Sanan levittäminen oli viisauden levittämistä. Augustinus tuskin ajatteli esittävänsä yleisölle esimerkiksi eksplisiittistä käsitystä valtarakennelmien ylläpitämisestä Jumalan sanan avulla. Käsitys tiedosta ja sitä seuraavista viisaudesta ja totuudesta perustuvat dialektiikkaan. Marxilaisille materialistinen dialektiikka on realistinen näkökulma todellisuuden jäsentymisestä. Augustinukselle se oli Jumala.

Tässä vaiheessa käsitykset dialektiikasta ja retoriikasta voi mennä jo asteittain sekaisin. Kun aristoteeliseen dialektiikan lisäksi lisätään vielä Perelmanin käsitys luonnollisesta argumentaatiosta, joka on kuin dialektiikkaa, mutta kuitenkin retoriikkaa, harhautumisen mahdollisuus dialektiikan suhteen on suuri. Platoninen ja aristoteelinen dialektiikka ja myöhempi hegeliläinen dialektiikka ja marxilainen materialistinen dialektiikka ovat jossain määrin kaikki kuitenkin samankaltaisia keskenään sen suhteen, että kaikissa näissä on eräänlaista dialogista luonnetta ja kaikissa on jonkinasteinen pyrkimys tiedon ja toden selvittämiseksi.

Marxilainen materialistinen dialektiikka on vastaus Hegelin dialektiikalle. Hegelin teoriassa Absoluuttinen Henki tai Idea kehittyy historiallisesti ja täydellistyy valtion muodossa (Ikäheimo 2014). Hegelin dialektiikassa ymmärrys tai tieto koostuu teeseistä (abstraktio), antiteeseistä (negatiivinen järki) ja niiden yhdistävästä synteisistä (spekulaatio), jonka tarkoituksena on osoittaa, että teesi ja antiteesi on vain yhden asian eri puoli ja todellisuus on pohjimmiltaan ideaalista (Jauhiainen 2014). Marx kääntää asian pääläelleen. Marxin teoriassaan todellisuus ei ole peräisin ideoista, vaan että tiedollinen ulottuvuus syntyy materiaalisesta järjestyksestä käytännön ja toiminnan tuloksena.

Burke (1969b, 104) esittää marxilaisen ideologiakritiikin taustalla vaikuttavan käsityksen ideologiasta, joka syntyy siten, että niissä ideat ovat ensisijaisia, joista muodostuu todellisuus:

”An inverted genealogy of culture, that makes for ”illusion” and ”mystification” by treating ideas as *primary* where they should have been treated as *derivated*.”

Burke viittaa tässä Marxin ja Engelsin teokseen *The German Ideology*, joka ruotii sitä, miten ideologiat ohjaavat toimintaa todellisuuden jäsentymisessä. Tästä näkökulmasta Burke yrittää ymmärtää mitä Marx ja Engels yrittävät sanoa väittäessään, että uskonnolliset ja kapitalistiset maailmankuvat ovat ideoista syntyviä ideologioita, mutta marxismi ei ole. Marxismissa ideologiat syntyvät ideoiden sijaan todellisuudesta, eikä se ole siten ideologia. Marxismissa ei näin ollen voi olla ideologiaa, mikäli sen mieltää edellä olevalla tavalla materialistista lähtökohdista syntyneeksi. Marxismissa seurataan todellisuutta ja mennään sen mukana. (Burke 1969b, 104–109.) Todellisuus toteuttaa itse itseään, mikä saattaa vaikuttaa jopa suhteellisen deterministiseltä näkemykseltä. Determinististä Marx kuitenkin sen ajatteli olevan, sillä materialistinen toiminta vaati tekoja, mikä mahdollistaa todellisuuden muodostumisen tekojen mukaan. Teot taas voivat olla toisinkin. Ajatus

tässä vastakkainasettelussa on kuitenkin osoittaa, kuinka kapitalismin ollessa ideologia se on vain hetkellinen todellisuuden ilmentymä – illuusio ja mystifikaatio.

Burke esittää marxilaisuuden kautta ideologiaa siten, että työn jaosta ja yhteiskunnan jakamisesta sosiaalisesti ja ekonomisesti eri luokkiin syntyy hallitseva luokka. Tämän hallitseva luokan ”ideologit”, spesialistit, muokkaavat sopivan idean ja hallitessaan ”ilmaisukanavia”, siitä tulee hallitsevaa luokkaa palveleva hallitseva idea. Hegeliläistä idean kehitystä seuraten ideasta muodostuu todellisuutta konstituiva idea, joka asettaa illuusion verhon todellisuuden päälle. Hallitseva idea pyrkii pitämään yhtenäisyyttä yllä, jolloin hallitseva luokka pysyy hallitsevana luokkana. Ideologisenä metodina tällaisen yhtenäisyyden aikaan saattamiseksi on esimerkiksi ajatus ”yhdestä kansakunnasta”. Kyse on sumuverhon asettamisesta todellisten asiointilojen ylle, joka tapahtuu *ideologisella mystifioinnilla*. (Burke 1969b, 104–109.)

Voidaan olla eri mieltä siitä on onko marxismi itsessään ideologiaa vai ei. Burke itsekin esittää yllä olevan ajatuskulun vain osoittaakseen ideologian merkityksen marxismissa. Kuvauksessa tulee kuitenkin ilmi se näkökulma, miten ideologia vaikuttaa yleisesti todellisuuden luonteeseen. Retoriikan tehtävä ja tarkoitus idealistisesta näkökulmasta onkin ideologian levittäminen, *illuusion ja mysteerin ylläpitäminen*. Mikäli esimerkiksi kapitalistinen käsitys olisi vallitseva ideologia, niin ne jotka tästä ideologiasta hyötyvät, haluavat ylläpitää ideologian kaltaista todellisuutta. Tätä asetelmaa Marx pyrkii Burken mukaan kumoamaan.

Yhtä lailla marxilainen käsitys kommunismista, joka on ajatuksen tasolla ideologia siinä missä kapitalismikin, kehittää oman retoriikkansa aatteelle soveltuvan todellisuuden aikaansaamiseksi, vaikka niin sanottu punainen retoriikka halutaankin torjua. Marxilainen retoriikka perustuu ensin materialistiseen dialektiikkaan eli niin sanottuun tieteseen, joka ei ole ideoista lähtöisin ja jossa kerrotaan miten asiat ovat (*Rhetorica Docens*); se koskettaa jonkun luokan tai joidenkin etua ja näkökulmaa, joka kehottaa tiedon kaltaiseen toimintaan (*Rhetorica Utens*). Silloin kun ennustetaan tulevaisuutta, marxilainen näkemys on kuitenkin vain yksi näkemys muiden joukossa ja siten puolueellinen. Puolueellisuus taas on yksi retoriikan peruslähtökohdista. Marxilaisuus on itsessään dialektisessa suhteessa muihin ideologioihin, minkä marxismi yrittää kiistää väittäen olevan ei-ideologia. (Burke 1969b, 103–104.) Kyseessä on Burken lähtökohdista katsottuna marxilaisen retoriikan analyysistä. Tällainen retorinen analyysi osaltaan paljastaa, kuinka ideologia vaikuttaa toiminnan taustalla ja miten retoriikka on tekemisissä ideoiden kanssa. Ideologisella retoriikalla

vaikutetaan käsityksiin, joiden myötä ideologia leviää ja jonka seurauksena toimimisella vaikutetaan tulevaan todellisuuteen.

Burke näkee marxilaisen dialektiikan perustuvan jakamiseen, kun taas idealistinen, hegeliläinen, dialektiikka perustuu yhdistämiseen. Burke kehottaa katsomaan retoriikan motiiveja ja etsimään ideologista mystifikaatiota aina silloin, kun puhutaan omaisuuden aiheuttamasta sosiaalisesta jakautumisesta ja työn jakamisesta käyttäen mistisiä yhdistäviä käsitteitä. (Burke 1969b, 108.) Samankaltaista analyysia voitaisiin tehdä Augustinuksen ajattelusta ja voitaisiin kysyä, kenen etua Jumala palvelee.

5.3 Puolueellinen ja universaali intressi sekä eulogiset ja dyslogiset termit

Marxin ideologisesta mystifikaatiosta päästään siihen, että tällaisella ideologisella myytillä, kuten vaikkapa ”yhteinen kansakunta” tai ”amerikkalainen unelma”, pyritään ylläpitämään tai saavuttamaan hallitsevan idean ja sen myötä hallitsevan luokan tavoittelemaa tilaa. Ideologisessa myytissä puhutaan jostain sellaisesta asiasta, jonka useimmat hyväksyvät tai ovat oppineet hyväksymään. Harva kannattaa vaikkapa demokratian uudelleenjärjestelyä, mutta kun tarkastellaan nykypäivänä tarkemmin demokratiaa, niin minkälainen se oikeastaan onkaan. Tai minkälainen on yhtenäinen kansakunta? Onko olemassa yhtenäistä kansakuntaa vai onko olemassa illuusio yhtenäisestä kansakunnasta? Mihin yhtenäisyys perustuu? Kulloisellekin vallan haltijalle on hyvä pitää yllä olemassa olevaa järjestelmää, jolloin hallitsijalle olisi edullista saavuttaa tilanne, jossa jokaisen siinä yhteisössä olevan yksilön jäsen kokisi olevan merkittävä ja olennainen osa yhteisöä – kuulua yhteisöön.

Tällaisista myyttisistä termeistä Burke käyttää Jeremy Benthamia ja Marxia mukaillen nimitystä *universaali intressi (universal)*. Kun universaali intressi esitetään, se saa laajaa kannatusta. Samankaltaista ajattelukaavaa voidaan ajatella havaittavaksi Perelmanin universaalissa yleisössä. Kuten aiemmasta muistamme, argumentin tulee Perelmanin mukaan olla mahdollisen objektiivinen, jotta se voidaan hyväksyä. Objektiivisuus määrittyy laajan hyväksynnän kautta. Laaja hyväksyntä antaa uskottavuutta ja siten se vakuuttaa. Kun universaali intressi esitetään argumenttina jonkun toisen siihen kuulumattoman asian puolesta, se puoltaa tätä toista asiaa. Universaalilla intressillä

voidaan puoltaa ja edistää *puolueellista intressiä (factional)*. (Burke 1969b, 102.) Mikäli ranskalaisille esitetään jotain puolueellista intressiä, niin on hyvä edistää jotain asiaa universaalisti hyväksytyjen arvojen vapauden, veljeyden ja tasa-arvon nimissä. Mikäli taas Suomessa halutaan jotain saavutettavaksi, niin koti, uskonto ja isänmaa ovat meille universaaleja intressejä, joita hyväksikäyttämällä meidän puolueellinen intressi hyväksytään todennäköisesti helpommin.

Benthamin osalta Burke viittaa tällaisen kaksinaistason yhteydessä Benthamin teokseen *Book of Fallacies*. Burken esityksessä Bentham lähtee siitä, että käyttämämme termistö voidaan jakaa *eulogisiin* ja *dyslogisiin* termeihin sekä neutraaleihin termeihin. Eulogiset termit ovat neutraaleista johdettuja samasisältöisiä termejä, jotka *esittävät* neutraalin termin sisällön *suopeasti*. Dyslogiset termit ovat vuorostaan sellaisia, jotka *saattavat* neutraalin termin sisältämän sisällön näkymään neutraalia *termiä huonommassa valossa*. Esimerkiksi mikäli neutraali termi olisi ”uteliaisuus”, niin eulogistinen termi samasta asiasta voisi olla ”tiedonhalu” tai dysloginen termi vuorostaan ”urkkiminen”. (Burke 1969b, 92.)

Samoin voidaan ajatella rahaa antava ihminen joko armollisen anteliaaksi tai holtittoman leväperäiseksi. Mikäli halutaan investoida armeijaan, voidaan korostaa puolustamista tai hyökkäystä. Tämän hetken poliittisessa ilmapiirissä voidaan kysyä onko kriittisesti maahanmuuttoon suhtautuva rasisti vai realisti? Jumalan pelkoa voidaan kutsua niin hurskaudeksi kuin uskoksi ylikuonnolliseen. Näillä niin sanotuilla peitesanoilla on yhteys universaaliin ja puolueelliseen intressiin. Jokin termi itsessään voidaan esittää universaalisti hyväksyttävämpänä kuin toinen, ja taustalla oleva puolueellinen intressi, motiivi, edistyy tällaisen universaalintressin tai eulogisen termin välityksellä.

Muutama vuosi sitten hallituksen ja työmarkkinajärjestöjen neuvottelua kutsuttiin Suomessa yleisesti tulopoliittiseksi kokonaisratkaisuksi. Kyseinen järjestely viittaa tilanteisiin, joissa työn tuloksena seurannutta tuloa jaettaisiin tasaisemmin myös työntekijöiden kanssa. Tämän hetken politiikkaa seuraamalla voidaan kuitenkin nähdä, kuinka termit sekä kolmikannasta että tulopoliittikan kokonaisratkaisusta loistavat poissaolollaan. Sen sijaan on esitelty termi nimeltä ”yhteiskuntasopimus” kuvaamaan täsmällisesti asiasisällöllisesti samaa asiaa. Tällainen yhteiskuntasopimuksen termi on euloginen termi, jolla pyritään viemään puolueellista intressiä eteenpäin esittämällä jonkinlaista yhtenäistä universaalintressiä yhteiskunnasta ja sopimuksesta, kun tavoitteena on saavuttaa jotain sellaista, mikä ei ole yhteiskunnan kaikkien jäsenten mukaisesti edullista. Kun tuloa ei ole jaettavissa niin paljon, niin tällöin tulo pitää vähentää jostain. Mikäli

omistava luokka ei ole valmis luopumaan tulosta, niin se pitää saada leikattua työntekijöiltä. Kukapa siis vastustaa yhteiskuntasopimusta? Termi sinällään ei ole ensi kertaa käytetty samassa asiayhteydessä, vaan se on tuotu uudelleen käyttöön yli kahdenkymmenen vuoden takaa. Asiasisällöllisesti termillä ei ole kuitenkaan mitään tekemistä Rousseauin tai Rawlsin yhteiskuntasopimusteorian kanssa.

Retoriikan näkökulmasta tällaisilla termeillä vedotaan todellisuuden sijaan mielikuvituksessa vallitseviin käsityksiin todellisuuden luonteesta. Argumentaatio jää sivummalle ja jokin esitetään hyvänä, koska se on hyvää. Burke viittaa tässä kehäpäätelmän – *petitio principii* – muodostumiseen, silloin kun argumentin muoto häviää ja sen vaikuttavuus perustuu mielikuvaan. Burke käyttää tällaisesta tilanteesta nimitystä *sensuroitu oletus* (*ensorial assumption*). (Burke 1969b, 94.) Tällöin oletus, euloginen termi tai universaalin intressin avulla osoitettava väitelauselma saavuttaa kuulijoissa myötämielisyyttä puolueellista intressiä kohtaan. Puolueellinen intressi voidaan piilottaa universaalin intressin alle.

älläinen tilanne esiintyy osaltaan jo Aristoteleen retoriikassa. Kuten muistamme, on helpompi ylistää ateenalaista Ateenassa kuin Lakoniassa lakonialaisten keskuudessa. Mikäli puhuja ottaa universaaliksi intressikseen Ateenan kansan ylivoimaisuuden korostamisen, vastaanotto saattaa olla mitä kehnoin puolueellisen intressin edistämiseksi Lakoniassa.

Burke kuvailee eulogisiin ja dyslogisiin termeihin perustuvaa benthamilaista projektia mystiikan dialektiikaksi, jossa liikutaan maailmasta sellaisena kuin se näyttäytyy kohti mielikuvien valtakuntaa, joka ylittyy tavallisen jokapäiväisen arvostelukyvyn tuolle puolen – ja palataan sieltä muuttuneena takaisin. Kun mielikuvien maailmasta palataan arkipäiväisesti näyttäytyvän maailman pariin, maailma ei näytäkään enää samalta kuin sieltä lähdettäessä. Tämä tarkoittaa siis sitä, että käsitykset asioiden todellisesta luonteesta tai suhtautuminen joihinkin asioihin olisi muuttunut matkan aikana. Se mitä kuulija ennen piti suopeana ja tavoiteltavana, saattaa palatessaan pitää sitä epätoivottuna ja halveksuttavana. (Burke 1969b, 95.)

Eulogisten termien toimivuus perustuu siis niiden mielikuvalliseen kykyyn tarkoittaa jotain parempaa tai muuta, mitä todellisuus antaisi ymmärtää. Kun tällainen mielikuvallinen oletus esitetään, ihmisillä ei ole tapana ensimmäisenä kyseenalaistaa sitä, vaan esitettyihin väitteisiin oletetaan sisältyvän taustalla oleva argumentatiivinen tuki (Burke 1969b, 98). Jossain tapauksissa

varmastikaan tällaista oletusta ei tarvitse edes tehdä, mikäli samanmielisyys kuulijoiden keskuudessa on jo ennalta voimakasta.

Näin kielellisyydestä tulee verhoava vaate intressille, ja eri ideologiat pyrkivät riisumaan toistensa maskit pois edistääkseen omaansa. Edistääkseen omaa puolueellista intressiään, puhuja voi valita kaikkein suotuisimman motiivin viemään intressiä eteenpäin. Mikäli taas toinen puhuja haluaa kumota jotain intressiä, hän voi esittää kaikkein ikävimmän asiaan liittyvän motiivin asian. Toisilla motiiveilla *korvataan* ja *peitellään* toisia motiiveja. (Burke 1969b, 99.) Kuulostaa poliittiselta väittelytilanteelta ja kuulostaa tutulta myös suhteessa Aristoteleen näkökulmiin eli *topoksiin*.

Bentham kutsuu näitä eulogisia termejä ja niistä johdettavia universaaleja intressejä *epämääräisiksi yleistyksiksi* (*Vague Generality*) (Burke 1969b, 100.) Esimerkiksi termi *järjestys* kuvaa monia erilaisia järjestyksiä. Voi olla hyviä tai huonoja järjestyksiä. Järjestyksen yleensä voisi kuvitella olevan haluttu asiantila, mutta jos otetaan vaihtoehtoiseksi yhteiskunnalliseksi järjestykseksi demokratian sijaan tyrannia, ei se enää välttämättä olekaan valtaosan mielestä hyvä järjestys. Tyranniassakin on silti ainakin yksi, jolle kyseinen järjestys on paras mahdollinen järjestys, ja tämä yksi pyrkii pitämään vallitsevan asiantilan vakaana. Yhtä lailla tyrannia on turvallinen järjestys, jos ajatellaan turvallisuutta siten, että se tarkoittaa suojaa tyrannian ulkopuolelta tulevia uhkia vastaan. Vastaavasti perustuslain tukeminen kuulostaa länsimaisessa kulttuurissa hyvältä asia. Jos perustuslaissa määrätäänkin etuja jollekin luokalle enemmän kuin toiselle ja jonkun luokan asema perustuslain mukaan on heikko, niin onko perustuslaki sittenkään enää kaikkien mielestä hyvä?

6 Loppusanat

Tarkoitukseni tässä tutkielmassa on ollut pohtia, mitä tarkoittaa retoriikan realistisuus, millä tavoin retoriikka on realistinen taito suhteessa taustalla vaikuttaviin ideologioihin ja miten ideologiat välittyvät retoriikan avulla. Lähtökohtani ja yllykkeeni juuri tämän kysymyksen pohtimiseen oli Kenneth Burken (1969b, 46) teoksessa *A Rhetoric of Motives* esittämä ajatus:

”The use of symbols, by one symbol-using entity to induce action in other (persuasion properly addressed) is an essence not magical but *realistic*. However, the resources of identification whereby a sense of consubstantiality is symbolically established between beings of unequal status may extend far into the realm of the *idealistic*.”

Olen tarkastellut retoriikan realistisuuden luonnetta niin Burken kuin Chaïm Perelmanin esittämien argumenttien valossa ja suhteuttanut niitä myös Aristoteleen käsityksiin retoriikasta käytännöllisenä taitona, jonka tehtävänä on *havaita* vakuuttava. Retoriikka ei käsitykseni mukaan kykene perustelemaan objektiivisuuttaan tiukassa empiristisessä mielessä perustuen siihen, että havaittavia seurauksia ei voi täysin palauttaa aiheutuneeksi retoriikasta. Havaintoihin perustuva todistusaineisto ei ole siinä suhteessa riittävää, koska on hankalaa esimerkiksi toistaa testi uudelleen ja uudelleen ympäristötekijöiden muuttuessa. Tämä ilmentää kuitenkin enemmän retoriikan humanistista ja yhteiskunnallista ulottuvuutta kuin sitä, että retoriikka ei olisi tieteellistä. Humeen moraalifilosofiasta tuttu ajatus ”siitä miten asiat ovat, ei pidä päätellä miten asioiden tulisi olla” kuvastaa retoriikan luonnetta, sillä retoriikka on taito, joka vaikuttaa siihen, miten asioiden tulisi tulevaisuudessa olla. Retoriikka on näin ollen myös vahvasti tekemisissä arvokäsitysten kanssa.

Retoriikan objektiivisuutta perusteleva Perelmanin universaalinen yleisön käsite sekä suostuttelun ja vakuuttamisen erottelu ovat mielestäni hyväksyttäviä väittämiä, mikäli lähdetään siitä käsityksestä, että objektiivisuus ei ole koskaan absoluuttista objektiivisuutta. Nähdäkseni objektiivisuudessa on aina ripaus subjektiivisuutta mukana. Konsensukseen ja koherenssiin perustuvasta objektiivisuudesta huolimatta se ei tarkoita luisumista relativistiseen näkemykseen retoriikasta eikä luopumista luonnollisen kielen argumentaation vaikutuksista. Luonnollisella kielellä puhumme ja argumentoimme. Samoin tekevät kaikki tieteet puhuessaan asioistaan. Näen tärkeämmäksi kysymyksen riittävyyden ja koen Perelmanin perusteet juuri riittävinä, joita vastaan on esitetty myös kritiikkiä. Päädyn siihen väittämään, että *retoriikka osana luonnollista argumentaatiota on*

riittävässä määrin rationaalisuuteen ja objektiivisuuteen perustuvaa, jotta sitä ei voi sivuuttaa ”pelkkänä retoriikkana”.

Samoin hyväksyn näkemyksen retoriikasta realistisena toimintana, jolla on vaikutuksia todellisessa maailmassa. Burken pragmaattinen käsitys retoriikasta vuorovaikutuksellisen tilan toiminnallisena instrumenttina ja osana symbolista ulottuvuutta on vakuuttava. Konsubstantiaalisuuteen perustuva identifikaatio on siinä mielessä hyvin selittävä, että lopulta kaikki vakuuttavuuden havaitsemisen asteetkin ovat lähinnä jonkun asian hyväksymistä ja tunnistamista eli perustelun samastamista oman käsityksen kanssa.

Retoriikan idealistista ulottuvuutta tarkasteltaessa toin esiin eroja, jotka tulevat ilmi Aristoteleen ja Augustinuksen retoriikkaa vertaamalla. Niissä on eroavaisuuksia *vaikutusten havaittavuudessa* sekä *yleisyyden ja erityisen suhteessa* sekä myöskin *ajallisuudessa*, jossa Augustinuksen saarnaaminen on pitkäaikaista toimintaa. Aristoteleen vaikuttaminen vuorostaan on enemmän hetkellistä toimintaa jossain tietyssä tilanteessa, jolla on tietyt havaittavat seuraamukset päätöksissä ja toiminnassa. Tosin tässä on hyvä huomioda Aristoteleen epideiktinen puheen laji, joka on Burken mukaan pohjana myös Augustinuksella. Epideiktinen puhe ei pyri suoraan hetkellisesti vaikuttavaan toimintaan, vaan se pyrkii muuttamaan ihmisten käsityksiä ylistämällä tai moittimalla joitain asioita. Tämä muodostaa mielenkiintoisen yhtälön, kun se liitetään siihen ideologiseen käsitykseen, jossa benthamilaisittain käytetään eulogisia ja dyslogisia termejä kuvaamaan joitain asioita parempina ja huonompina kuin mitä ne neutraalisti ovat. Samoin epideiktisessä puheessa on mahdollista tuoda esiin universaaleja intressejä ylistäen yleisesti hyväksytyjä asioita ja samalla piilottaa sen taustalle puolueellisia intressejä, jotka edistäisivät universaaleja intressejä. Universaali intressi voi olla jopa typistetty eulogisen termin muotoon, joka saattaa viedä eteenpäin puolueellista intressiä. Tällaisen termin voi avata käsittelemällä itse käsitettä ja tekemällä käsiteanalyysia.

Yleisyyden ja erityisyyden ero on vuorostaan siinä, minkälaisia asioita retoriikka koskettaa. Augustinuksella asiana on yksi ja erityinen Jumala, joka on retoriikan taustalla, kun taas Aristoteleen retoriikan käsityksessä retoriikka palvelee kaikkia asioita yleisesti. Retoriikka sekä dialektiikka eivät ole mitään erityistiedettä, eivätkä ne kosketa mitään erityistä asiaa, vaan käsittelevät asioita yleisesti. Se on Aristoteleelle silloin nimenomaisesti käytännöllinen taito, jota voidaan soveltaa erilaisiin asioihin, kunhan puolustetaan totuutta. Se oli yksi olennainen peruste Aristoteleella retoriikan hyödyllisyydelle.

Lisäksi Augustinuksen ja Aristoteleen käsityksissä on eroavaisuutta *vastakkaisuuksiin päättelemisessä*, joka on yksi olennainen ero retoriikan käytännöllisen ja idealistisen muodon välillä. Aristoteleen retoriikan sekä dialektiikan yksi keskeinen piirre on pyrkiä päättelemään vastakkaisuuksiin. Tämän näkökulman tuo ilmi myös Burke. Augustinuksen retoriikassa ei ole korostuneena vastakkaisuuksien todistamisen tai kumoamisen tarvetta, vaan päinvastoin vastakkaisuudet katoavat ideologian retoriikassa. Mikäli ajatellaan Jumalan olemassaoloa ja sen kaikkivoipaisuutta, vastakkaisuuksiin päättelemisen olisi pikemminkin hankkeen kannalta turmiollista kuin asioita edistävää toimintaa. Mitä vähemmän annetaan mahdollisia vaihtoehtoja ja pidetään yllä yhden ajatuksen – ideologian – mallia, sitä paremmin se juurtuu omaksuttavaksi käsitykseksi. Augustinuksen retoriikassa ei ole kyse tilanteista, joissa oli vastakkain eri näkemyksiä. Se on saarnaamista, joka muistuttaa epideiktistä puhetta.

Näin on nähdäkseni siirretty retoriikan painopiste enemmän käytännöllisestä retoriikasta retoriikan taustalla vaikuttavaan motiivien maailmaan, tahdon ja halun maailmaan. Aristoteleen ja Augustinuksen vertailussa tulevat ilmi erot realistisen ja idealistisen retoriikan tarkastelunäkökulmien suhteen. Idealistisessa käsityksessä *yksilöä ohjaa jokin motiivi, joka syntyy mentaalisisista tiloista ja laajemmassa perspektiivistä katsottuna ideologiasta*. Motiivien taustalla on tavoite saavuttaa jotain, ja tätä ohjaa maailmankuva ja ideologia.

Burke tuo ideologian keskusteluun Marxin avulla ja pyrkii osoittamaan sekä hegeliläisen että marxilaisen dialektiikan eroilla, mitä ideologia oikeastaan tarkoittaa. Tässä tulee ilmi näkökulma ideologista sellaisena, joka pyrkii ohjaamaan todellisuuden luonnetta kaltaisekseen. Tästä Marx kritisoi Hegeliä ja Marx itse kääntää tilanteen toisin päin, jossa todellisuus muokkaa ideologiaa. Hallitseva ideologia on hallitsevan luokan hallitseva idea, jota pyritään pitää yllä. Nähdäkseni tässä on otollista pohtia, millä tavoin ideologia on kietoutunut maailmankuvan kanssa yhteen siten, että samaan aikaan maailmankuva muokkaa ideologiaa.

Ideologiaa pidetään yllä pitämällä yllä ideologista yhtenäisyyttä, jonka käsitan siten, että tällöin riittävästä ideologisesta yhtenäisyydestä ei muodostu erillisyyksiä, jotka haastaisivat vallitsevaa ideologiaa ja hallitsevaa luokkaa. Tässä yhteydessä ideologian taustalle muodostuu niin sanottuja universaaleja intressejä, joita kaikki puoltavat, mutta joiden varjoon jää puolueelliset intressit, joita eri luokat puoltavat. Yhteiskunta on tässä vaiheessa vääjäämättä useampi kuin yksi yksilö, sillä luokkia on useita ja luokassa on oltava useita yksilöitä. Tällöin kommunikaatio näiden välillä on välttämättömyys. Yhteiskunta on yhdessä-kunta eli se muodostuu jonkinlaisesta

riippuvaisuussuhteesta yksilöiden ja luokkien kesken, jotka muodostavat yhteiskunnan – yhdessä. Mikäli luokat olisivat eri yhteiskuntia ja puhtaasti homogeenisiä, ei olisi tarvetta kommunikaatiolle. Yhteiskuntaa ilmentää se tosiseikka, että siinä on yhteistoimintaa. Tässä kommunikaation keskeisenä osana on retorinen elementti, joka on toiminnallinen väline. Se saa toiset yksilöt toimimaan toisten yksilöiden motiivien mukaisesti.

Näin olen yrittänyt selventää Burken ajatusta siitä, miten retoriikka samaan aikaan on sekä käytännöllistä ja realistista todellisuudessa vaikuttavaa toimintaa että miten se edistää motiiveja ja on lähtöisin taustalla vaikuttavasta ideologiasta, joka määrittää retoriikan suuntaa. Näin olen pyrkinyt osoittamaan, kuinka *Burken retoriikassa yhdistyy realismin ja idealismin välinen synteesi*. Burken retoriikka on työkalu näiden ideoiden ja motiivien tavoittamiseksi. Retoriikan realismi on lisäksi samanaikaisesti kahdentasoista realistista toimintaa, mikä tapahtuu ensin symbolisessa ulottuvuudessa ja edistää jonkun yksilön ideoiden tasoa ja sen jälkeen se realisoituu toisen yksilön toiminnassa.

Miten ideologisesta ulottuvuudesta päästään realistiseen maailmaan ja toimintaan? Mikä on se prosessi, jolla toinen yksilö saa toisen yksilön puoltamaan intressiään ja toimimaan sen mukaisesti todellisessa maailmassa? Miten näiden maailmojen välillä liikutaan? Missä synteesi yhdistyy?

Nähdäkseni Burken esittämä retoriikassa ilmentyvä identifikaatio toimii ikään kuin portinvartijana näiden kahden maailman välissä ihmisten ollessa vuorovaikutuksessa toisiinsa. Kun tarkastellaan retoriikan toimintaprosessia päädytään siihen, että retoriikassa yksilön A realistinen *symbolinen toiminta X*, joka on seurausta yksilön A mielestä A', vaikuttaa yksilöön B, jonka seurauksena *tapahtuu asia Y*, joka voi vuorostaan olla havaittu teko tai jonkin asian ratkaiseminen haluttuun suuntaan. Yksilön B mielessä tulee tapahtua tulkinta B', jotta seuraus Y tapahtuu yksilön B toimesta. Tässä kuvauksessa näkyy se, miten retoriikka on sellaista, jossa on välttämättä vuorovaikutusta mukana ja miten se on tekemisissä mielen kanssa.

Kun lisätään prosessiin universaalit ja puolueelliset intressit saadaan toiminnasta sellaista, jossa A' tavoitteena on edistää jotain tiettyä puolueellista ominaisuutta tai arvoa tai asennetta M, mutta tekee sen ikään kuin piilossa korostamalla jotain toista yleisemmin hyväksytyä ominaisuuteen M liittyvää universaalista ominaisuutta N. Tällaisessa toiminnassa korostettu ominaisuus N asettaa mukanaan tavoitellun ominaisuuden M positiiviseen valoon ominaisuuden N itsensä kustannuksella.

Identifikaation prosessissa yksilö A identifioi eli samastaa itsensä yksilön B kanssa asian N suhteen, jolloin sitä seuraa puolueellinen intressi M. Henkilöt kokevat konsubstantiaalisesti jotain sellaista, jonka molemmat kokevat ”omakseen” asian N. Näin tavoiteltava asia M liikkuu asian N sisässä N(M).

Jotta puolueellinen intressi – motiivi – välittyisi mahdollisimman hyvin, tulisi universaalien ominaisuuden tai intressin olla sellainen, joka voidaan hyväksyä laajasti. Tällainen on benthamilaisittain epämääräinen yleistys eli Vague Generality. Kun tehdään retorista analyysia on pyrittävä tunnistamaan tällaisten epämääräisyyksien monimielisyydet ja avattava niiden taustalla vaikuttavat ideologisesti mystifoidut puolueelliset intressit eli motiivit.

Kun Burken retoriikan realismin ja ideologian synteesi muodostuu identifikaation prosessissa konsubstantiaalisuuden kautta symbolisella tasolla, tapahtuu tällöin yksilön A mielen A’ haluttu muutos todellisuudessa yksilön B’ toiminnan Y kautta, joka voi olla havaittava teko tai mentaalinen muutos mielessä B’. Näin retoriikan yksi tehtävä on osaltaan selvittää juurikin intressiä M ja päästä tarkastelemaan A mieltä A’.

Burken retoriikan ja identifikaation tarkastelussa keskeiseen rooliin nousee konsubstantiaalisuus sekä yksilön suostuttelu ja minän itsensä vakuuttaminen. Koen, että tästä olisi hyvä jatkaa tutkimusta burkelaisittain psykoanalyysin sekä ihmisen psykologisten ominaisuuksien tarkasteluun. Burke käsittelee kirjoituksissaan psykoanalyysia, mutta olen rajannut aiheen tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Tämän näkökulman ottaminen huomioon Aristoteleen normatiivisia ohjeita tutkittaessa saattaa luoda hedelmällistä ajattelua vakuuttamisen ja suostuttelun prosessin ymmärtämiseksi.

LÄHTEET

Aristoteles (1997 ja 2012), ”Retoriikka” (*Ars Rhetorica*), teoksessa *Teokset IX Retoriikka Runousoppi*, suom. P. Hohti ja P. Myllykoski, selitykset J. Sihvola. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Aristoteles (2001 ja 2012), ”Topiikka” (*Topica*), teoksessa *Teokset II Topiikka Sofistiset kumoamiset*, suom. M. Ahonen ja J. Sihvola, selitykset M-L. Kakkuri-Knuuttila ja J. Sihvola. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Aristoteles (2001 ja 2012), ”Sofistiset kumoamiset” (*Sophistici elenchi*), teoksessa *Teokset II Topiikka Sofistiset kumoamiset*, suom. M. Ahonen, selitykset M. Ahonen. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Brunschwig, J. (1996), ”Aristotle’s Rhetoric as a ‘Counterpart’ to Dialectic”, teoksessa *Esseys on Aristotle’s Rhetoric*, toim. A. O. Rorty, 34–55. Berkeley: University of California Press.

Burke, K. (1969a), *A Grammar of Motives*. Berkeley: University of California Press. (Ilm. alun perin 1945.)

Burke, K. (1969b), *A Rhetoric of Motives*. Berkeley: University of California Press. (Ilm. alun perin 1950.)

Cicero, M. T. (2006), *Puhujasta*, suom. A. Vuola. johdanto J. Sihvola. Helsinki: Gaudeamus Kirja / Oy Yliopistokustannus University Press Finland.

Fitzgerald, A. (1999), *Augustine Through the Ages: An Encyclopedia*. Grand Rapids, Michigan / Cambridge U.K.: Wm. B. Eerdsmans Publishing Company.

Frede, D. (2013), Plato's Ethics: An Overview (Stanford Encyclopedia of Philosophy), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Verkossa <<http://plato.stanford.edu/entries/plato-ethics/>> Viitattu 26.4.2016.

Graff R. & Winn W. (2011), ”Kenneth Burke’s ‘Identification’ and Chaïm Perelman and Lucie Olbrechts-Tyteca’s ‘Communion’: A Case of Convergent Evolution?”, teoksessa *The Promise of Reason: Studies in The New Rhetoric*, toim. J. T. Cage, 103–133. Carbondale: Southern Illinois University Press.

Griswold, C. (2016), Plato on Rhetoric and Poetry (Stanford Encyclopedia of Philosophy), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Verkossa <<http://plato.stanford.edu/entries/plato-rhetoric/>> Viitattu 26.4.2016.

Haapanen, P. (1990), *Cicero puhetaidosta. Brutus, johdanto ja selityksiä*, johdanto, suom. ja selitykset P. Haapanen, johdannon Cicero-esittely T. Oksala. Helsinki: Finn Lectura.

Haapanen, P. (1996), ”Roomalaisten korkein tahto: johdanto antiikin retoriikkaan”, teoksessa *Pelkkää retoriikkaa*, toim. K. Palonen & H. Summa, 23–50. Tampere: Vastapaino.

Ikäheimo H. (2014), Hegelin ensyklopedinen järjestelmä (Logos-ensyklopedia), *Logos-ensyklopedia. Filosofia.fi*. Verkossa <<http://filosofia.fi/node/3538>> Viitattu 28.4.2016.

Jouhiainen I. (2014), Hegel dialektiikasta (Logos-ensyklopedia), *Logos-ensyklopedia. Filosofia.fi*. Verkossa <<http://filosofia.fi/node/2399>> Viitattu 28.4.2016.

Machiavelli, N. (2009), *The Prince*, engl. käänt. ja johdanto T. Parks. Lontoo: Penguin Books. (Alkuperäisteos *Il Principe* 1513.)

Mendelson, M. (2010), Saint Augustine (Stanford Encyclopedia of Philosophy), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Verkossa <<http://plato.stanford.edu/entries/augustine/>> Viitattu 26.4.2016.

Palonen K & Summa, H. (1996), ”Johdanto: Retorinen käänne?”, teoksessa *Pelkkää retoriikkaa*, toim. K. Palonen & H. Summa, 7–19. Tampere: Vastapaino.

Perelman, Ch. & Olbrechts-Tytecan, L. (1969), *The New Rhetoric: A Treatise on Argumentation*. Engl. käänt. J. Wilkinson ja P. Weaver. Notre Dame Indiana-London: University of Notre Dame Press London. (Alkuperäisteos *Traité de l'argumentation - la nouvelle rhétorique* 1958. Pariisi: Presses Universitaires de France.)

Platon (2011), *Valtio*, suom. M. Itkonen-Kaila, esittely ja selitykset J. Tenkku. Helsinki: Otava.

Puro, J-P. (1998), ”Puhetaidosta retoriikkaan, vai oliko se päinvastoin?”, *Tiedotustutkimus* 21:3, 82–91. Verkossa <<http://www12.uta.fi/kirjasto/nelli/verkkoaineistot/yht/puro.pdf>> Viitattu 29.4.2016.

Puro, J-P. (2006), *Retoriikan historia*. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Rapp, C. (2010), Aristotle’s Rhetoric (Stanford Encyclopedia of Philosophy), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Verkossa <<http://plato.stanford.edu/entries/aristotle-rhetoric/>> Viitattu 29.4.2016.

Rissanen V-M. (2011), ”Cicero-tutkimus Turun Akatemiassa”, *Auraica*, 4, 17–34. Verkossa <<http://ojs.tsv.fi/index.php/Aur/article/view/4608/4334>> Viitattu 27.4.2016.

Rorty, A. O. (1996), ”Structuring Rhetoric”, teoksessa *Esseys on Aristotle’s Rhetoric*, toim. A. O. Rorty, 1–33. Berkeley: University of California Press.

Sellberg, E. (2016), Petrus Ramus (Stanford Encyclopedia of Philosophy), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Verkossa <<http://plato.stanford.edu/entries/ramus/>> Viitattu 27.4.2016.

Shields, C. (2015), Aristotle (Stanford Encyclopedia of Philosophy), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Verkossa <<http://plato.stanford.edu/entries/aristotle/>> Viitattu 29.4.2016.

Sloane T. O. (2001), *Encyclopedia of Rhetoric*, toim. T. O. Sloane. Oxford: Oxford University Press.

Summa, H. (1996), ”Kolme näkökulmaa uuteen retoriikkaan: Burke, Perelman, Toulmin ja retoriikan kunnianpalautus”, teoksessa *Pelkkää retoriikkaa*, toim. K. Palonen & H. Summa, 51–83. Tampere: Vastapaino.

Veteikis, T. (2011), ”References to Isocrates in Aristotle’s Art of Rhetoric”, *Literatūra* 53:2, 7–40. Verkossa <<http://www.journals.vu.lt/literaturos-zurnalas/article/view/1736/1022>> Viitattu 26.4.2016.

MUU KIRJALLISUUS

Augustinus (2009), *Kristillinen opetus*, suom. V. Olli. (Alkuperäisteos *De Doctrina Christiana* 397/426.)

Bentham, J. (1824), *The Book of Fallacies (The Collected Works of Jeremy Bentham)*, toim. P. Schofield. Oxford: Oxford University Press. (Alkuperäisteos *The Book of Fallacies* 1824.)

Burke, K. (1966), *Language as Symbolic Action: Essays on Life, Literature, and Method*. Berkeley: University of California Press.

Marx, K. & Engels, F. (1964), *The German Ideology*, engl. käänt. S. Ryazanskya. Moskova: Progress Publishers. (Alkuperäisteos *Die Deutsche Ideologie* 1932.)

Quintilianus (1976), *The Institutio Oratoria of Quintilian*, toim. H. E. Butler. Cambridge: Harvard University Press. (Alkuperäisteos *Institutio Oratoria* 95.)

Toulmin, S. (2015), *Argumentit. Luonne ja käyttö*, suom. T. Kilpeläinen. Tampere: niin & näin. (Alkuperäisteos *Uses of Argument* 1958. Cambridge: Cambridge University Press.)